

SZÉPHALOM

SZERKESZTI

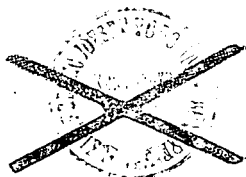
ZOLNAI BÉLA

IX. ÉVFOLYAM

SZEGED

1936

50327

A MAGYARORSZÁGI FRANCIA TELEPEK

A magyarság kapcsolatai a franciákkal az első Árpád-házi királyok korába nyúlnak vissza. Szent István király és utódai mindig szívesen látták hazánkban idegenek letelepedését és ezt mindenképen előmozdították. A letelepedett idegenek között a németek voltak túlnyomó többségben, újabb kutatások azonban kétségtelenné teszik, hogy a német mellett a francia elem bevándorlása is jelentős szerepet játszott a magyarság életében. Ez különösen azóta köztudomású, amióta — AUNER Mihály kutatásai alapján — ismerjük az Árpádkori okleveleinkben előforduló *Latinus* és *Olasz* szavak valódi értelmét. *Latini* a középkorban elsősorban a nyugati egyházközösségbe tartozókat jelentette a *Graeci*-vel szemben, akik a keleti egyház hívei. De volt a szónak egy másik ethnográfiai jelentése is: jelentette mindazokat a népeket, amelyek az u. n. neo-latin nyelvet beszélték (olasz, francia, spanyol) szemben a germánokkal (*Theutonici*). *Olasz* szavunk sem jelentett még az Árpád-házi királyok korában föltétlenül olasz nemzetiségűt, mert azt általában talján-olasznak (latinul Lombardusnak) nevezték, hanem u. n. vallon-olasz nemzetiségűt, azaz belgát és franciát. Ez okleveleinkből is kitűnik. Hazánkban *Latinus*okat a „villa *Latina*“ vagy „*Olaszi*, *Olasz*“ helyeken találunk. E helységek német neve rendszeren *Walendorf*. Kétségtelen tehát, hogy e helysegeket vallonok alapították és nem olaszok.

Történelmünk egész folyamán kimutatható franciáknak hazánkban való letelepedése. Nagyobb tömegben azonban két ízben vándoroltak be: a XI–XIII. századokban és a XVIII. században. Mindkét esetben egész telepeket, községeket alkottak és hatásuk kimutatható gazdasági, művészeti és nyelvtörténeti szempontból egyaránt.

A középkorban — amint KARÁCSONYI János és PAIS Dezső kutatásai nyomán ismeretes — különösen Felső-Magyarországon (Eger környékén, a Szepességben és a Hegyalján) és Erdélyben (Kolozsvár, Szatmár, Gyán, Várad-Olaszi) találunk vallon telepeket. A legrégebb ezek között az Eger-vidéki, amely már a XI. században, valószínűleg 1046-ban keletkezett. Nyelvészeink (BÁRCZI G., MELICH J. és mások) kimutatták, vagy legalább is valószínűvé tették sok helységnevünk vallon-francia eredetét, amit csak úgy magyarázhatunk, hogy e helységeket franciák alapították (Tálya, Felistál, Alistál, Staul, Szatmár, Forgolány, Kolozsvár, Gyán, Gelyénes, Hermánszeg, Angyalos).

A Dunántúlon elsősorban Esztergom városát kell említeni, ahol nagy számban éltek franciák. A városi tanács tagjai között még a XIV. században is találunk franciákat. Esztergom egyébként fontos kereskedelmi útvonalak mentén fekszik és ez a szerencsés körülmény a kereskedelmi élet egyik központjává tette a várost az Árpádok korában. Itt találkoztak az idegen kereskedők és cserélték ki áruikat, sokan közülök végleg le is telepedtek a városban. De a Dunántúl egyéb helyein is találjuk nyomát franciák letelepedésének: Pécs városának egy polgára Johannes *Gallicus* néven szerepel, a szeréms megyei Nagyolasz község latin neve *Francavilla*, villa advenarum *Francorum*, ámde Gallus, Gallicus, Francus franciát jelentenek. Esztergom franciáit Rogerius *Francigenae*-nek nevezi.

A francia telepek keletkezésében nagy részük lehetett püspökeinknek és főpapjainknak, akik között sokan francia származásúak voltak és így szívesen vették honfitársaknak letelepedését székhelyeiken (Leodvin Nagyváradon, Bonipert Pécsen, Róbert Esztergomban), de különösen áll ez a francia eredetű szerzetesrendekről, elsősorban a ciszterci rendről. Az egresi, zirci, pilisi, szentgotthárdi cisztercita kolostorok első szerzetesei franciák voltak, úgyszintén a garábi premontrai kolostor szerzetesei. E kolostorok a XII. század második felében keletkeztek a francia-barát III. Béla király idejében. De már 1091-ben alapított Szent László király egy kolostort, a somogy-

várit, amelynek szerzetesei 1204-ig szintén csak franciák lehettek.

A magyarság sokat köszönhet ezeknek a francia szerzeteseknek, akik jótékony hatással voltak nemcsak vallásos életének kifejlődésére, hanem főleg gazdasági életének felvirágzására (földmívelés, konyha- és virágkertészet). Meg kell emlékeznünk még az egyházi építőművészetre gyakorolt hatásukról is: a ciszterciták honosították meg hazánkban az egyházi építészet terén a csúcsíves stílust. Az idegen szerzetesrendek rendszeren saját hazájukból hoztak magukkal építészeket, hogy kolostoraikat és templomaikat fölépíttessék.

A középkori francia letelepedés hatása kimutatható nyelvtörténeti téren is. Nemcsak a helyesírásban mutatkozik ez a hatás („cs“ hangnak előbb s, majd *ch*-val való jelölése, „ny“ hangnak *nh*-val, „sz“ hangnak *e* és *i* előtt *sc*-vel való jelölése), hanem jövevényszavaink nagy része is — amint BÁRCZY Géza kimutatta — vallon-francia eredetű, átvételük ideje a XIII. század első fele.

A középkori francia telepések idők folyamán beleolvadtak a németiségbe, ritkábban a magyarságba. Letelepedésük idején a *Flandrenses* és *Saxones* nevek külön-külön jelölték a flamandokat (vallonokat) és a szászokat (germánokat). Később azonban a két nép egybeolvadt és a *Saxones* név lett az általános Északmagyarországon és Erdélyben egyaránt: a népesebb szász faj magába olvasztotta a vallon fajt. Figyelemre-méltó azonban az a körülmény, hogy az egri vallonok még a XVI. században is (1536) franciául beszéltek. Ezt jegyzi fel róluk Oláh Miklós nagy munkájában. Ez a körülmény bizonyosságot tesz a magyarok türelmességéről az idegen nemzetekkel szemben. Maguk a királyok voltak azok, akik azt kívánták a telepesektől, hogy anyanyelvüket ne felejtsék el... Nagyvárad vallonjai is franciául beszéltek még a XIV. században; ezt az a tény teszi valószínűvé, hogy 1330-ban még francia papjuk van (Jean sacerdos de Olazi).

*

A XVIII. századi francia telepekre vonatkozólag BARÓTI Lajos, BODOR Antal, BÖHM Lénárt, HECHT Lajos, SZENTKLÁRAY Jenő, SCHILLING Rogér és mások alapvető

kutatásai az irányadók. A török uralom alól felszabadult Délvidéken, a Bánátban és a Bácskában a törökök kiűzése után siralmas állapotok uralkodtak: a hajdan sűrűn lakott terület csaknem teljesen lakatlan volt, a földek műveletlenek, a vidéken elszaporodtak a vadak, a törökök mindent elpusztítottak. A lotharingiai származású Mercy Claudius Florimundusra várt a nagy feladat, új életre keltetni a Délvidéket. Mindenekelőtt összeíratta a népet, azután, hogy újra benépesítse e nagy területet, új községeket alapított és ide Németországból, Olaszországból, sőt még Spanyolországból is hívott telepeseket.

A rendszeres telepítés azonban csak Mária Terézia alatt, a 7 éves háború befejezése után (1763) kezdődött. A bevándorlók nagyrésze német volt, de jöttek nagy számban franciák is. Az újonnan alapított községek közül háromnak a neve is francia: *Saint-Hubert*, *Charleville* és *Seultour*. Ezeknek lakossága kevés kivétellel teljesen francia. Voltak azonban franciák egyéb községekben is: Trübswetter, Gottlob, Ostern, Mercydorf, Fehértemplom stb.

Az idegenek bevándorlása az 1770–1771. években érte el tetőpontját, a franciák zöme is ekkor jött; vannak azonban adataink arról, hogy már jóval régebben is voltak a Bánátban franciák, így pl. tudunk egy *Noël* Miklós-ról, aki 1724-ben postamester volt Lugoson.

Ami a bevándorlók nemzetiségét illeti, a hivatalos iratok sokszor megtéveszthetik az embert: sokszor írnak „lotharingiai németekről“, de ha megnézzük, hogy kik voltak ezek, hogyan hívták őket, úgy azt látjuk, hogy a nevük tiszta francia (*Moutard*, *Duc*, *Boivinai*, *Pitance*). Minthogy a bevándorlók nagyrésze, akikkel együtt jöttek, lotharingiai német volt, őket is azoknak nevezik a hivatalos iratok.

A francia kormány mindenképen igyekezett gátat vetni a kivándorlásnak, de ez nem sikerült. Hiába világosította föl az elzász-lotharingiaiakat a hosszú út fáradalmairól, a magyarországi súlyos viszonyokról, hiába fenyegetődözött, az elégedetlen lotharingiaiak tömegesen hagyták el hazájukat és kerestek új hazát Magyarországon. A már előbb Magyarországra vándorolt barátaiktól

ugyanis arról értesültek, hogy a kincstár milyen kedvezményeket nyújt a telepéseknek, hogy úgyszólván minden-
nel ellátja őket, amire szükségük van. Ha voltak is talán az első időkben nehézségek, azok technikai okokból eredtek, az udvar azonban mindig a lehető legnagyobb mértékben szemelőtt tartotta a telepések érdekeit. Innen, hogy e telepek az első nehézségek legyőzése után csakhamar felvirágoznak, a telepések szorgalmukkal és kitartó munkájukkal megalapozzák jólétüket és boldogságukat. A telepések vállalták az első idők nehézségeit abban a reményben, hogy a küzdelmes napokat boldog évek fogják követni és e reményükben nem is csalódtak.

A bánáti franciák csakhamar elnémetesedtek, úgy-hogy ma már csak a nevük mutatja francia eredetüket, franciául azonban már nem beszélnek. Legtovább őrizték meg faji sajátágaikat és anyanyelvüket Szent-Hubert, Charleville és Seultour községekben, ahol sokáig többségben voltak. Itt még a múlt század 30-as éveiben az istentiszteletek alatt francia énekeket is énekeltek, az evangéliumot német és francia nyelven olvasták és a szentbeszédeket fölváltva hallották, németül és franciául. De alig 100 év leforgása alatt kiveszett a francia szó e községekben is. Ugyanaz történt a XVIII. századi bánáti franciákkal, mint a középkori erdélyi vallonokkal, beolvadtak a németiségbe.

A felszabadított Bánáton és Bácskán kívül az ország egyéb helyein is telepedtek le franciák a XVIII. században, bár kisebb számban, így Tolna megyében (Dunakömlöd), Budán, sőt Nyitra megyében is.

A bánáti franciák letelepedése a legtöbb esetben nem volt végleges. Sokszor változtatták helyüket és költöztek egyik helyről a másikra. Sokan a közeli városokba költöztek, úgyhogy Szegeden pl. számos leszármazottja él a bánáti franciáknak. De aztán elkerültek a franciák az országnak távolabbi vidékeire is, úgyhogy az országnak csaknem minden részében találhatunk franciákat. Vannak közöttük köztisztviselők, magánhivatalnokok, iparosok, kereskedők stb.

A Magyarországon letelepedett franciák között sokan előkelő helyet foglaltak el a társadalomban, többen

vezető állásokba kerültek, sőt a legmagasabb méltóságig is emelkedtek. (Bonnaz Sándor csanádi püspök; Cherrier Miklós tanker. kir. főigazgató, királyi tanácsos, Trefort Ágoston miniszter). Íróink, művészeink között is találunk franciákat (Degré Alajos regényíró, Prielle Kornélia színművésznő).

*

Sok kérdés vár még megoldásra, így főleg tisztázandó volna a bevándorlók származási helye és pontos száma. Ehhez pedig helyszíni kutatások szükségesek részben Lotharingiában, részben pedig a bánáti francia községekben. E községek azonban jelenleg Jugoszláviában és Romániában fekszenek, ami megnehezíti a kutatás munkáját.*

(Szeged.)

Németh István.

* E cikk csupán mutatvány a szerzőnek sajtó alatt levő nagyobb dolgozatából. Szerk.

NÉGY ÉVEM VÁROSA: SZEGED

Szelíd lelke az ingó ércnek,
a tornyokból ömlik, özönlik,
mint széles szomorú karének,
mint egybehangzó sok sírás.

Négy szörnyű évem városa Te!
Szeged, erről rádismerek.
Szorongó arcod köd lepi be
s a ködben leng harangszíved.

Lapályon álmadozó város!
Uccáidon mennyi különk jár!
s még több, kinek a lelke álmos,
ki fáradt és úgy pihenne már!

Uccáidon sok, sok a rongyos
és sok, ki „tüdőből” köhög
s kötőféken vezetett lompos
tehén és — kocsi, mely zörög.

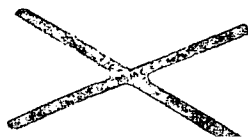
Asszonyaid a szerelemben
okosok mind és ostobák;
bár azt hiszem, e tekintetben
csak egy falu a nagy világ.

És mégis őket köszönöm most
Néked leginkább, eme ködös
estén, mikor emlékszem számos
szavukra s köztük erre: „édös!”

S bodor Tiszádat hogy köszönjem!
Mentén a messzi messzeséget
sóváron, de oly sokszor lestem
s az eget, rajt-rajt ha alkony ébredt.

De nem felejttem a négy évet:
az itt töltöttet, bajjal terhest.
Mikor szemem semmibe révedt,
közönyödben még valamelyest

sem enyhítetted fájó gondom,
de elnéztél fölöttem némán
és eltűrted, hogy a sors-orsón
felgönyölődjem korcsul, bénán...

Ám vége már, hagyjuk a multat!
A négy év letelt, már megyek.
Az idő rostájába hullat
s én elviszem emlékedet.

Hanem Te, tudom, tovább nézed
magad lomhán, eged tündöklő
tükrében s gyorsan elfelejtet,
hogyan is dudolt a szegény költő

ezerkilencszázharmincötnek
egyik szigorú téli estjén:
fejére húzva dunnat-paplant
ágyában Rólad emlékezvén.
(Szeged). Perkátai László.

ÚT A TÓ MELLETT

A földeken kinn, szundikál a tó
tükrén a fény csak tűnődő sugár,
a szélein nem lázadoz az ár;
út indul mentén, messze elfutó.

Versenyt sietnek gyors fák is az úttal,
ruhájukon tört napfény fúr lyukat,
futtukban szórják fáradt lombjukat
s barátkoznak egy mélybáratú kúttal.

Hogy futnék én is az úttal versenyt
a nap felé, hol pihen már a mélység
és ősi harcát nem víjja a Fent s Lent,

hol nincsen gond és nincs fárasztó kétség.
A tóra alkony lép, az ősz megreppen,
a fák közt szél botorkál öregesen.
(Szeged).

Perkátai László.

KORTÁRS ÚTLEVELÉRE

Surranva kell most élned itt, sötét
vadmacskaként, ki néma hittel ugrik
és karmol is szörnyen, tíz feszes körömmel;
ki hogyha alszik, félig alszik és
szembehasal a vésszel akkor is
s villanva eltűnik, ha fáj a küzdelem.

Vagy sárként kell majd tapadnod orvul,
lábát, ha rádlép, nyalogatni puhán
s mutatnod a hátad, hogy nyomát viseled
és hogy mily becses néked ez emlék!
medália hátadon s az asszonyod
ott a piacon, délidőn róla dicsekszik.

*

Ha ezt követed, élhetsz valahogy;
bólinthatsz meleg ételek fölött
és az esti csöndben leköpheted magad!

*

Vagy föllázadsz, mindezt ha nem tudod
és híredet most itt nem hirdetheti
semmise akkor és legelső fürdőd, az
hiába volt! Mert mocskol e kor. De
híred jövő fiatal korokon
vonul át égi fényeknél fényesebben!

Gondold el! hogyha lázadsz, jövőendő
fiatal koroknak embere hirdet
s pattogó hittel számot ad életedről;
számot ad és fiának adja át
emlékedet, hogy példakép, erős fa
legyen, melyre rákúszhat a gyöngye növendék!
(Szeged).

Radnóti Miklós.

ESZMETÖREDÉKEK

KÉTSÉG ÉS REMÉNY.

— Jelentéstanulmány Madách
Ember Tragédiájához. —

A nyelvtudomány kétévtizedes szívós munkájának eredményeképpen az irodalomtörténet ma már nem nyilvánít véleményt középkori, sőt XVI. és XVII. századbeli nyelvemlékek szövegének értelmezése tekintetében, míg a nyelvtudomány legfiatalabb ágának, a jelentéstannak véleményét a szöveg egyes szavainak értelme tekintetében meg nem kérdezte. A XVIII. és XIX. századbeli szövegeknél azonban igen ritkán szokott felvetődni az a probléma, vajon a szavak jelentése az elmúlt 100—200 esztendő alatt nem változott-e meg, illetőleg nem használt-e írójuk közismert szavakat a közhasználattól eltérő jelentéssel. Pedig amint azt az alábbi példák mutatják, e probléma felvetése nélkül akárhányszor tanácstalanul áll az irodalomtörténész egy egyébként teljesen egyértelmű szöveg előtt.

Igy pl. a *civilizáció* (polgárosodás, polgárosulás) szónak Széchenyi fellépése idejében a melioratív etikai színezete volt. Jelen-tette azt a törekvést, amely az alacsonyabbrendű embernek, a „nem-polgárnak az emberi méltóság teljességével egyértelmű polgári jogokat, polgári életszínvonalat akar nyújtani. Ma a *civilizáció* szót, mint a „civilizáció ~ kultúra“ ellentétpárok egyikét, pejoratív etikai színezettel szoktuk használni és azt a szellemi magatartást értjük alatta, amely beéri a korszerű ismeretek külsőségeinek elsajátításával, azok belső tartalma nélkül.

De még egy mai írónak, pl. Móra Ferencnek számos helyét sem értjük meg, ha nem vagyunk tekintettel az író sajátos jelentéstanára. Így pl. a *fényűző* szót Móra a közhasználattól eltérő etikai színezettel látta el, amiről ő maga is számot ad (A Daru utcától a Móra-utcaig, I: 147):

...mióta az új luxusadó-tervezetről olvastam, azóta kissé elszorult szívvel gondolok édesanyámra. Ő Istenem, hát az én szé-gény édes szülém, aki 30 éves korára már megöszült, elhervadt és úgy maradt, mint a szedett szőlő, akinek életében nem volt egy pihenőnapja és egy piros pántlikányi öröme, — aki mezítláb járt a kútra vízért és papucsban csókolta nagypénteken a Krisztus ko-porsóját, — akinek mosóteknőben repedeztek ki az ujjai és a ke-nyérsütő kemence füstje, korma, ki-kicsapódó lángja marta szét az arcát, — hát ez a bekötött fejű, foltos kék kötőjű, fáradt, szelid kis árnyék, ez tulajdonképpen fényűző teremtes volt, mert egész életén őrizgetett egy selyemkendőt a temetésére? Fanyarul mosolygok, de a szívem egy pillanatra teleszalad fájdalommal, mintha vesszővel vágna végig valaki az édesanyám sírján. Nem veszem senkinek se rossz néven, ha mondvacsinálnak találja ezt a fájdalmat. Hiszen más ember nem tudhatja azt, hogy az én szememben milyen pokol-ragyogása és gyeheennafortyogása van ennek a szónak, hogy: fényűzés.

Csak ha a fényűzés szónak ezt a mórai sajátos etikai pejorisztikus színezetét ismerjük, lesz érthető Móra prózájának számos helye.

Pokolragyogása, gyehennafortyogása van, mint látni fogjuk Madáchnál ennek a rózsasallatú rokokó szónak: remény.

*

Madách Ember Tragédiájában van egy szópár, amelynek fel nem ismert, illetőleg félreismert jelentése sokfajta kommentárookra és meddő vitatkozásokra adott alkalmat, amelyek egy csapásra megszűnnek, ha a jelentéskutatás eszközeivel nyulunk a problémához. A sok vitára alkalmat adó hely a következőképpen hangzik:

Lucifer:

Hogy csüggedés ne érjen e miatt,
 És a csatától el ne fussatok:
 Egére egy kicsiny sugárt adok.
 Mely biztatand, hogy csalja tünemény
 Egész látás, — s e sugár a remény.

(III. szín végsorai).

Voltak, akik iróniát láttak ezekben a sorokban és a színészek ennek megfelelően sátáni kacagással színezték e sorokat. Mások úgy látták, hogy Lucifer jellemének egységét megtöri ez az idézet: egyfelől az emberiség megrontására tör, másfelől a reményt nyújtja nekik segítségül.

Szerintük a fenti idézet minden ellentmondás nélkül, sőt szervesen beleilleszkedik a mű egységébe, ha a *remény* szó madáchi jelentését kutatjuk és megállapítjuk. A remény szóval a többek között a Tragédia I. színében is találkozunk. A kérdéses helyen Lucifer osztályrészét követeli a teremtésből, azon a jogcímen, hogy abban neki is része volt: Isten anyagot teremtett (Gábor főangyal dicsérete szerint), Lucifer tért nyert, — Isten mozgásba hozta az anyagot (Mihály főangyal dicsérete szerint), ez azonban csak ellentétes erők útján volt lehetséges, amelyek közül a negatív erőnek képviselője Lucifer. A teremtés első és második részében való közreműködésére hivatkozik Lucifer, amikor így szól:

Lucifer:

Te anyagot szültél — én tért nyerék,
 Az élet mellett ott van a halál,
 A boldogságnál a lehangolás,
 A fénynél árnyék, kétség és remény.
 Ott állok, hol Te, látod, mindenütt,
 S ki így ösmérlek, még hódoljak-e?

A fenti idézetben, mint láttuk szintén előfordul a *remény* szó és pedig mint egy fogalmi ellentétpársorozat egyik tagja. Az ellentétpárok első tagja az Istennel áll kapcsolatban, reá vonatkozik, — ezek az *élet*, a *boldogság*, a *fény* és a *kétség*. Az ellentétpárok második helyen álló tagjai Lucifer principiumának tartozékai, — ezek a *halál*, a *lehangolás*, az *árnyék* és a *remény*.

Bizonyára lesznek, akik az utolsó ellentétpár sorrendjének felcserélését metrikai okokkal magyarázzák és a *kétséget* sorozzák be. Lucifer

principiumai közé, míg a *reményt* az Urral hozzák kapcsolatba. Szerintünk ez a feltevés nem állhatja meg a helyét. Madách túlságosan keveset tördött a metrikával, amikor az értelemről volt szó, amint ezt annyi kutató többé-kevésbé tapintatos formában ismételten felpanaszolta. De ha éppen ezen a helyen feltámadt volna is és jogait követelte volna Madách lappangó metrikai érzéke, úgy azt az értelem sérelme nélkül ki tudta volna elégíteni akként, hogy a kérdéses sort a következőképpen szerkeszti meg: „A fénynél árnyék, a remény s vétség“. (Az *a* nevelő Madách korában vlg. hosszú volt, metrikai szempontból pedig hosszú is, rövid is lehetett).

A fent elmondottak figyelembevételével tehát, véleményünk szerint el kell vetnünk azt a feltevést, amely szerint Madách metrikai okokból cserélte föl a *remény* és *kétség* ellentétpárokat a fenti idézetben.

*

Felmerül most már a kérdés, milyen jelentése volt a *remény* és *kétség* szónak Madáchnál, illetőleg, hogyan illeszkedett bele ezen szók mögötti fogalom Madách bölcséleti rendszerébe.

Szerintünk a *remény* szó körülbelül ugyanezt jelentette Madách történetbölcséleti rendszerében, mint a „felelőtlen optimizmus“ ma. Jelent tehát egy gondolkodó emberhez méltatlan magatartást, aki a logikailag egyenértékű lehetőségek közül csak az egyiket, a kellemesebbiket veszi számításba, és ugyanakkor figyelmen kívül hagyja, nemlevőnek tekintí a másik, a kedvezőtlen lehetőséget, — tehát meghamisít tényeket, lemond a tényekből önként folyó etikai tettek végrehajtásáról, esetleg stabilizál likvidálásra érett helyzeteket és „reménytelenül“ összeomlik, ha a felelőtlen optimizmussal kikapcsolt *másik* lehetőség következik be. Jelenti tehát a „gondolkodás, a gondolat halálát“, és így szerves kiegészítője a luciferi ellentétpároknak: a *lehangelésnek*, az *árnyéknak*, a *halálnak*. (A *lehangelés* szónak mai szokásunkban „felelőtlen pesszimizmus“ felel meg, és egy a gondolkodó emberhez szintén méltatlan lelki magatartást jelöl meg).

A *remény* szóval ellentétben a *kétség* szó a gondolkodó emberhez egyedül méltó magatartást, az összes megismerhető lehetőségek objektív számbavételét jelenti Madáchnál, amelyből logikusan folynak etikai tettek, amelyek képesek likvidálásra érett jelenségek tudatos és felelősségteljes megszüntetésére, és amely biztosítja az aktív lelki magatartást abban az esetben is, ha a tudatosan számbavett „másik“ lehetőség következik be.

*

Igen messzire vezetne és már az irodalomtörténet körébe tévednénk, ha Madách életéből és korából próbálnánk kianalizálni, hogyan kapott a *remény* és *kétség* szó Madáchnál ilyen etikai determinánsokat. E helyen csak utalunk arra, hogy a „felelőtlen optimizmus“, (*a remény*) akadályozta meg Madáchot abban, hogy likvidálásra már régen megérett házasságot idejekorán felbontsa, és ugyancsak a felelőtlen optimizmus juttatta ugyanebben az időben a nemzetet Világosig. Ugyancsak tárgyunkon kívül esik, hogy ezen szavak etikai determinánsait a Madách-korabeli pesszimista filozófiai rendszerekben is kimutassuk, amelyekben a *remény* szónak ugyancsak a felelőtlen optimizmussal egyenértékű jelentése van,

ahol a remény szintén a tett békója, vagy más szavakkal: „A remény nem ösztönző, hanem kábítószert”.

Mindezeknek a szempontoknak részletes tárgyalását *A kétség és remény szavak jelentése 1772–1867-ig* c. tanulmányunk számára tartjuk fenn. Annyi azonban az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy a jelentés-tan módszerének alkalmazásával fel lehetett oldani Az Ember Tragédiájának egy sokat tárgyalt látszólagos belső ellentmondását. Így érdemesnek látszik a Tragédia egyéb, látszólagos ellentmondásokat tartalmazó részeinél is ezt a módszert alkalmazni, abból indulva ki: hátha nincs is ellentmondás, hanem csak félreértettük a költőt.

(Szeged.)

Házy Albert

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI FRANCIA NYOMTATVÁNY

Az eddig ismert francia nyomtatványok közül elsőnek az 1707-ben Kassán kiadott *Historie du Prince Ragotzi*¹ című anonyim munkát tartották, amelyek eredetét illetőleg különböznek a vélemények.² A kassai nyomtatványt azonban 16 évvel megelőzi egy tíz nyelvű társalgási könyv, melyet *Gazophylacium decem Lingvarum Europaearum apertum*³ címmel Kassán 1691-ben a sziléziai származású Warmer Kristóf adott ki.

Warmer Kristófról nem tudunk sokat. 1644-ben született Bulkolukán, tanulmányait Lipcsében végezte, majd Tökésen lelkész lett. 1691-

¹ ... ou la Guerre des Mecontens Sous son Commandement. A Cassovie Chez François Lancelot, au grand Hercule M. D. CC. VII. 12-r, 6 lev. és 346 l. — Nemzeti Múzeum, RMK II. 2284. — V. ö. M. Jezerniczky, Les imprimés en français de Hongrie, Szeged, Études Françaises, 1932.

² Cf. Apponyi: Hungarica II: 347. — Kont: Étude sur l'influence de la littérature française en Hongrie, 48. l. — Weller: Die falschen und fingierten Druckorte, Leipzig, 1864, II: 73.

³ ... in quo Non solum Pronunciationes, Declinationes & Conjugationes; sed etiam diversi Dialogi in Sermone Germanico, Polonico, Bohemico, Belgico, Anglico, Latino, Gallico, Hispanico, Italico & Ungarico reperiuntur. Das ist: Neu-eröffneter Schatz-Kasten, Der fürnehmsten Zehen Sprachen in Europa, Darinnen nicht allein die Pronunciationes, Declinationes und Conjugationes in Deutscher, Polnischer, Böhmischer, Niederländischer, Engländischer, Lateinischer, Frantzösischer, Spanischer, Italienischer, und Ungarischer Sprache; Sondern auch unterschiedliche nützliche Gespräche in gedachten Zehen Sprachen zu finden, von allerhand gemeinen Sachen und Geschäften welche täglich in der Haushaltung, in der Kauffmanschaft und andern Verrichtungen, zu Hause und auf der Reise für fallen, sowohl vor die studierende Jugend, als auch allen Liebhabern dieser Sprachen zu Nutz mit sonderem Fleisse geschrieben und zusammen gebracht von Christophoro Warmern Artium Lib. & Lingv. Cultore & p. t. apud Cassovienses Ecclesiaste germanico. Cassoviae, Excudit Johannes Klein, Anno Christi M; Dc; XCI 4-r. 315 l. — Akadémia. — Nemzeti Múzeum: RMK I, 1404. — A Múzeum példánya a 306. lap után megszakad. Ennek a példánynak a címlapján az átragasztott részen kézírással „Ex officina Joannis Schulz anno Christi MDCXCI” szöveggel van átírva, de a papír alatt „Excudit Joannis Klein” betűzhető ki.

ben avatták Kassán fődiakonussá. 1693-ban neve már nem fordul elő az anyakönyvekben.⁴ Munkája megírásánál a német és latin kultúra kettős hatása alatt állott, amit származása, külföldi tartózkodása és a foglalkozása határozott meg. De művén már a XVII. századi francia műveltség hatása is érezhető. A gyermekek franciául tanulnak az iskolában (103. l.), a felnőttek egymás között franciául diskurálnak.⁵

A 315 lapra terjedő negyedréti könyv nem tartozik a szorosan vett nyelvkönyvek közé. W a r m e r maga is közli — tíz nyelven — az előszavában, hogy a beszélgetésre fekteti a fősúlyt: „Mert ha valaki kereskedic akár Udvarban forgolodic, akar hadba mennyen, akar idegen Országra budosic annak szüksége hogy tolmácsa lenne ki csak valamelyeket ezekből a Nyelvekből neki megmagyarázná“. Német nyelven ismerteti néhány nyelv kiejtési szabályait, majd minden magyarázat nélkül egy-két főnév ragozását adja, az esetek közül a vocativust és ablativust sem hagyva ki. Az igeragozásnál még a legszükségesebbeket sem említi, akár-melyik nyelvet tekintjük is eredetinek. A *lenni* és *bírni* segédigék mellett még a *szeretni* igét adja mintául a különböző idők indicativus, conjunctivus, activ és passiv alakjaiban.

Könyvének második részét, a Beszélgetéseket, nyolc fejezetre osztja. A beszélgető személyek nevei latin eredetűek, amelyeket a szerző minden nyelvre átfordít: Hermes, Rogerius, Joannis, Petrus, Franciscus, Ferdinandus, Robertus. A nyelvhelyesség is a latin és a német szövegben a leg-tökéletesebb, a tartalom pedig már egészen német eredetire vall. A magyar talán azért is idegenszerű, mert a rövid sorokban alkalmazkodni óhajt a többi szöveg szó szerinti fordításához. A fölcserélt szórend néha az értelmetlenségig elferdíti a mondatot.

Az első beszélgetés, a Vendégség, a leghosszabb. Ez felöleli az udvariassági kifejezéseket, a vendégfogadásnál előforduló szólásmódokat, az étkezés különböző mozzanataihoz tartozó szavakat. Egyetlen téma az évésen és a családi érdeklődésen kívül a politika, de ez is csak futólagosan. Jellemző, hogy Franciaország az érdeklődés középpontja „N'avez vous pas ouy dire cumme le Roy de France a perdu la bataille contre les Espaignols?“ (152. l.) A következő beszélgetésekben a ruhaneműek, élelmiszerek, könyv- és üvegáruk képezik hosszadalmas alkú tárgyát. Az adóságnak beszédese c. fejezetben mindenféle pénznem szóba kerül: Soldo, schilling, garas, forint, flandriai font, hollandiai schilling, tallér. Majd négy külön fejezetben a lipcsei vásárra viszi szereplőit, itt szállást keresnek, ismerkednek, újlag halljuk: „micsoda új hírek vadnac Franciaországban?“ (215. l.). A nyolcadik fejezetben levél-formákat találunk.

Igen érdekes részét teszi a könyvnek az a fejezet, ahol W a r m e r a kiejtéssel foglalkozik. Általában nagyon röviden tárgyalja a különböző nyelvek kiejtési szabályait, kivéve a farnciát, amit 24 lapon keresztül ismertet.

⁴ Szinnyei: Magyar írók élete és munkái, XIV: 1433.

⁵ Il vaut mieux se taire que mal parler.-ie ne scay pas bien parler François. — Vous parlez aussi bien que ie fay & mieux aussi. (133. l.)

Először abc szerint veszi sorra a kiejtési szabályokat. Részletezi a gutturalisok változatait, a *h* különböző kiejtési lehetőségeit. Az *l*, *o* után *u*-nak olvasandó a *col*, *fol*, *mol* szavakban; a kettős *ll* az *ai*, *ei*, *i* után *ly*-nek ejtendő... A nazálisok ejtésére is felhívja a figyelmet; sokszor az *o*, az *om* és *on* szótagokban *u*-nak hangzik, mint az *automne*, *calomne* szavakban és az egytagú szavakban, ha azok mássalhangzóval kezdődő szó előtt állanak mint „bon garçon“, „bon compaignon“... Az *n* az igék többes harmadik személyében nem hallatszik, de a szótag többi részét még kiejtik „ils aiment laute fast wie is emoat“ (24. l.).

Jellemző itt a szóvégi dentális hangzása. A XVII. század beszédjére vall az *oy* és *oi* kiejtése is. „Oy wird gelesen wie das o und laute e, als Roy., foy, moy, loy“ (22. l.). Érdekes, hogy Warmer nem betűkről, hanem hangokról beszél.

Mikor már az összes hangokat sorra vette, 8 megjegyzést fűz a kiejtési szabályokhoz, ezek leginkább az *e* hangzásra vonatkoznak. A korabeli párizsi köznapi nyelvre következtethetünk sok megjegyzésből, ami azt mutatja, hogy Warmernek alkalma volt, németországi tanulmányai alatt franciákkal együtt lenni, akiknek a kiejtését igen jól megfigyelte. Szerinte nemcsak a néma *e*, hanem az előtte levő másik hang sem hallatszik. Sok példát ad, német kiejtéssel átírva: *autre chose* = *ot schos*; *vostre manteau* = *wot mangto*, stb.

Bármennyire is primitív formája a társalgási és nyelvkönyveknek Warmer munkája, mégis figyelemre méltó dolog, hogy már a XVII. század végén ilyen behatóan foglalkozik egy kassai lelkész a francia nyelv kiejtési sajátosságaival. Igaz, hogy tíz nyelven ugyanazt a szöveget közli, de a kiejtési szabályok aprólékos magyarázatából, amit a többi nyelvnél nem találunk, láthatjuk, hogy milyen súlyt fektetett a francia nyelvre. Ezáltal a XVIII. századbeli Magyarország franciás kulturájának mintegy előhírnöke lett.

(Szeged).

Jezerniczky Margit.

FILOZÓFIA-TÖRTÉNET

Bartók György hézagpótló munkára vállalkozott, amikor a közép- és újkori filozófia feldolgozásával végre világos, áttekinthető s ugyanakkor a legtudományosabb igényeket is kielégítő filozófiatörténettel ajándékozta meg a magyar érdeklődőket. Misszió volt ez s nemcsak pedagógiai szempontból — mert az egyetemi ifjúság is nagy hiányát érezte egy ilyen átfogó és tanulási célokra kiválóan alkalmas műnek — hanem kulturális szempontból is, mert itt az ideje, hogy a magyar olvasók is meglássák, ami az emberiség eddigi történetében a legszebb és legértékesebb: a szellem és a gondolat heroikus küzdelmét az élet és az igazság megismeréséért.

Nem csoda, hogy korunk summázó lázában, amikor nap-nap után bukkannak fel egyre rövidebb s egyre csak a lényegét vázoló világtör-

ténelmek, kevesen mernek vállalkozni arra, hogy fölvonultassák előttünk az emberi értelem kísértetiesen nagyszerű párviadalát az Ismeretlennel, melynek minden egyes torpanása, meghátrálása új korszakot nyithat az emberi szellem történetében s új támadásra tüzelheti a gondolat nehézfegyverzetű lovagjait. S a legkisebb botlás, mellésuhintás hány épülő rendszert roppant össze talán éppen a végső kiteljesülés előtt... A filozófia történetének megírására valóban nem vállalkozhatik mindenki. Itt nincs gyorsaság és rekord-teljesítmény, itt minden fontos; itt nincs diplomáciai háttér és családi politika, melynek következményeit világnézeti felfogásokként lehet értékelni; itt vaskonstrukciók vannak, a gondolat önbetetőzése, melyek függvényei ugyan az időnek, de végső fokon mégis függetlenek tőle. Külön világ ez, melynek egyszerű körvonalazása is elmélyült szakismeretet kíván s a gondolatközlésnek olyan készségét, mely csakis alkotó filozófusnak lehet adottsága. Bartók professzor nem ismerteti, hanem megszólaltatja az örök Gondolat vívódását, kifejezve a maga elementáris élményszerűségében, mint akinek az Igazság megismerése ugyanúgy ügye, belső tartalma, mint akárkinek e könyv hősei közül. S a filozófiatörténet csak akkor áll hivatása magaslatán, ha filozófus írja, még pedig azzal a szándékkal, hogy a maga irányító s örökösen új összefüggéseket találó szellemével fémjelezze művét tudománnyá. Mert sikertelen s főként élménytelen lenne a rendszerek pozitívista ridegségű föltalálása, mely kronológikus sorrendben tárgyalná le az értelem háborújának pillanatnyi helyzeteit, anélkül, hogy az író a maga személyes jelenlétének sugalmával rá ne vezetné az olvasót azokra a legmélyebb kapcsolatokra, melyek néha két, látszólag távolálló gondolat-rendszert is összefűznek, illetve egymás kiegészítésére rendelkeznek. Fluidikus kölcsönhatások áramlanak egyik bölcselő világából a másikba s a filozófiatörténet akkor alkotás, ha lapjai a szerző intuitív átéléséről tanuskodnak.

Bartók professzor könyve — mely egyelőre, sajnos, nélkülözi a keleti s az antik gondolkodás történetét —, akkor indítja útjára az emberi ész, mikor már a legönkínzóbb bizonytalanságban tévelygett s szinte mohón kapott a földerengő kereszténység új csodái után. A görögség kimerült, megtorpant; a sok tanakodás, okoskodás után az emberek hitre szomjaztak. S a fiatal kereszténység a maga legendás harcosaival, vértanuival, prédikátorainak egyszerűségével, keresetlenségével detronizálta az agyoncsiszolt, fölékesített filozófiát, mely mindenre meg tudott felelni, csak arra nem, ami az embereket mindenekfölött nyutalanította: Mi az ember rendeltetése? A hit lehetett naiv, a maga megnyilatkozásában talán szegényes, jámbor, de csodát művelt; az embereknek új tartalmat, új értékelő szempontot s a megváltás kapcsán tökéletes megnyugvást nyújtott.

Megrázóan izgalmas olvasmány a kereszténység e hőskorában a filozófia küzdelme eredeti jogainak visszaszerzéséért, később pedig — lassú behódolás után — a kereszténység keretein belül való élethalál-harca. A kereszténység a kinyilatkozást ismerte el minden ismeret ősforrásául, de ott hunyázkodott az Ész az isteni Mester trónusa mögött s szerény eredményeivel hozakodott elő minduntalan, míg a Tekintély hatalma előtt végkép térdre nem kényszerült. Ennek az eszközeitől megfosztott vizs-

gálódó, logikus Észnek az örökös lázongása, erőfeszítése, nekilendülése az emberi történelemnek talán legkülönösebb kora. Gnóosztikus rendszerek burjánzanak szanaszét, melyek mind az igazságot fürkészik s verejtékes igyekezettel próbálnak összhangot teremteni az értelem és a hit között. Krisztus millióféle fölfogása, melyek új és új vallások igényeivel lépnek föl, kigyújtja a gondolkodó elméket s egy végleges, megdönthetetlen világkép kialakítására ösztönzi. A görög filozófálási kényszer ott munkál a leghívőbb keresztény agyakban s előbb Platon, később pedig Aristoteles félelmes szellemóriása szab határt a megindult lélekáradásnak. A középkor minden törekvése: egyensúlyba hozni a két megkeresztelt görög bölcs örökervényének tetsző rendszerét. S ez csak nagysokára, Aquinói Szent Tamásnak sikerült a XIII. században, amikor a skolasztika már bomlásnak is indult, hogy a reneszánsz frissítő lehelleté új tavaszra ébressze a világot.

De a tavasz se mindig rózsás. Az értelem ugyan kiszabadult a tekintély s a hit öleléséből, de magára maradván újra megriadt s irányító szempontok hiányában hol önmaga tekintélyéhez, hol a világ érzékelhető megismeréséhez menekült. A zsákuccák itt is kínálkoztak, az ész ide-oda táncolt nagy egyedülvalóságában s a Descartes-okon, Bacon-eken, Leibniz-eken keresztül hol bizakodva, hol kételkedve rótt a maga útját. Hol úgy volt, hogy saját törvényeiből építi fel a világot, hol pedig úgy, hogy a világ lassú és lelkiismeretes megfigyeléséből von következtetéseket a maga mivoltára. Jött Kant s leverte a maga kilométerkövét... Az Ész új köntöst öltött s Hegel felé vette útját. Aztán jött az akarát sőtétészavú filozófusa s az emberfeletti ember prófétája. Jöttek materialisták, biológisták s most újra mintha tisztult szellemi ideálok nyugtalanítanák a világot. A szellem mindenekfölöttisége ebben az anyagba temetkező korszakban. Talán ez az „ellenjáték” új egyensúly előjele. A szellem új hegemoniájáé, mely újra a közönség kincsévé teszi azt, ami ma már csak egyre szórványosabban jelentkező magányosok kiváltsága: a filozófiát.

(Szeged).

Berczeli A. Károly.

SZIKLASÍR

Néhány esztendeje működik csupán a *Magyar Téka*, ez az ideális célkitűzésű kiadvállalat s már is jelentős könyvsikerekre tekinthet vissza. Nem kétséges, hogy a múlt évben kiadott Juhász-kötet, a *Fiatalok még itt vagyok*, egyik legszámottevőbb eseménye volt a magyar irodalmi életnek. De a *Magyar Téka* tulajdonképeni hívatása az, hogy fiatalokat juttasson szóhoz, vagy legalább is olyanokat, akik valami frisset, fiatalat jelenthetnek a magyar irodalom számára s akiknek főként ezért nem sikerül pesti kiadót szerezniök. A *Magyar Téka* igyekezett eleget tenni eredeti céljának s amennyire lehetőségei engedték, önzetlenül szolgálni a klebelsbergi eredetű irodalmi decentralizáció ügyét. A *Magyar Téka* második sorozatában jelent meg legutóbb Magyar László *Sziklasír*

című merészhangú regénye, mely szokatlan témájánál fogva bizonyára érdekes vitákra ad majd alkalmat.

*

A *Sziklasír* Magyar László harmadik regénye. Az első (*Tamás*, Pantheon, 1932) önvallomás, a fiatal író gyónási kényszerének első művészi kiteljesülése, a forradalmak zürzavarát, hevenyészett ideologia-halmazát kételkedve hurcoló kamaszlélek vergődése: tisztulási folyamat... A második (*Lázad a föld*, Magyar Téka, 1934) a szociális nyomor első felismerése, a misszió-tudat éledése a *mások* vergődésének harcos vállalása. A harmadik metafizikai probléma.

Magyar László kisiklott a reáliák megoldást sürgető világából, hogy a társadalom válságain, az osztályrétegek örökös feszültségén és követelésein túl, legszemélyesebb s így végső fokon legegyetemesebb belső ügyét tisztázza, önmaga viszonyát a megváltáshoz, az Istenember csodálatos történeti és időtlen küldetéséhez.

A *Sziklasír* Krisztus-regény. Nehéz, s regényíró számára szinte megvívhatatlannak tetsző feladat: életrehívni Őt, aki él s formát adni Neki, aki feloldódott a mindenségben. Emberi voltának kihangsúlyozása, a ráció és a logika parádés kíséretében is csak üres váz, imbolygó, halvány árnyék, mely semmit sem fejt meg a kétezeréves kereszténység misztériumából, isteni léte pedig megfoghatatlanul káprázik a művész lelkében, a méltó ábrázolás, a méltó művészi köntös megsejtésének reménye nélkül.

De ezenkívül: az író kétezeréves masszív dogmabástyáiba ütközik, embermilliók elevén, érzékeny hitébe; szinte óhatatlan, hogy a legcsiszoltabb tollú író is bele ne keverődjék vagy a blaszfémia, vagy a veszedelmes különvélemény gyanujába. Krisztus nem csupán biblikus időkben élő történeti személlyel azonos, akihez mélyértelmű, örökérvényű tanítások s csodálatos események fűződnek; Krisztus mindazokkal azonos, akik hisznek benne, akik szomorúságban és örömben tőle várnak enyhülést és mérséklést; aki tehát Krisztus-regényt ír, annak számolnia kell kétezer esztendő hagyományainak mindent átszövő bozótrengetegével s a szentek, az atyák, a boldogok és mártírok véghetetlen seregén kívül, mindazokkal, akik a krisztusi keresztáldozatban látják az emberiség nagy felszabadulását.

Magyar László nagyon hisz a Krisztus rendkívüliségében, örökérvényű küldetésében s e hitének művészi megvalósulása, János, a regény főhőse, aki azzal a szent lázzal indul el útjára, hogy rávegyesse az embereket az *igazi* Krisztus megismerésére. János gondolkodik, tehát szembe kell helyezkednie Krisztus régi katonáival, akikben a hit háboríthatatlan rendszerré merevedett. Elhagyja a kolostort, ahol nevelkedett, hogy megtalálja Krisztus sziklasírját... Mert János szerint Krisztus rendkívülisége embermivoltában s nem istenmivoltában gyökerezik, miután az isteni természetnek szükségképpen velejárója a rendkívüliség s így nincs benne semmi csodálatos; viszont, ha *csak* ember s mégis ilyen fokát érte el a tökéletességnek, akkor örök ideálja, példaképe a sárban fetregő emberiségnek, mely reménykedve sóvárog az ő tisztasága után...

János logikája kicsit „röghöz kötött” ahhoz, hogy egy spiritualisnak

induló regény eszmei keretétől szolgáljon. János értelmezése szerinti ugyanis Krisztus nem egyéb, mint valami nagyszerű prédikátor, próféta, vagyis lángész, akinek nagyságával akárhány zseni isteni szikrája veteledhetik. Mert ha ő a legnagyobb lángelme, akkor fölmerül a kérdés: miért a legnagyobb és honnan tudjuk ezt? Ha van egyáltalán nagyobb és kisebb, akkor őrá is alkalmazható a szellemi képességek mértéke. A kereszténység nagy elgondolása pedig éppen az, hogy ő *egyedüli*, még pedig azért, mert Isten fia, aki nemcsak tanítását hagyományozta az utókorra, hanem a maga örökkévaló létét is, aki tehát Benne hisz, az nemcsak követi Őt, hanem Vele van, vagyis: a hívő keresztény nem úgy gondol vissza Rá, mint aki csodálatos életet élt, hogy eszményképe legyen az emberiségnek, hanem úgy mint aki isteni lényénél fogva személyesen jelen van mindenkiben s így mindenki részese, terepe, zsámolya az örökké ismétlődő csodának... A csoda a fontos s nem a zseniális alkotás. János erre nem gondol s abban a hiszemben kószál a világban, hogy Krisztus emberi holttestének felfedezésével új s a réginél megváltóbb erejű hitet tud adni az emberiségnek. Mint kárikaturista járja az országokat, hogy a végén egy rajongó amerikai leány jóvoltából annyi pénzhez jusson, mely elegendő egy nagyszabású jeruzsálemi ásatás megvalósításához. János, akit közben egy Momicse nevű távoli szerelme fáradhatatlan kutatásra ösztökél, mikor már mindenki elveszti reményét, valóban ráakad a sziklasírra s benne Jézus testére. Egy bódult nyári álom víziói azonban meggyőzik róla, hogy fölfedezése fölforgatná a világ mai rendjét s lemondva élete céljának eléréséről, újra eltorlaszolja a sírt, hogy az emberiség megváltása helyett Momicse karjaiban keressen nyughatatlan lelkének enyhülést.

A regény sok lírai szépsége s a szándék becsületessége feledteti az önkénytelenül felhorgadó elvi kifogásokat. De a szerző regényt írt s nem teológiai munkát. Figurái néhol elmosódtak, alig élnek önálló létet s szinte maradék nélkül feloldódnak a regény ködös valóságában. Magyar Lászlóban több az elbeszélő, mint a jelenítő erő s bizonyára ennek tudható be, hogy a szereplőinek csak a főhőshöz viszonyítva van némi jelentőségük. Különben szétporladnak a regény kalandos kavargásában. Momicse távoli alakja talán a legsikerültebb. Sejtelmes, mindent betöltő szerelem, melyben sok a rajongás, a hit, de az érzelmesség is. János nagy, misztikusnak ábrázolt küldetés-tudatával kicsit nehezen egyeztethető össze, hogy melleleg kárikaturista, vagyis humorista. Nem értékét, csak a főhős áhitatos hangulatát fokozza le ez a körülmény. A jeruzsálemi ásatás fanatikus láza különösen megkapó.

A címlapot *Bordás Ferenc* szép fametszete díszíti. Ez a fiatal művész egyre gyorsabb tempóban tör előre, ha ma még érződnek is munkáin idegen hatások. Rézkarcai, maratásai, fametszetei már is bravúros technikáról s gazdag élményanyagról tanuskodnak.

(Szeged).

Berczeli Anzelm Károly.

VISSZHANG

Szalay József mondotta egyik nyilatkozatában (dec. 25) Szeged irodalmi és tudományos életéről: Fejlett napisajtója mellett az időszaki sajtó értékei: a Széphalom, a Népünk és nyelvünk és a Szegedi Füzetek című folyóiratok, az egyetem archaeologiai intézetének füzetei s a katolikus és a protestáns hitélet elmélyítését célzó hetilapok. A Magyar Téka vállalat a szépirodalom fiatal tehetségeinek válogatott írásait közli; míg a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának 23 kötetnyi vers, tanulmány és kis kalendárium kiadványa, legtöbbje Buday György tametszeteivel ékesítve, megnyugtató záloga, hogy az öregek úttörésének lesz méltó folytatása.

*

Kispartfi János egyik beszédében azt hangoztatta, hogy az iskola ne szolgálja egy párt érdekeit, „mert az iskola nem egy párt, hanem az egyetemes nemzet érdekeit szolgálja. A tanító az egész nemzet számára neveli a tanulókat“.

*

Hegedüs Lóránt végre ki merte mondani az igazságot irodalmunk kettészakadásának ügyében (Pesti Hirlap nov. 14): „...a most letűnt irodalomtörténeti iskolának már csak néhány alakja él, ki örök emlékezetül írta be nevét minden tankönyvbe azért, mert ki akarta tiltani a magyar költészetből korunk legnagyobb lírikusát, Adyt“.

*

A magyar irodalom szomorú anyagi helyzetéről írja Kozma Miklós (BH., jan. 21): „Minden komoly írói és irodalmi fejlődés lehetőségének követelménye a teljes írói függetlenség. Ez a függetlenség a teljes és független jelzöt csak akkor érdemli meg, ha az író nincs ráutalva arra, hogy írásait sajtóban vagy kiadóval föltételek mellett értékesítse, mert mihelyt ezeket elfogadja, fönnforog a kötöttség, az irányítás-befolyásolás, sőt a retorzió lehetősége is“.

*

Hasonló gondolatot propagált Glattfelder Gyula a Pázmány Egyesület közgyűlésén (jan. 30): „A legnagyobb erkölcsi és nemzeti veszedelem, ha az író a pénz szolgásgába jut“.

*

(A magyar irodalom nyomorán könnyű volna segíteni. A földreformmal kapcsolatban foglaljanak le harmincezer holdat és jövedelméből jutalmazzanak meg minden évben száz könyvet; ezenkívül adjanak minisz-

teri fizetést és nagyméltóságú rangot öt írónak, államtitkárit tiznek; a többiek közül vagy százötvenet nevezzenek ki diplomájuknak vagy képzettségüknek megfelelően tanárnak, miniszteri fogalmazónak, sajtóelődónak, telekkönyvvezetőnek; az utóbbi intézkedésnek az a haszna is meglesz, hogy kevesebbet fognak írni...)

*

Serédi Jusztinián karácsonyi szózata mindenkinél erősebb kritikát gyakorol közállapotaink fölött: „Soha sehol olyan lealázó szervilizmusban nem volt a munkás, a földműves, az iparos, a kereskedő, a magán- és köztisztviselő, mint ma, mikor a munkaalkalmat, a megérdemelt munkabért, terményeinek, ipar- vagy kereskedelmi cikkeinek elhelyezését, tisztviselői állását és fizetését mindenfelé csak akkor látja biztosítva, ha emberi méltósága és Isten akarata ellenére rabszolgamódra meghunyászkodik azok előtt, akikkel szemben függő viszonyban van s akik legtöbbször nem is a maguk emberségéből, nem is a maguk tehetségével, vagy erejével, hanem mások vagyoni erejével, avagy másoktól nyert hatalommal szorítják őt bele a végzetes függő viszonyba és a szervilizmusba. Ha pedig valaki saját függetlenségét bármilyen vonatkozásban próbálja megtartani, vagy visszaszerezni, azt irgalmatlanul letörik mindenfelé”.

*

(Függetlenség? A mai kor Petőfije nem a szabadságot és nem a szerelmet írná lobogójára. A XIX-ik század eszméi nemsokára csak a tankönyvekből lesznek ismereteseek. Európa végzetszerűen halad a falanszter felé.)

*

Hóman Bálint újévi nyilatkozata a frázis-történetírás ellen: „A történeti oktatás a múltban túlságosan nagy súlyt helyezett a lélektelen adatokra és emellett a nemzeti nevelés eszközt néha inkább hazafias frazeológiában, sem mint a nemzeti történelem belső tartalmában látta. De voltak jó tanárok is mindig, akik a történelem lelkét igyekeztek tanítványaikkal megismertetni és ez a történelemoktatás igazi célja. A gyermek ismerje meg nemzete történelmét a maga valóságában, aminek tanulságai mindig felemelők és vigasztalók. Ismerjék meg a múltat, annak minden erőnyeivel és hibáival együtt, ez utóbbiak elkendőzésére semmi szükség nincs. Mert már Zrinyi Miklós megmondotta, hogy: Egy nemzetnél sem vagyunk alább valók!”

*

Napihir: „Duff Cooper angol hadügyminiszter a minap felszólította az angol egyházakat, hogy ne kacérkodjanak a pacifista jelszavakkal, hanem lássák be, hogy katonára igenis szükség van. A metodista-egyházak nevében Henry Carter püspök válaszolt a hadügyminiszternek. A válaszban többek között ez van: a) A háború ellentétben van a mi Urunk Jézus Krisztus szellemével, tanításával és szándékával. b) A mi Urunk arra ta-

nította az emberiséget, hogy még ellenségünket is szeretnünk kell. c) Ő nyilatkoztatta ki, hogy az emberek testvériességben éljenek egymással. d) Ez a mi válságunk, hadügyminiszter úr, az ön kihívására. El vagyunk szánva, hogy az Úr e tanításait a hadügyminiszter úrral szemben is érvényesíteni fogjuk“.

*

„A nemzetet nem a terület, nem a politikai szervezet, nem a közös eredet és a közös történelem, nem a faj és nem a nyelv alkotja, hanem mindezekon kívül és felül valami más, felmérhetetlen és spirituális valóság: a közös lélek. A nemzetet nemzetté a lélek teszi“. (Ravasz László cikkéből, Pesti Napló dec. 25.)

*

A Magyar Hírlap (jan. 5) kritikája egy pécsi disszertációról, mely „A Nyugat és a századeleji irodalomforduló“ címmel Tolnai Vilmos intézetében készült: „Farkas Luiza alapos, komoly és higgadt ítélőképes-séggel megírt tanulmánya 110 oldalon át méri le azt a szerepet, amelyet a háború előestéjén a Nyugat töltött be a magyar irodalmi életben, sőt bizonyos fokig a magyar politikai felfogások reformálásánál. Egy doktori értekezés, amely részletesen foglalkozik Osvát Ernő és Hatvany Lajos párbajával. Egy doktori értekezés, amely egyes kérdésekben elítéli a magyar egyetemi élet ma is befolyásos tekintélyeinek állásfoglalását... Minden becsülés, minden elismerés megilleti a pécsi egyetem tanári karát azért, amiért útát engedtek egy ilyen disszertációnak, így bizonyítva, hogy a magyar egyetemek megmaradtak a gondolatszabadság őrhelyének. És egyben bizonyítva, hogy az egyetemi élet az eleven élethez akar kapcsolódni“.

*

Rajniss Ferenc vezércikkéből (Új Magyarország, febr. 4): „Senki se merje honfitársát becsületes véleménye miatt hazafiailansággal vádolni. A teletölten hazafiaskodás különben is régi betegségünk s a szellemi terror-nak bőven használt forrása“. (Ez a megjegyzés azoknak is szól, akik azt hiszik eleget tettek hazafias kötelességüknek, ha Ady Endrét száműzték, vagy Csathó Kálmánt nagyobbra tartották Kosztolányi Dezsőnél.)

*

A Berliner Tageblatt (128. sz.) fölveti a szinkronizálás művészi értékének kérdését és természetesen arra a következtetésre jut, hogy marad-janak meg a külföldi hangos szövegek, mert a más nyelvvel való behelyettesítés mindenképpen meghamisítja a színész játékát. „Es ist ein Unterschied, ob ein Schauspieler ‚amour‘ oder ‚Liebe‘ sagt...“

*

Glattfelder Gyula csanádi püspök mondotta a törökverő Tomori Pálról emlékezve: „Félreértik a kalocsai érsekek történelmi szerepét, akik hadvezéri, vagy országvédői munkájukban pártérdekek szolgálatát látják, mert az nem egyéb, mint életbeültetése annak az ezeréves igazságnak,

hogy e földön keresztény-katolikus hatalom képzelhető csak, vagy pedig zürzavar és ha e gondolat realizálása csak fegyveres erővel lehetséges, akkor az érsek is lóra száll s vért, vagyont fenntartás nélkül kockáztat e gondviselészerű feladat teljesítésében“.

*

Zathureczky Gyula a Magyar Szemlében (1935, 1. sz.) keserű dolgot mond az erdélyi magyarság csalódott reménykedéseiről: „Változást követeltek a magyar revíziós mozgalom eszközeiben és stílusában, hangjában és allűrjeiben, mert élően érezték, hogy függvényei annak a politikának, amit Magyarország csinál és áldozatai a szószátyár revíziós ömlengéseknek, amelyek a külföld előtt meddőek, befelé laposak és hatástalanok és csupán arra alkalmasak, hogy kisebbségi magyarság ellen uszítsák az amugyis mindig ütésre kész többségi nemzeteket, bennük a sovinizmus szellemét növelve nagyra“.

ROSTA

KÉT VILÁGHÍRÚ MAGYAR ÍRÓ

Aki még nem tudná, annak ezennel hírlul adjuk, hogy a magyar irodalomnak külföldön legismertebb két kiválósága: ifj. Hegedüs Sándor és Petri Mór.

Ifj. Hegedüs Sándor maga mondotta a *Reggel* munkatársának (1934 ápr. 23), hogy az ő nemzetközi pozícióját, amelynél csak a Molnár Ferencé nagyobb, nem lehet lerombolni. Őt — ifj. Hegedüs Sándort — „nem lehet külföldön elgáncsolni“. Hogy valóban mennyire nem lehet, arra magát az öreg Sorbonne-t idézhetjük koronatanunak. Mikor ez a hétszázéves főiskola azon törte a fejét, hogy a magyar írók közül ki az, aki legméltóbban tudná képviselni Pannonia irodalmát a Szent Genovéva hegyén: rögtön és egyenesen ifj. Hegedüs Sándorra esett a tudós tanárok választása. (És még azon panaszkodunk, hogy a külföld nincs informálva hazai kulturánkról!)

Az előadás megtörtént és a magas kulturális színvonaláról ismeretes *Pesti Hírlap* be is számolt róla „Ifj. Hegedüs Sándor sikere Párizsban“ címmel. Megtudjuk ebből a hírből, hogy a *Comoedia* arcképét hozza ifj. Hegedüs Sándornak és egy hasábot szentel a magyar író nagysikerű felolvasásának. Azt írja a *Comoedia* — jelenti a *Pesti Hírlap* — hogy „csak ilyen világhírű író, mint Hegedüs, volt képes arra, hogy oly méltón ismertette Jókait a nagy francia közönségnek, hogy arra el lehet mondani, amit Hazard Paul, az elnöklő dékán (?) mondott: óriási siker“. Hogy Hazard a Collège de France tanára, nem lehet dékán a Sorbonne-on, nem is olyan fontos. Ellenben — jelenti tovább a *Pesti Hírlap* jól értesült párisi informátora — a *Le Petit Journal* is közölte Hegedüs arcképét „és pedig (!) meleg sorok kíséretében“. Ezek után még azt is meg tudjuk, hogy „a *Journal des Débats*, a kormány félhivatalos lapja egy negyed hasábot szentel Hegedüs fölolvasásának az elismerés teljes kifejezésével“.

Ifj. Hegedüs Sándor ezzel a nagysikerű külföldi szereplésével megelőzte a legkiválóbb magyar írókat, Zilahy Lajostól Sértő Kálmánig. Sikere azonban nem korlátozható Párisra, amint a *BH*-nak „Ifj. Hegedüs Sándor sikere Indiában“ c. jelentéséből kitűnik. A hiradásból megtudjuk, hogy Japánban is sikere volt ifj. Hegedüs Sándornak. Ez a következő mondatból tűnik ki: „Japán után az indiai lapok is sikerrel közlik ifj. Hegedüs Sándor novelláit urdu (hindu, szanszkrit) nyelven“. Nincs ebben semmi csodálkozni való. Az urdu irodalmi társaságok bizonyára már régóta érzik annak hiányát, hogy ifj. Hegedüs Sándor műveit anyanyelvükön olvashassák. Most aztán megtudjuk a *BH*-ból, hogy végre-valahára „az indiai heti és havi folyóiratok Syed Zaidi, a híres hindu író fordításában hozták a magyar író novelláit a hindu olvasóközönségnek“.

Syed Zaidi, ha így folytatja, hamarosan kultagja lehet az Akadémianak. Most már csak másik két akadémiai klasszikusunk — Pekár

és Csathó — urdu-nyelvre való fordítása van hátra, hogy végképen megnyerje hivatalos irodalmunk babérjait.

A *BH.* tudósításának azonban Syed Zaidival még nincs vége. Be-fejezésül kapjuk a következő mondatot: „Most a *Mahetamen* folyóirat és a *Sarafosch* (Fáklya) hozza a Régi bábu-t és a Vén betyárt, azzal a megjegyzéssel, hogy Hegedüs az első magyar író, akit urdu-nyelvre átültettek“. Ezek után semmi kétség sem lehet aziránt, hogy ifj. Hegedüs Sándor világhíre a Szajnáttól a Ganges partjáig terjed.

*

Szerényebb keretek között mozog, de még mindig jelentős Petri Mór világhíre. Őt legújabbán Byron-nal kapcsolatban emlegette egy angol kritikus, Watson Kirkconnel, a winnipegi Manitoba-egyetem tanára. Erről a *Pester Lloyd* tudósít, kitűnő amerikai hírszolgálatára révén (dec. 7). A hús — tehát csaknem valamennyi — európanyelven beszélő kanadai akadémikus könyvet adott ki a magyar líráról. A *Pester Lloyd* nem árulja el, milyen címmel és melyik kiadónál jelent meg ez a munka, pedig nem lenne érdektelen belepillantani, annyira fölkelte érdeklődésünket az a pársor, amit a *Pester Lloyd* jónak lát a Petri Mórról szóló fejezetből idézni:

Petri nem hangos lakója a Parnasszusnak. Ha nem találjuk is meg az ő műveiben Byronnak intenzív kifejező-erejét, mint például tanítványainál, Adynál (Petri a gimnáziumban tanította Adyt), viszont hiányzik költészetéből Adynak az a túlradó-érzelme is, amely a modern élet rútságait gyakran oly diszharmonióval fejezi ki. A magyarok valóban büszkéek lehetnek olyan kiváló költőjükre, mint Petri.

Ifj. Hegedüs Sándor és Petri Mór külföldi sikerei után már most bizvást remélhetjük, hogy többi kiválóságaink is megkapják az őket megillető külföldi babért. Majd ha Reiner János verseit szamojéd-kunyhókban olvassák, Sebestyén Gyula hősi eposzain a Tűzföld lakója lelkesíti gyermekét és a Pápua Irodalmi Akadémia kiadja pályanyertes fordításban Nádas Sándornak összes műveit, — akkor, de csakis akkor, végleg és nyugodtan elmondhatjuk, hogy a magyar irodalom külföldi propagandáját az illetékes tényezők sikeresen végezték.

(Makó).

Békés Csaba.

MAGYAROSAN

Akadémiánk — igen helyesen — külön folyóiratot indított a nyelv-művelés céljaira; a *Magyarosan* jeligéjű propagandát (v. ö. Széphalom 1932: 26, 73, 74, 129; 1933: 27) napilapjaink is lelkesen fölkarolták, de a mozgalom csakhamar az idegen szavak kiirtására koncentráltta erőit, ahelyett, hogy egy fontosabb kérdést vetett volna föl: mielőtt magyarosan íránk, először tanuljunk meg *írni*; sőt még tovább mehetünk: tanuljunk meg *gondolkozni*, mielőtt írunk... Hogy ez nem a Sötétenlátó (pesszimizista). Nyelv-művelőnek kitalálása csupán, arra konkrét példaként idézhetem az előttem fekvő *Ethnographia-Népélet* c. folyóirat 1935. évi 1.

számát, amely tele van humoros és elszomorító csodabogarakkal. Pedig a nyelvművelésnek legfontosabb feladata nem a nyelv lexikális ellenőrzése volna — hiszen a tájnyelvi, jassz-körből való, tudós, vagy nemzetközi szavak csak gazdagítják, színesítik magyarságunkat — hanem az értelmes írás és a magyaros mondataalkotás megtanítása...

Az *Ethnographia* 15. lapján olvassuk a következő mondatot: „Egy róm. kath. papot a z 1000 év k ör ül kék ruhában ábrázol Hottenroth“. Az 1936. év körül nem szabad ilyen németesen írni a „magyarosan“ bajnokainak. Notabene: ez a Hottenroth nem az 1000 év körül ábrázolt, hanem 1891-ben adta ki népruházati munkáját! — A 19. lapon gondolkozási hiba van ebben mondatban: „Ezek a beszédes mozdulatok idővel bizonyos cselekvések, varázsló szokások állandó kísérőivé válnak, mert a megszokás miatt szükségesnek kezdik tartani őket, így varázsló mozdulatokká bővülnek“. Nyilván nem a mozdulatok bővülnek (hiszen inkább stilizálódnak), hanem értelmük lesz jelentősebb. — Heller Bernát írja (24. l.): „Ez világosan céloz mondára, egy szoroselzáró kapuról, mellyel Nagy Sándor ártalmatlanná teszi: féktelen vad népet“. Ez bizony kaftános egy mondat. Hol marad a jószívű szerkesztő piros ceruzája, akarom mondani írónja (mert a 'ceruza' — bármilyen szép és kedves, gyermekkori szó a csúf és tancélos 'írón' mellett — latin, sőt görög behozatal)? A 31. lapon kezdődik aztán egy zavaros elmélkedés „A népbabonák lélektana“ címmel és terjengőzik — minden jegyzet és pontosabb forrásmegjelölés nélkül — egészen a 42. lapig. Ez a tudományosság igényével föllépő dolgozat csupa rébuszokat ad föl az olvasónak, aki nem érti pl., hogy minő logikán alapulnak az ilyen bátor megállapítások, mint: „Érdekes, hogy a népi babonában a kilenc szerencsétlen szám. Ez azt bizonyítja, hogy más eredete van és nincs kapcsolata a kívülről jövő hittel, hanem saját lelkivilágából ered“. (32. l.) Teljes fogalomzavarra mutat a névmágia keletkezésének magyarázata: „Ha az alapgondolat idővel ki is esik a tudatból, a szokás tovább él, a nép látja elődeitől, utánozza, folytatja, idővel új magyarázatot ad neki: így keletkeznek a variánsok. Ezt a jelenséget az angol Survival után túlélésnek nevezzük. Németül Elementargedanke, elemi alapgondolat“ (33. l.). Hogy jön össze ez a négy szó? Vagy talán a nagybetűs Survival mögött valami angol tudóst sejt a szerző? Nincs kizárva, mert az angol lexikonról azt hiszi, hogy egy ember írta: „Az angol Taylor 'The Encyclopaedia Britannica' c. művében...“ (35. l.). — Egy további cikkben (46. l.) azt olvassuk, hogy a 'sympathicus'-nak ellentéte az anthiopathicus.

Kár, hogy a nagymúltú társaság kitűnő folyóiratában ilyen szépség-hibákat fedezhet föl — épen a „magyaros“ szem.

(Tápé).

Édes Gergely.

LEVELESTÁR

Októberi hangok. Nem kerülte el figyelmünket és nem is lepte meg a Széphalom Rostáját az az emlékkönyv, amit Kék Lajos adott ki a százéves Kisfaludy Társaságról. Megtudjuk ebből a díszes munkából, hogy

1918 novemberében a Társaságnak „tudomásul kellett vennie a megtörtént nagy fölfordulást, az egész élet megdőbbentő változását. Beöthy elnök szózatával fordult a Társaság tagjaihoz és utalt a nagy történelmi átalakulásra, mely az előző napok folyamán Magyarország egész állami helyzetét gyökeresen megváltoztatta. Annak a meggyőződésnek adott kifejezést, hogy ez a nagy történelmi fordulat minden hazafira s így a hazafiakból alakult Társaságra is azt a föladatot rója, hogy a magyar közhatalmat, mely az ország kormányzásának, függetlensége megszilárdításának, belső békéje megővésének és külső békéje visszaszerzésének nehéz föladatait teljesíti, egységesen, minden telhető módon, híven és a nemzet nagy jövődjébe vetett rendületlen bizalommal támogassa. A Társaság közlekedéssel fogadta az elnöki előterjesztést, hazafias készségét fejezte ki az új független Magyarország ügyének szolgálatára s kijelentette, hogy kötelességének érzi a nemzet egysége és jövője érdekében a kormányt, a nagy történelmi átalakulás válsága idejében, legteljesebb bizalommal támogatni. Egyben fölkérte a két elnököt, hogy ezt az egyhangulag hozott határozatot személyesen nyújtsák át az országos kormánynak. Az elnökök meg is jelentek a Nemzeti Tanács előtt, melynek elnöke Hock János, igen melegen köszönte meg a Társaság szíves üdvözlését. A miniszterelnök is szíves köszönőlevélben vette tudomásul a Társaság állásfoglalását“. Nem folytatjuk tovább az értékes kortörténeti dokumentum idézését, bár a továbbiakban is akad sok érdekes anyag, — és nem is fűzünk kommentárt Kék y vallomásaihoz.

CSODABOGÁR

A Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt a horogkereszt jelében Kiáltványt bocsátott ki, amelyben a mozgalom programját is közli. Az ötödik pont így szól:

Követeljük, hogy állampolgár csak *néptárs* lehessen. Néptárs pedig csak *árja* származású egyén, tekintet nélkül vallására.

A *néptárs* nyilván szó szerinti fordítása a *Volksgenosse* német szónak. Ez még nem volna baj, bár a magyarság nem szorul rá, hogy nemzeti mozgalmait a németektől kopirozza. Nagyobb baj lesz azonban az *árja* szó miatt, amelyért nemcsak a röpirat kiadója, — Böszörmény Zoltán — hanem maga a párt is felelős. Ha elfogadjuk a program ötödik pontját, akkor az ország mindenféle lakosa állampolgárságot kaphat, csak a magyarok és a zsidófajuk nem, Tót, oláh, rác, horvát, vend, rutén, örmény, cigány: valamennyi nem-magyar nemzetség lehet magyar állampolgár, csak a finnugor-török eredetű magyarság nem. Mert — mi tagadás — a tudomány mai állása szerint nem árják a magyarok. Ellenben állampolgárságot kaphat, sőt párttag lehet az a sváb honpolgár, aki például öszövétségi hitre tér át, vagyis zsidó lesz. Miért? „Mert árja származású egyén, tekintet nélkül a vallására“. Ezek után valószínűleg Böszörmény Zoltánt is sürgősen ki kell zárni a pártból.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

Csekey István: *A kötelező szavazás*. Különnyomat a Polner Emlékkönyvből. Szeged, 1935, 8° 56 l. — A munka első része a kötelező szavazás történeti kialakulását tárgyalja. A külföldi államok közül Anglia, Franciaország, Svájc, Lichtenstein, Belgium, Ausztria, Spanyolország, Hollandia, Németország, Bulgária, Csehszlovákia, Románia, Luxemburg, Görögország, Észtország és a középamerikai köztársaságok (Salvador és Honduras) ismerték, illetve ismerik ezt az intézményt. Különösen behatóan foglalkozik a szerző a kérdés magyar részével, ismertetve a parlamenti bizottságok és a plénum tárgyalásait is. A második rész a kötelező szavazás elméletét mutatja be, a harmadikban pedig a kérdés gyakorlatát: a jogforrásokat, a szankciókat, a büntető hatóságokat s a kötelező szavazás hatását. A szerző arra az eredményre jut, hogy a kötelező szavazás intézménye, bár jogelvileg indokolható, végeredményében mégis csak kényszereszköz, amelyet az állam egyik szervének tökéletesebb létesítése céljából ott kell alkalmazni, ahol a polgárokból még hiányzik az emelkedettebb szellem a közügyek irányában.

Keréki János: *Természeti törvény és matematika*. Szeged, 1934, 8° 13 l.

Irodalomtörténeti Dolgozatok. Császár Elemér hatvanadik születésnapjára. Budapest, 1934, 8° 292 l. — A kötet föltűnést keltő tanulmánya Waldapfel József Bánk bán-párhuzamai, Veit Weber és más német írókból. A problémát helyesen állítja föl a szerző: „Hogyan lehetséges, hogy az annyira egyéni látású s annyira a hőseivel átélte életet formáló költő egyre-másra idegen gondolatokat illeszt jelenetei sorába, anélkül, hogy ez kizökkentené alkotó munkája lendületéből, sőt az idézetek legnagyobb része oly tökéletesen belesimul munkája remek egységébe, hogy egyiket-másikat szinte az ő alakjai lelkivilágának legtalálhatóbb kifejezése gyanánt idézgetik tovább?”

Hóman Bálint és Szekfű Gyula: *Magyar történet*. III. kötet, írta Szekfű Gyula. Budapest, 1935, 8° 645 l. — Ma még nem lehet belátni ennek a nagyszabású szintézisnek hatását a magyar történelmi gondolkodásra. Kétségtelen, hogy több generáción keresztül fogja irányítani nemcsak a tudományos kutatást, hanem a népszerűsítő történetírást és a rokontudományok fejlődését is.

Laus podagrae Az Az Az Köszvénynek Ditsireti. 12° 11 l. Turóczi Tröstler József kiadása.

Szentkuthy Miklós: *Az egyetlen metafora felé*. Budapest, 1935, 8° 220 l. — A „Prae” szerzőjének ez az újabb munkája kevesebb fejlődést okoz, de viszont líraiságban is alatta marad előző chaotikus kompozíciójának... Ha csak a stílus fogalmi-asszociációs felettségét és új-keresését tekintjük, Szentkuthy élén jár mai irodalmunknak. De egyéb is van, amit még várunk tőle: a „szörnyű aktivitás-vágy” visszakanyarodását a Proust-i és Valéry-i ösvényekről a fantázia konkrétabb tájai felé. z. b.

Fekete Lajos: *Vassal és fohással*. Versek. Janus Pannonius Társaság kiadása. 1934, h. n., 8° 109 l.

Radnóti Miklós: *Kafka Margit művészi fejlődése*. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadása, Szeged, 1934, 8° 104 l.

Független Szemle, szerk. Dénes Béla. 1934. évf.

Új Magyar Lira. Fiatal költők antológiája. Összeállította Kárpáti Aurél. A Vajda János-Társaság kiadása. H. n., 1934, 8° 885 l. — A kötetben a Széphalom munkatársai közül a következők szerepelnek: Berczeli A. Károly, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Rónai Mihály András.

Bálint Sándor: *Néprajz és nevelés*. Szeged, 1934, 8° 32 l.

Móra Ferenc emlékezete. Emlékbeszéd. A szegedi Rotary-Club összejövetelén elmondta Tonelli Sándor. Szeged, 1934, 8° 16 l.

Molnár József-Árpád: *Új hárfán felzengő dalok*. Versek. I. rész. 1920—1932. Budapest, 1935, 8° 91 l. — Hárfának hárfá, de nem új. Gyóni emlékének ezekkel a szavakkal áldoz a szerző: „Lángigéiddel ajkamon idézlek dicső költő!”

Czakó István: *A Saar-vidéki népszavazás*. Pécs, 1935, 8° 15 l.
 Bibó István: *A számok szerepének és jelentőségének kialakulása az emberiség történetében. A számok jelentősége a IX—XIII. századi magyarság történetében*. Szeged, 1935, 8° 80 l.

Goethe: *A bűnrészesek*. Verses vígjáték három fölvonásban. Fordította Bardócz Árpád. Santhó Miklós rajzaival. Budapest, 1934, a Magyar Goethe-Társaság kiadása. 8° 79 l.

A Felsőoktatásügyi Egyesület Közleményei, 27. sz., Budapest, 1934, 8° 52 l. — A 36. lapról, Varga Zsigmondnak Klebelsberg síremlékénél tartott beszédéből: „Ma már szünőfélnben van a teremő nagyság megítélése körül keletkezett kakofónikus zaj s lassanként mindenki kezdi belátni, hogy Klebelsberg Kunó műve a legátgondoltabb honmentés volt. Egy második ragyogó honfoglalás, melynek sikerét, szükségességét nem befolyásolhatja sem idő, sem nyomorúság”.

Szőnyi Zoltán: *Pillanatok*. Magyar Téka, Szeged, 1935, 8° 62 l. — Versek.

Magyarok Lapja, 1935 jan. 13. — A hírek között olvassuk: II. Rákóczi Ferenc Miskolcra kiáltványt intézett a horvát-szlavon rendekhez és ebben írta: „Anyám után én is horvát vagyok; működjétek velem közösen föl szabadulástokért”.

Györfly István: *Dr. Polner Ödön hetvenedik születésnapja alkalmából 1935 április 6-án tartott banketten elmondott beszéd*. Szeged, 1935, 4° 4 l.

Baróti Dezső: *Estike*. Szeged, 1935, 8° 9 l. — Jegyzet Csokonai Vitéz Mihály Az én poézisom természete c. verséhez.

Apró István: *Ambrogio Traversari Magyarországon (1435—36)*. Szeged, 1935, 8° 68 l. — Fögel József prof. intézetének 3. sz. kiadványa.

Zobor Eszter: *Ekeronthó Borbála*. Regény Mátyás király korából. Budapest, 1934, 8° 243 l.

Marót Károly: *Neveléstudomány és tudománynevelés*. H. n., é. n., 8° 6 l.

Bátky Zsigmond, Györfly István és Viski Károly: *A magyarság tárgyi néprajza*. Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n., 4° 435 l. — A három kötetre tervezett munkát Czakó Elemér szerkeszti.

Hont Ferenc: *Színház és munkásosztály*. Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, 1934, 8° 22 l.

Galyasi Miklós: *A nagy törvény mentén*. Versek Kohán György képeivel. A költő kiadása. H. n., é. n. 8° 70 l. — A „költő”, aminek saját-maga nevezi magát a szerző, valóban költő; keresi az egyéni hangot és témákat, kép-anyaga és az étellel szemben megnyilvánuló szemléletmódja nem sablonos.

Berczeli A. Károly: *Sámson és Delila*. Az új hőskor drámája. Prometheus-kiadás, Szeged, 1935, 8° 103 l. — A szerző már az ötödik drámát írja (egypárat előadott belőlük a szegedi színház), verskötetei jelentek meg és egy regénye van közlés alatt. Olvasók és nézők mindenütt élénk tetszéssel és biztatással fogadják egy-egy újabb megnyilatkozását és a kritika is kezd már figyelni groteszk elképzeléseire, keserű élet-filozófiájára, — de mégis, nagyon sok hiányzik hozzá, hogy Berczeli A. Károlyt fölfedezzék. Külső tényezőkön kívül talán az is, hogy a szerző írjon önmagából merítve egy harmonikus művet, amely szublimált formába önti azt a forradalmi tehetséget, amely eddig még csak feszíti, de nem alakítja az irodalmi kereteket. g. p.

Flórián Tibor: *Felhők fölött, felhők alatt*. Hítel kiadása, 1935, 8° 708 l. — Aforisztikus, odalehelt szabadversek, szimpatikus-esztéta embertől, aki Walt Whitmanhoz ír sorokat és pillanatképeket rajzol felvidéki-szentimentális tájakról.

Nagy Sándor: *Arany Toldija*. Irodalomtörténeti és széptani tanulmány. Budapest, é. n. 8° 119 l. — A szerző a 96. lapon felsorolja „a költői nyelv gazdagítására szolgáló” népies szavakat. Ezek között idegen eredetűek: suhanc (a. m. 'svájci'), bakacsín (olasz 'boccaccio'), puffanó, jus, bitang (középnémet 'bitung'), csúf, tanya, zimankó stb.

Wes z e l y Ödön: *A korszerű nevelés alapelvei*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1935, 8° 556 l. — Az 508. lapon: „A szobrászat és festészet tovább halad a kifejezésben. Ma már nemcsak utánzó, nemcsak meglévőket fejez ki, a művész költővé válik, nem köti őt a valóság sem forma, sem szín, sem távlat tekintetében“.

J o ó Tibor: *Bevezetés a szellemtörténetbe*. Budapest, 1935, 8° 184 l. — A probléma magyar irodalmával mindössze hét lapon foglalkozik a szerző (103—109. ll.). A bibliográfia csak német műveket említ. Érdekesége a könyvnek, hogy a magyar szellemtörténeti mozgalmat Böhm Károlyra vezeti vissza. Véleményünk szerint azonban sem Fogarasiék, sem a Minerva c. folyóirat szerepét nem domborítja ki kellőképpen. *gp.*

M i s k o l c z y Dezső: *A haladottabb kor öröklődő elmebetegségei*. Budapest, 1934, 8° 119 l.

K l e m m Antal: *Pécs és a Mecsek neve*. Pécs, 1935, 8° 20 l.

A *Színpad*. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának szemléje. Szerk. H o n t Ferenc. 1935 jan. — A 106. lapon Baróti Dezső ismertetése a szegedi egyetem Francia Intézetének színház-történeti disszertációjáról.

Új Kor. Aktív katolikus organum. Szerk. A r a d i Zsolt, B a l l a Borisz, P o s s o n y i László. 1935, 10. sz. — A 21. lapon René Schwob-ról: „Ez a zseniális katolikus zsidó elbírja vérének vakmerő ösztöneit“. A 26. lapon: „Kossuth Lajos ragyogó tehetségei ellenére, fájának fatális tulajdonságait fejezte ki: a heroikus tettekkészség mellett a szalmalángi hevületet, a kitartásban való ellankadást, a túlzó bizakodás mellett a kétségbeesést és még sok olyan tulajdonságot, amelyekért mind e mai napig súlyos árat fizettünk“.

H á z y Albert: *Miért korszerű az Ember tragédiája?* 8° 14 l.

Leo Spitzer: *Notas sobre romances espagnoles*. Madrid, 1935, 8° 21 l.

H a j n a l István: *Írásbeliség, intellektuális réteg és európai fejlődés*. Különnyomat a Károlyi Árpád-Emlékkönyvből. Budapest, 1933, 8° 30 l.

T r ö c s á n y i György: *A társadalomtudományi előrelátás*. H. n., é. n., 8° 26 l. — Beszámoló az Institut International de Sociologie XI. kongresszusáról.

F a z e k á s Jenő: *Észt nyelvművelő és nyelvújító törekvések*. Debrecen, 1935, 8° 60 l. — A Zsigmond Ferenc szerkesztésében megjelenő „Debreceni Ref. Tanárképző Intézet Dolgozatai“ különnyomata.

A l s z e g h y Zsolt: *A XVII. század magyar lírai költészete*. Budapest, 8° 54 l. — Akadémiai székfoglaló.

Adalékok a tudományok szociológiájához. A XVI. század társadalom-szemlélete *Selneccerus Miklósnál és Szegedi Lőrincnél*. A-2. Adalékok az irodalomtörténet szociológiájához. H. n., é. n., 8° 34 l. — A kiadványnak csak a 23. lapján tűnik ki, hogy a szerző: H á z y Albert.

Az *olasz-abesszin konfliktus*. A Népszövetséghez benyújtott olasz memorandum kivonata. H. n., 1935, 8° 16 l.

T o m o r i Viola: *A parasztság szemléletének alakulása*. Szeged, 1935, 8° 123 l. — Várkonyi Hildebrand intézetének 4. sz. kiadványa.

S z e r b Antal: *Budapesti Kalauz Marslakók számára*. K o l o s v á r y Sándor rajzaival. Budapest, 1935, 4° 31 l. — A 11. lapról: „A Lánchid empire-stílusban épült, mint az egyik oldalon az Alagút bejárata és a másik oldalon a Főkapitányság. Általában Pestnek két történelmi rétege van: a barokk, amely az alapvető katolikus és német polgárság lelke és az empire, amely egy nagy magyar lendület emlékét őrzi, egy lendületét, amely azóta a semmibe enyészett“.

Magyar Szemle, 1935, 1. sz. — A 70. lapon írja B i s z t r a y Gyula: „A hazai szabadtéri játékok közül a szegedi előadások jutottak a legmagasabb fejlődésre. A szegedi Dóm-környék térhatása a velenceire emlékeztet; impulzust és műfajt a játékok Salzburgtól kölcsönöztek; itt tehát a szabadtéri játékok keretei és mintái szerencsésen találkoznak“.

Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz.

A Törökországi Levelek forrásainak kimutatása a nagy irodalom ellenére is, amely Mikes írói munkássága körül keletkezett, még mindig nem tekinthető lezártnak. Király György jól jegyzi meg, hogy a korabeli francia irodalmat kissé alaposabban felferve még egy néhány könyvnek nyomára juthatnánk, melyekből szerzünk merített.¹ Zolnai Béla pedig megmutatja azt az utat², melyet egy újabb forráskutatónak az eredmény elérése érdekében követni kell. Így sikerült is néhány levélnek, illetve motívumnak a forrását — épen Zolnai Béla útmutatása alapján — Rákóczi könyvtárának műveiben megtalálnom. Nem fogadható el tehát Gálos Rezsőnek az a kijelentése, hogy „egyetlen részlet vagy anekdota sincs Mikes Leveleiben, melyek Rákóczi könyveiből valók.”³ A forráskutatás természete hozza magával, hogy egy-egy könyvtár területén túlnő, felöleli a korabeli irodalmat s így történt, hogy II. Rákóczi Ferenc könyvtárán kívül is találtam olyan műveket, melyeket Mikes ismert vagy ismerhetett. Az eredmény bármilyen szerény is, de Mikes írói arcképét egy vonással talán kifejezőbbé teszi.

I. Egyháztörténelem.

A XVII. és XVIII. század fordulóján a művelt ember egyetlen igazi nagy problémája: a hit. Divat volt az egyháztörténelmet jól ismerni és vallási kérdésekben komolyan vitatkozni. A vallásos irodalomnak fellendülése természetesen megmutatkozik a magánkönyvtárakban is.⁴

¹ A Törökországi Levelek forrásaihoz, 1909, 1. l.

² II. Rákóczi Ferenc könyvtára Bp. 1926, 5—13 és 17. l

³ Mikes Törökországi Levelei Bp. 1930, 22. l.

⁴ Zolnai Béla, II. R. F. K. 4—10. l.

Rákóczi könyvtára nemcsak az egyén hajlandósága, hanem a kor uralkodó ízlése szerint is volt összeválogatva s így a könyvtár legnagyobb részét vallásos irodalom alkotja. Ennek a vallásos irodalomnak legismertebb képviselői: Claude Fleury, Dom Calm'et, Vertot, Jean Mabillon, Bossuet, Pouget stb. A könyvtár anyaga is magyarázza, hogy Mikes oly sokszor és oly szívesen foglalkozik Leveleiben egyháztörténelembe vágó kérdésekkel. De Mikest, ahogyan őt Leveleiből megismertük, természetesen kevésbé érdekelték az elvont theologiai vitatkozások. Enciklopedikus érdeklődése mindig az „érdekest“, a morális tartalommal bíró történetet kereste. Egyszerű életszemlélete a régi keresztények erkölcsi felfogásával könnyen azonosul. S talán ezért van az, hogy ha a patriarkákról, vagy a püspökökről szól, szelíd kritikáját mindig a keresztényi egyszerűség szeretete vezeti. Csodálni tudta Athanasius püspök egyszerűségét (57. lev.), Ambrus mediolanumi érseknek Theodosius császárral szemben megnyilvánított bátor fellépését (72. lev.), hibáztatja a hadviseléshez nem értő püspökök szerepét a háborúban (203. lev.), egyháztörténelmi ismerete alapján megállapítja a római pápa mindenkori elsőbbségét az alexandriai és a konstantinápolyi patriarchákkal szemben (79. lev.) és Theophylactus konstantinápolyi patriarchát (Mikes a nevét nem említi), mint a görög császárság-korabeli korrupció megtestesítőjét, állítja elénk (57. lev.). Megírja Konstantinápoly elfoglalását (63. lev.), egyházi szertartások történetébe tartozó kérdéseket tárgyal (78–80. lev.). Értekezik Jeruzsálem pusztulásáról (202. lev.), Keresztelő szent János ispotálya vitézeiről, a templáristákról (71. lev.), a keresztesháborúkról (80. lev.).

Bámulattal adózhatunk Mikesnek nagy olvasottsága előtt, ha látjuk egy-egy téma keretében a motivumok halmozását és az évszázadok távoli horizontjait áttekintő írói én állásfoglalását a keresztény világnézet alapján. Mindezt Mikes nagyrészen Rákóczi könyvtárának köszönheti.

1. *Püspökökről, patriarchákról.*

Mikes kiválasztott írója Claude Fleury volt, kinek *Histoire ecclésiastique*⁵ c. főművén kívül több műve megvolt a rodostói

⁵ Sok kiadása van. Három kiadást néztem át: Bruxelles 1713, 36 köt. ; Bruxelles 1715, 26 köt. ; Paris 1722, 36 köt.

könyvtárban. Claude Fleury idegenben talán jobban ismert író, mint saját hazájában, jóllehet az akadémia tagja, a bourgognai herceg nevelője és XV. Lajos gyóntatója volt. Művei megtalálhatók (fordításban is) majdnem minden ország nagyobb könyvtárában. Magyarországon is igen ismerték. Virág Benedek két elmélkedését (Buda 1806), Kopácsy József *Moeurs des Israélites* (1681) és *Moeurs des Chrétiens* (1682) c. műveit lefordították magyarra. Hegyi József (1820) pedig *Catéchisme historique* c. művét, melyet Mikes is lefordított.

Mikes számára Fleury abbé Egyháztörténete kimeríthetetlen bánya volt: bőséges leírásokat találhatott a szentek, a régi keresztények⁶, a martirok⁷ és az egyház kiválóbb férfainak⁸ életére vonatkozólag. Fleury történetírói szellemének, a multtal szemben való tárgyilagos állásfoglalásának hatása Mikes Leveleiben gyakran fellelhető.

Mikes előtt a régi keresztények egyszerűségének példája lebegett. Az egyszerűségnek ez a szeretete részben Mikes szelíd egyéniségéből, részben olvasmányainak hatásából következik. Különösen Fleury volt az, aki szívesen emlegette az egyház egykori püspökeinek nemes egyszerűségét. Egyik művében így ír például: „... minden egyházi szolgák még a' Püspökök is szegény vagy legalább szint' olly együgyü módon éltek, mint más közönséges emberek, minden külső különböztető jelek nélkül.”⁹ Nem szabad tehát csodálkoznunk, ha Mikes is „a ketek érseke” megérkezésének alkalmával (57. lev.) nem mulasztja el az alkalmat, hogy a korabeli püspökök fényűzését szelíd kritikájával ne illesse és az Egyház egykori nagyhírű és minden gazdagságuk ellenére is szegényen élő püspökeit példaképpen meg ne említse. Szent Athanasius gyalog járta a thebai pusztát.¹⁰ „Konstantinus császár megparancsolta a gubernátoroknak, hogy szekereket vagy más utravaló alkalmatosságokat rendeljenek a

⁶ Hist. eccl. Paris 1722. Tome I. 4—7.

⁷ U. o. II. 26, 39, 328, 333, 376, 422, 571.

⁸ U. o. II. 72, III. 115, 168, 489, 491 stb.

⁹ Az izraelitáknak és a keresztényeknek szokásaik és erköltsaik, Veszprém 1802. Ford. Kopácsy József. II. köt. 232 l.

¹⁰ 57. lev. — Hist. eccl. Paris 1722, III. 489—91 (nem szószerinti egyezés). (Mikes puritanizmusa nyilvánvalóan janzenista inspirációra mutat. Szerk.)

püspököknek, akik a niceai gyűlésre mentenek“ (57. lev.), mert annyira szegényen éltek, jöllehet vagyonukból kitellett volna egy szekérre való. Cl. Fleury-nél szinte szószerinti egyezés van: „Il (Constantin) leur fournit libéralement les voitures; soit des chevaux, soit la commodité de ce que les Romains appeloient la course publique pour ceux qui voyageoient par ordre du prince“. ¹¹

Ugyanez a rész megtalálható Cl. Fleury-nek *Moeurs des chrétiens* c. művében is, mely a Kopácsy-féle fordításban így szól: „Alkalmatosságokat rendele nekik, melyeken a' Birodalomnak legmesszebb tartományaiból is Niceába utazzanak; míg a gyülekezet tartott, tulajdon költségen táplálá s ajándékokkal megterhelve küldé vissza őket.“ ¹² De már a „napnyugoti püspökök Krisztusnak és az apostoloknak hagyták a számaron való járást“ (57. lev.) — folytatja tovább Mikes. Itt Krisztus példája lebeghetett szeme előtt, aki „gyalog szokott utazni s mikor Jeruzsalembe menvén számárra ült, ez amint mindenekből kitetszik, szerkívül való dolog volt.“ ¹³

*

Mikest megihlette Szent Ambrus mediolanumi érsek bátorsága: a rendíthetetlen főpap Theodosius császártól a thessalonikai tömegmészárlásért illő bűnbánatot és vezeklést követelt (72. lev.). Ezt a történetet Fleury részletesen megírta. Hogy megérthessük Mikes levelének idevonatkozó részét, szükséges, hogy Fleury leírása alapján lássuk a történet előzményeit. Botheric, Theodosius egyik kedves tisztje, Thessalonikában fogságba vetette az ottani cirkusz híres kocsisát fajtalanságáért. Épen ünnepély volt és a nép követelte, hogy a kocsist engedjék szabadon. A tömeg kívánsága megtagadása miatt fellázadt, sok tisztet, katonát megölt és Botheric szintén a lázadás áldozata lett. Theodosius rettenetes bosszút állt. Nemsokára a cirkuszban megint ünnepség volt, az ott lévő tömeget katonáival körülvétette és lemészároltatta. ¹⁴ Szent Ambrus, ¹⁵ amikor megtudta a törté-

¹¹ Hist. eccl. III. 115.

¹² Fleury—Kopácsy II. 254 l.

¹³ U. o. II. 15. l.

¹⁴ Hist. eccl. Bruxelles 1715. IV. 589 ; az 1722-iki párisi kiadásban IV. 575—580.

¹⁵ V. ö. Zolnai Béla: M. T. L. K. 1915. 13. l.

teket, a templomba belépni akaró és tettét megbánó Theodosiust kiutasította és vezeklést követelt tőle.

Mikes a történet előzményeiből nem sokat jegyzett meg. A megölt emberek számát 2000—3000-re teszi. Fleury sem ad idevonatkozólag pontos számot (. . . environs sept mille personnes)¹⁶. De annál inkább megjegyezte Mikes Szent Ambrusnak a császárhoz intézett beszédét: „Ha Dávid királyt követted vétkeben, kövessed penitencia tartásában is“ (72. lev.). Fleury-nél: „Comme l'empereur représentoit que David avoit commis un adultère et un homicide: S. Ambroise lui répondit aussitôt: Puisque vous avez imité sa faute, imitez sa pénitence“.¹⁷ A Mikes levelében előforduló többi motívum: a császár magába szállása, bűnbánata, Fleury-nél bőségesen megtalálható: „La feste de la nativité de N. S. étant venue, il demeroit dans son palais, versant des larmes. Russin le maître des offices et le plus familier de ses courtisans lui en demanda la cause. L'empereur redoublant ses pleurs et ses sanglots, lui dit: Je pleure quand je considère que le temple de Dieu est ouvert aux esclaves et aux mendiants, tandis qu'il m'est fermé et le ciel par conséquent etc.“¹⁸

*

Mikes szelíd humorral emlékezik Origenesről, a híres egyházatyáról (83. lev.), akinek kolostorában tilalmas dolog volt az asszonyokra nézni . . . Ezért írja azután, hogy „az való pedig, hogy senki Origenest nem fogja követni közülünk“. Mikes nagy olvasottságára jellemző, hogy a kolostori barátok életének analog vonásait a történelemben keresi és találja meg, hogy azután a történelem tükrében látva életüket, tiltakozó kedves fintorral nevettesse meg először önmagát s talán majdan olvasóit is, akikre bizonyosan gondolt. Így lesz Mikes stílusa történelmi vonatkozásaiban széles skálájú és evokatív erejű. Az élet aszkéta vonatkozásában nemcsak Origines, de a Monte Athos hegyén lakó görög barátok ellen is tud tiltakozni, akiknek „semminemű nőtény állatot nem szabad tartani“ (83. lev.).¹⁹

¹⁶ Hist. eccl. Paris, 1722. IV. 576. 1.

¹⁷ Hist. eccl. Paris. 1722. IV. 578.

¹⁸ U. o. 579—580.

¹⁹ V. ö. Zolnai Béla: M. T. L. K. 1915, 14. l. V. ö. még Louis Maimbourg: Histoire du schisme des Grecs. Paris 1682. livre V, p. 148—149. — Moréri szótára, 1733, IV: 523 és I: 621.

Mikes Originesről sokat olvashatott, különösen egyháztörténettel foglalkozó művekben. Fleury finom körülírással ír Origines öncsonkításáról: „Il voulut se mettre en sûreté contre les tentations et même les mauvais discours. Ayant plus de zèle que d'expérience, il prit trop à la lettre cette parole de l' évangile : Il y a des eunuques qui se sont rendus tels pour le royaume des cieux et il en vint à l'exécution réelle“.²⁰

Mikes Bayle-nél is olvashatott Originesről. Bayle részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel „Originisme charnel et spirituel“ cím alatt.²¹ Mikes talán épen Origines követőire gondolt — Bayle leírása alapján — amikor tiltakozik Origines követése ellen.

*

Mikesnél nem hiányzik az események kritikai megítélése. 203. levelében (melyben V. Lajos tragikus végét Ulászló szomorú történetével keveri össze) elítéli azt a „rossz szokást, hogy a püspököknek a fáborba kellett menni a magok seregekkel.“

Hogy Mikes ezt ilyen formában megírhatta, abban Fleury-nek nagy része volt. Fleury ugyanis a várnai csatát — Mikes motivumaival megegyezően — annak minden előzményével leírja. Fleury beállításában Condelper kardinális, aki a Hellenpontban levő hajóhadnak volt a parancsnoka²² és aki a török elleni háború folytatását sürgette, épen olyan ellenszenves, mint Juliánus követ, aki „profita de ces dispositions pour représenter vivement aux chefs de l'armée Chrétienne à quels malheurs leur conseil précipité les avoit réduits en faisant la paix avec une nation infidèle pendant qu'ils violaient pour un léger intérêt la foi et l'alliance sacrée, jurée au pape et aux princes, puisqu'ils ne gaignoient à cela que le recouvrement de la Mysie déjà touté ruinée etc... que ce second accord avec le Turc étant préjudiciable à leur honneur et à leur réputation et encore plus au biens de l'Église; ils devoient le rompre sans scrupule etc... et parceque la reproche d'avoir violé une alliance accompagnée d'un serment solennel, arrêtoit les Chrétiens et leur causoit du scrupule, le légat ajouta qu'il étoit quelquefois permis pour le bien public de ne point tenir la parole qu'on a donnée quand

²⁰ Hist. eccl. Paris 1722, II: 72.

²¹ Bayle: Dict. hist. et crit., Basle 1749, III. 545.

²² Hist. eccl. Bruxelles 1713, XXII: 114.

cette parole lui est contraire et qu'on pouvoit en ces occasions manquer de foi aux infidèles etc.²³

Ez a rész megegyezik Mikesnek a várnai csatát bevezető soraival, melyekben Mikes is kiemeli, hogy „azt is tartották abban az időben, de nem az evangélium szerint, hogy a hitetleneknek nem kell megtartani a hitet“ (203. lev.) Ime Mikes állásfoglalása a püspökök szerepe és az esküvel kötött béke megbontásával szemben, mely állásfoglalásban Fleury tárgyilagos leírásának hatása mutatkozik meg. Fleurnél megvannak még a várnai csatáról Mikes által leírt részletek is. Érdekes, hogy Fleury a várnai csata lefolyásának történetét Bonfiniustól vette: „Bonfinius rapporte qu' Amourat au commencement de la bataille voyant les siens plier et s'enfuir, tira de son sein le traité d'alliance qu'il avoit fait avec les Chrétiens et que le dépliant, il s'écria levant les yeux au ciel: Voici, o, Jésus Christ l'alliance que les Chrétiens ont faite avec moi en jurant par ton saint nom: si tu es Dieu, venge ici ton injure et la mienne. A peine eut-il achevé — dit cet auteur — que l'armée Chrétienne commença à avoir du dessous.“²⁴

Király György²⁵ Guillet egyik művét gondolja Mikes forrásának és az U-nak V-szerű megjelölésében látja Mikes tévedését. Ez nem valószínű, mert az általa idézett Amuratesre vonatkozó szöveg Mikesével nem egyezik. Ellenben a következő valószínűség áll fenn Mikes tévedésére vonatkozólag: Bayle egy helyen élesen megbírálja azon egyházi férfiakat, akik a háborúban valamiféle szerepet játszanak és tanácsukkal gyakran bajt okoznak. Bizonyítékul Brantôme: *Dames Galantes* c. műve néhány sorát idézi (tome II, p. 88): „Louis mourut en une bataille qu'il donna contre les Turcs, non tant pour raison que par la persuasion et opiniâtreté d'un Cardinal qui le gouvernoit fort, luy alléguant qu'il ne se faloit mesfier de la puissance de Dieu, ny de sa juste cause, que quand il n'auroit que par manière de dire, dix mille Hongres, estant si bon Chrestiens et combattans pour la querelle de Dieu, il défaïroit cent mille Turcs et le poussa et

²³ U. o. 114. l.

²⁴ Hist. eccl. Bruxelles 1715, XII: 115. V. ö. Bonfini, Basileae 1568, 486. l.

²⁵ T. L. F. 32. l.

le précipita tellement à ce point qu'il perdit la bataille; et se voulant retirer tomba dans un marais où il se souffoqua".²⁶

Nagyon valószínű tehát, hogy Mikes tévedését ez az adat okozta, mert a hangsúly épen a harchoz nem értők veszedelmes tanácsán van Mikes levelében is.

Zolnai Béla rámutatott, hogy Mikes szövegét a *Lettres Juives*-nek egy — különben Bayle, illetve Brantôme soraihoz fel-tűnően hasonló — megjegyzésével is párhuzamba lehet állítani.²⁷ Kétségtelen, hogy D'Argens forrásul Bayle-t, vagy közvetlen Brantôme-t használta.

*

Mikes enciklopédikus érdeklődését nem kerülte el a keleti egyház elhatalmasodásával előállott viszály, amely a római egyház feje, a konstantinápolyi és az alexandriai patriarchák között keletkezett. A 79-ik levélben felveti Mikes a kérdést: „ha mindenkor elsőbb volt-e a római pápa a konstantinápolyi patriarchánál?” Fleurynél, ha nincs is szószerinti egyezés, ki lehet mutatni azokat a sorokat, melyek hatással voltak Mikesre e levél megírásánál: „Les vrais patriarches sont ceux qui gouvernent les églises établies par les Apôtres: c'est à dire, celles de Rome, d'Alexandrie et d'Antioche. L' évêque de C. P. et celui de Jérusalem en ont le nom, mais n'ont pas la même autorité. Car l'église de C. P. n'a été fondée par aucun apôtre et le concile de Nicée n'en fait point mention; mais parceque C. P. a été nommée la nouvelle Rome, son évêque a été nommé patriarche par la faveur des princes, plutôt que par la raison. L'évêque de Jérusalem porte aussi le nom de patriarche et doit être honoré suivant une ancienne coutume autorisée par le concile de Nicée qui toute-fois réserve la dignité de son métropolitain et ne le nomme qu'évêque. Au reste le second patriarche après celui de Rome et celui d'Alexandrie. On voit bien que le Pape ne fait ces distinctions que pour diminuer dans l'esprit des Bulgares l'autorité du patriarche de C. P.”²⁸

Mikes soraiból, ha a konstantinápolyi patriarchákról ír, különös ellenséges hangulat érzik ki (57. és 79. lev.). Ez az ellenséges hangulat olvasmányai alapján megérthető. A keleti egyház

²⁶ Bayle, Basle 1749, III. 159. l.

²⁷ V. ö. M. T. L. k. 1915, 15. l.

²⁸ Hist. eccl. Bruxelles 1715, XI: 123.

történetével foglalkozó művekben a kritika mindig szigorú, a hibákat tárgyilagosan, de gyakran tulzón felfedő. Ilyen Louis Maimbourg *Histoire du schisme des Grecs* (Paris 1682) c. műve is, amely forrásul szolgál Moréri és Bayle szótárának, de Fleury is gyakran innen merítette anyagát a görögökről szóló kérdésben. Így kerül át Bayle és Moréri, majd Fleury művein keresztül a köztudatba és Mikes levelébe Louis Maimbourg szigorú és sokszor tulzó állásfoglalása a keleti egyházzal szemben.

A keleti egyház patriarchái közül a leghirhedtebb Theophylactus volt, akinek viselt dolgait még sok évszázad múlva is emlegették.²⁹

Róla írja Mikes (57. lev.), hogy „kétszáz paripát tartott... és midőn egy kedves kancája megvemhezett — akkor épen misét mondott, azt megtudván a lovászmesterétől, azonnal levetkezik, elhagyja az officiumot és az istállóba megyen.“ Louis Maimbourg művéből³⁰ veszi át Moréri³¹ is, Fleury is Theophylactus történetét. Mikes és Fleury szövege között csupán számadat-különbség van. Mikes Theophylactus lovainak számát kétszáznak írja, Fleury (Maimbourg is, Moréri is) kétezret ír. Fleury a következőképen adja elő a Mikes által leírt jelenetet: „Il étoit passionné jusqu'à la folie pour la chasse et pour les chevaux: dont il avoit plus de deux mille... Un jour de jeudi saint, comme il célébroit la messe, celui qui avoit le soin de son écurie, vint lui apporter la nouvelle qu'une telle cavale, celle qu'il estimoit le plus, venoit de mettre bas. Il en fut si ravi, qu'ayant achevé la liturgie la plus vite qu'il put, il alla tout courant à l'Écurie voir le nouveau poulain et revint à la grande église achever le reste de l'office.“³²

Maimbourg és Fleury idevonatkozó szövegeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Fleury mérsékelte Maimbourg sokszor gúnyos és erősen regényes stílusát és — az előbb említett számadat-különbséget nem tekintve — Fleury szövege nagyjában meg-egyezik Mikesével.

²⁹ Hist. eccl. Bruxelles 1715, XI: 123. — Theophylactus a tizedik század második felében élt.

³⁰ Hist. du schisme des Grecs, III. könyv, 258. l.

³¹ Paris 1733. VI: 682.

³² Hist. eccl. XII: 95.

2. Királyokról, császárokról.

Amilyen kedves téma volt Mikes számára a püspökök, patriarchák életének egy-egy epizódja, épen olyan kedves volt a királyoké, császároké is. Leveleiben sűrűn szó esik az ókor egyiptomi királyairól (43. lev.), majd a lengyel (55. lev.), francia (80., 118. lev.), spanyol (72. lev.), angol (86. lev.), magyar (80. és 203. lev.) királyokról, Carolus Quintusról (94. lev.) és a római (56. lev.), görög (80. lev.) és török császárokról (63. és 203. lev.). Feltűnő, hogy Mikesnek a királyokról vagy a császárokról szóló történeteiben a nő igen gyakran szerepel és legtöbbször végzet-szerű szerepet játszik. Mikest témaválasztásában kétségtelenül befolyásolta a kor ízlése és érdeklődése, de Bayle szótára és Brantôme művei is³³ elhatározók lehettek Mikesnél ebben a tekintetben. A 72. levélben például Mikes Konstantinus császár, Seleukus és Fülöp király történetét mondja el, mely történeteknek tragikus, vagy tragikomikus fordulatait mindig a nő okozza. Konstantin császár történetét Mikes Bayle szótárából vehette. Mind a két szöveg, Bayle-é is, Mikesé is, rövid, csak az esemény legfőbb motívumaira szorítkozik. Bayle (Basle, 1749, II: 449) szövege: „On raconte que Constantin aiant soupçonné que Crispus, qu'il avoit eu d'une concubine avoit un mauvais commerce avec Fausta, le fit mourir; et que pour consoler Hélène sa mère qui s'affligeoit extrêmement de la mort de ce jeune homme, il fit étouffer Fausta dans un bain très chaud. Zozime assure cela.”

Bayle a történetnek egy másik variánsát is előadja: „Quelques uns disent que Fausta étant amoureuse de Crispus lui découvrit sa passion et que n'ayant pu le porter à la satisfaire, elle se plaignit à Constantin qu'il l'avoit voulu corrompre. Ils ajoutent que Constantin ajoutant foi à la calomnie de Fausta, fit mourir Crispus et qu'ayant reconnu ensuite l'innocence de son fils, il fit périr cette femme.” Bizonyos, hogy Mikes a két változat közül az utóbbit vette forrásul.

A 72. levélben szó esik még Fülöp spanyol királyról is, aki „megkéreti a leányt fiának és amikor odaviszik, maga veszi el”. Király György³⁴ Bayle útmutatása alapján Brantôme *Dames illustres* c. művében véli Mikes idevonatkozó forrását megtalálni;

³³ V. ö. Király György: T. L. F. 11–21. l.

³⁴ Király Gy. 1. m., 12. l.

de a Mikes által ugyanitt említett Fülöp király története megvan Morérinál is, akinek műve épen úgy eljuthatott Mikeshez, mint Bayle-é. Sőt a Bayle és Moréri-féle szövegek egybevetése alapján inkább a Morériét kell elfogadnunk Mikeshez közelebb állónak.

Összehasonlítás végett idézem Bayle és Moréri szövegét, megjegyezve, hogy Bayle Brantôme szövegét reprodukálja.

Bayle (V. ö. Brantôme, Dames illustres, IV.)

.... elle fut promise en mariage à Don Carlos, Prince des Espagnes. Mais le Roi d'Espagne son père, venant à estre veuf... ayant veu la pourtraict d'Elizabeth et la trouvant fort belle, et fort à son gré, en coupa l'herbe sous le pied à son fils et la prit pour luy.

Moréri: Paris 1733 V. 807. l.

Elizabeth de France, fille de Henri IV avoit été promise au prince Don Carlos. Philippe, qui avoit perdu sa femme le 17 Novembre 1558, épousa lui-même cette Princesse, qui étoit jeune et belle le 22 Juin 1559. Son fils témoigna du ressentiment de cette supercherie et par l'amour qu'il conserva toujours pour cette Reine, il contribua lui-même à sa propre mort. Car Philippe l'ayant fait arrêter, le fit mourir en prison.

Brantôme előbb beszél Don Carlos haláláról, csak azután az apa házasságáról, a „la prit pour luy“ kifejezésben, mely nem felel meg Mikes „és maga vette el“ sorának. Moréri ellenben előbb az apa házasságáról ír s csak azután a fiú haláláról és az „épousa luy-même“ kifejezés szószerinti egyezést mutat Mikessel.

*

Mikesnek kedves témája II. Mohamed császár története (53. lev.). Király György kimutatta, hogy Mikes II. Mohamed története megírásánál a „Bandello-Boisteau-féle elbeszéléseken kívül olyan történetírókat (nem is egyet!) olvasott, akik e novellát (Mohamed és Iréne) nem tartották valónak. Ezekből meríthette azt, a mit II. Mohamedről és Konstantinápoly elfoglalásáról tud“. Király Györgynek ez a megállapítása — bár Guillet *Histoire du règne de Mahomet II* c. művét véli Mikes főforrásának — nem zárja el az utat egy későbbi forráskutató számára. Fleury egyháztörténetében³⁵ II. Mohamed jellemére és Konstantinápoly elfoglalására vonatkozólag — az Iréne epizód kivételével — igen részletes leírást és néhol szinte szószerinti egyezést találunk. Király Györgynek Guillet művére, mint forrásműre vonatkozó

³⁵ Bruxelles 1713. XXXVI. köt.

adatai azt föltételezik, hogy Mikesnek II. Mohamed jellemrajzát, Konstantinápoly elfoglalásának adatait úgy kellett volna összeszednie, mert például Mohamed nyelvismerete az első könyv 17-ik, míg a város ostroma csak a második könyv 180—218. lapjain fordul elő. Fleury művében azonban Mikes a XXII. köt. 535—570. lapjain egységesen kapta II. Mohamed élettörténetét. Mohamed jellemrajza és nyelvtudása a XXII. köt. 535., a hajóknak a pérai hegyen való átszállítása XXII. köt. 559. lapjain található. A hajók átszállításával kapcsolatban van Mikesnek egy megjegyzése: „... az olyan munka a régi rómaiakhoz illet” (63. lev.). Mikesnek ezt a megjegyzését Fleurynek egy idevonatkozó érdekes adata tette lehetővé: „... il sçavoit l’histoire des plus grands hommes de l’antiquité, de la gloire desquels il étoit devenu jaloux”.³⁶

A város ostromának leírása, a törökök lázadása és a városnak prédára való bocsátása és elfoglalása a XXII. köt. 569—570. lapjain található. Mikes befejező mondata: „Azt a várost Konstantinus építtette vala, ugyan Konstantinus nevű görög császár is veszté életével együtt.” Ezzel Mikes mintegy lezárja a keleti császárság történetét, Mohamed és Iréne epizódját pedig — máshonnan szerzett olvasmányai alapján — úgy állítja be folytatásképpen, hogy kiegészítése legyen Mohamed jellemrajzának. Az epizódnak ez az ötletszerű hozzátoldása Konstantinápoly elfoglalásának történetéhez, azt bizonyítja, hogy Mikes máshonnan vette a város elfoglalásának történetét és máshonnan az említett epizódot.³⁷ Fleury művében szintén van egy hasonló záró mondat, mely eldönti végérvényesen, hogy Mikes valóban ismerte a *Histoire ecclésiastique* idevonatkozó részét: „Ainsi mourut Constantin XV le dernier des Empereurs Grecs, en défendant en Héros digne de ce nom cette illustre Ville que le premier des Constantins avoit bâtie”.³⁸ Nem érdektelen talán megjegyeznünk, hogy Fleury forrásul Louis Maimbourg *Histoire du schisme des Grecs* (Paris 1682) c. művét használta és Konstantinápoly elfoglalásának történetét csak nagyon kevés változtatással (legtöbb helyen szó szerint) vette át.³⁹

³⁶ Hist. eccl. Bruxelles 1713, XXII. 535. l.

³⁷ V. ö. Király Gy. i. m. 13—14. l.

³⁸ Hist. eccl. Bruxelles 1713, XXII: 570.

³⁹ Maimbourg i. m., II: 288—355.

3. Egyházi szertartások, szokások.

Mikes a 78—80. levelekben a katolikus egyház szertartásairól, szokásairól ír kérdés és feleletek alakjában. Ír a franciák újévi ajándékairól, a gyertyáknak és lámpásoknak a templomokban való használatáról, a nagybőjtről, az orgona eredetéről, a harangozás kezdetéről, a kenyérszentelésről stb.

Mikes kérdéseinek és feleleteinek formája nagyon hasonlít a humanizmus és reformáció óta divatos vallásos könyvecskékhez. A rodostói könyvtárban⁴⁰ két katekizmus-formában megírt mű található: Cl. Fleury *Catéchisme historique* (Paris 1683, 2 köt. 12°) és Pouget *Instructions générales en forme de catéchisme* (Paris 1719, 3 köt. 12°). Mikesre mind a két mű hatott, ami nemcsak a forma, de a megfelelő szövegek egyezésével is bizonyítható. „Ne szájjal, hanem szívvel kérjük (az Istent), mert az emberek a szájat hallgatják meg, de az Isten a szívet tekinti“ — olvassuk a 206. levélben. Zsoldos Jenő⁴¹ Mikesnek e mondatában igen helyesen bibliai hatásokat vél felfedezni, de Cl. Fleury-nek egy idevonatkozó adata egészen másképen világítja meg a kérdést.

Hegyi József fordításában (Flöry Klaudius apátornak Históriai Katekizmusa, Szeged, 1820) az imáról kis elmélkedést olvashatunk, melyben könnyen felismerhetők a Mikesével analóg vonások:⁴² „A szóval való imádság keveset használ, ha szívünk nem léssen azzal összekapcsolva. Ellenben jó lehet az imádság, ha mindjárt a száj nem mozog is, hogy ha az Istentől figyelmesen gondolkodunk, előtte magunkat megalázzuk.“ (320. l.) Van még egy egyező vonás Fleury itt említett műve és Mikes 98. és 207. levelei között, melyekben a test mulandóságáról van szó. Erre vonatkozólag Zsoldos Jenő szintén kimutatja a biblia hatását.⁴³

Mikesre a biblia nem hatott mindig közvetlenül. A rodostói könyvtár vallási kérdésekkel foglalkozó műveinek nagy része tele van bibliai vonatkozásokkal. Szent Péter és Thabit bibliai történetét (166. lev) például megtalálhatta Mikes Cl. Fleury-

⁴⁰ V. ö. Zolnai Béla, II. Rákóczi Ferenc könyvtára, Bp. 1926, 24—26. l.

⁴¹ A biblia, a midrás és a zsidó Mikes Törökországi Leveleiben, Bp. 1931, 43. l.

⁴² Sajnos, Fleury szövegéhez csak ebben a formában juthattam hozzá.

⁴³ U. o. 52. l.

nél is⁴⁴, Baroni-us-nál is⁴⁵, vagy akármelyik kisebb egyház-történetben⁴⁶.

Mikes a 207. levélben írja: „Tudom, hogy a pornak porrá kell lennie“, a 98. levélben pedig: „Ami földből való, annak földdé kell lenni“. Hasonló sorokat találunk a Hegyi-féle Fleury-fordításban a *testnek feltámadásáról* való fejezetben (305. l.): „Mi két részből állunk: az egyik a' test, amely földből vagyon és mulandó; másik a' halhatatlan lélek, aki az Istennek képe. Ez a' két rész a' halál által egymástól elvál (Eccl. 12. 5), a test, amely csak por, tér a' földbe, a honnand vétetett; a' lélek pedig vissza az Istenhez.“

Mikesre Pouget katekizmusa is hatott. A nagybőjtről például Mikes ilyen kérdést ad fel: „Mikor kezdődött a nagybőjt?“ Felelet: „Közönségesen mi azt tartjuk, hogy a nagybőjt apostoli szerzés...“ (79. lev.). Pouget-nál: „D. L'usage de ces jeûnes est-il ancien dans l'Eglise? R. L'usage en étoit reçu dans l'Eglise de Rome avant le cinquième siècle. Et Saint Léon qui vivoit dans ce temps-là dit que ces jeûnes sont de traditions Apostoliques.“⁴⁷

Mikes: „Mikor kezdődött három misét mondani karácsony éjszakáján?“ (79. lev.). Pouget: „D. Pourquoi célébre-t-on trois Messes le jour de Noël?“⁴⁸

Ha az idézetekben pontos tartalmi egyezés nem is mutatható ki, a formahatás el nem vitatható. Ez a néhány idézet megvilágítja Mikes írói műhelytitkait. A formát átveszi, de nem akar szolgai fordító lenni és a formát saját olvasmányai alapján gyűjtött adataival tölti meg. Ezért van az, hogy az általa, illetve néneje által felvetett kérdéseket nem minden hiúság nélkül „mély kérdéseknek“ nevezi. A 79. levélben Mikes felvet egy kérdést és mindjárt meg is felel rá: „Mikor hallottak orgonaszót a templomokban? Erre az a felelet, hogy egy görög császár küldött ajándékba egy francia királynak egy orgonát. Ez volt az első Európában.“ Mikes ezt Fleury-nél olvasta és a Fleurytől, Pouget-

⁴⁴ Hist. eccl. Paris 1722, I: 30.

⁴⁵ Annales ecclesiastici, Coloniae Agrippinae 1629. (Ez a mű nem volt meg a rodostói könyvtárban.)

⁴⁶ Zsoldos, i. m. 44. l.

⁴⁷ Instructions générales en forme de catéchisme. Paris 1719, II: 280.

⁴⁸ U. o.

tól tanult formában adja elő. Fleurnél a megfelelő sorok így hangzanak: „En cette assemblée de Compiègne, le roi Pépin reçut des ambassadeurs de l'empereur Constantin; qu'entre'autres présens lui envoya des orgues. Ce que tous les historiens ont remarqué, parceque ce furent les premiers que l'on vit en France.“⁴⁹ Mikes ez esetben is — mint legtöbbször — egyszerre több forrásműből dolgozik, gyakran emlékezetből. Így történik azután, hogy a neveket elfelejti, számadatai nem pontosak, de hogy mennél többet mutathasson tudásából, mindent elmond egyszerre, amit csak tud az általa felvetett kérdésről. Az előbb idézett kérdéshez hasonlóan a kenyérszentelésről is felveti a kérdést: „Mért nem esznek nálunk szentelt kenyeret, mint a Franciában és ha az régi szokás-e?“ És erre azt a feleletet adja: „Hogy nálunk nem szokás“ és hogy ez a negyedik században kezdődött (80. lev.). Mikes franciaországi tapasztalatai is bőségesen szolgáltatathattak adatokat ilyen kérdések fölvetésére, de Fleury egyháztörténete adta meg a lehetőséget a kérdésre való felelet kiszínezésére és a tudós szerep játszására. Cl. Fleurnél a következőket találjuk a kenyérszentelésről: „Un mois après et le premier jour de Novembre 852 Hincmar⁵⁰ tint son synode et donna à ses prêtres une instruction par écrit en dix-sept articles. L'eau bénite et le pain bénit y sont marquez en ces termes: Tous les dimanches et les fêtes le prêtre bénira des morceaux de pain soit du reste des offrandes ou du sien; et après la messe il en distribuera des enlogies à ceux qui n'étoient pas disposez à communier.“⁵¹

A Fleury itt idézett szövegében ugyan eltérő a dátum a Mikesétől (Mikes negyedik saeculumot említ), de épen Hincmar rendeletének 852-ben való megjelenése bizonyítja Mikes tévedését. Mikes a 78—80-ik levelekben érintette még a gyertyák és lámpások egyházi használatának kérdését is. Sem Fleury, sem Pougé, sem a rodostói könyvtár nem ad feleletet Mikes idevonatkozó forrásaira s így természetes, hogy a rodostói könyvtár területén túl kellett kutatnunk. Baroniuss híres egyháztörténetében megvannak a lámpásra vonatkozó motívumok megfelelői

⁴⁹ Paris, 1722, X: 402. l.

⁵⁰ Fleury jegyzete: „Moine de Saint Denis ordonné archevêque de Reims en 845.“

⁵¹ Histoire ecclésiastique Paris 1722, X, p. 541.

és nem lehetetlen, hogy Mikes ismerte Baronius hatalmas művét, vagy annak valamely más egyháztörténetben idézett részleteit.

Baronius I. 599. l.

Caeterum quis prohibet (quod saepius diximus) profana per verbum Dei sanctificata in sacrum transferri usum? Nonne constat, ex Aegyptiorum auro et argento, Dei inssu sacra vasa ad diuinum cultum esse conflata? Multa quidem ex superstitione Gentilitia in Christianam religionem laudabiliter esse translata, pluribus exemplis superius, Patrumque auctoritate sunt demonstrata. Sed ad lampades ac cereos de quibus est sermo, spectare videtur quis iure calumnetur, si quae olim idolis (ut ait Hieronymus) eodem modo martyribus offerantur? Si que etiam diebus sabbatis lucernae accenderentur in templis, non quod (ut inquit Seneca 15 ep.) dil egerent lumine sed pietatis ergo eadem in Dei genitricis honorem sint translatae? Si insuper qui in Saturnalibus cerei erogabantur, in solemnitate Occursus Domini et sanctissimae eius genitricis fuerint permutati? Quid inquam, mirum, si inolititas apud gentiles consuetudines a quibus eos, quamuis Christiani effecti essent penitus posse diuelli impossibile videretur easdem in veri Dei cultum transferri sanctissimi Episcopi concesserunt?

Mikes itt sem elégszik meg a Baronius által szolgáltatott adatokkal (a pogány szokások átvétele, megmaradása és később a püspökök által való szentesítése), hanem továbbfűzi gondolatait olvasmányai alapján: „az bizonyos, hogy azt szűkségből kezdték; mert pincékben és rejtett helyeken kellett tenni az áldozatot a régi keresztényeknek“ (78. lev.). Nincs kizárva, hogy Mikes — közvetett vagy közvetlen — forrásul Moréri is használta, akinél találunk hasonló sorokat: „Quelques uns soutiennent que les Chrétiens ont imité cette cérémonie payenne. La vérité est que les Chrétiens ne s'en sont servis que par nécessité, soit parce qu'ils célébroient leurs mystères dans des lieux obscurs où ils étoient obligés de se retirer à cause de la persécution soit parce qu'ils prioient Dieu pendant la nuit.“⁵²

Moréri szövegére mutat vissza Mikesnek az örökégek vonatkozó ismerete is:

Mikes 78. lev. — „Még most is találunk olyan régi boltokra, ahol égő lámpás vagyon a koporsó mellett. Hogy tarthatott annyi száz esztendőig az olyan lámpás? Annak okát már most nem tudják: de azt minden tudja, hogy találtak olyan égő lámpásra, de mihelyt az aer éri, elalszik.“

⁵² Moréri: Dictionnaire historique, Paris 1733. III. 165. l.

Moréri (IV. köt. 867. 1.). — Lampes sépulchrales, lampes que les anciens enfermoient dans les sépulchres ou tombeaux et dont la lumière se conservoit toujours à ce qu'on prétend parce qu'on mettoit une huile qui ne se consumoit pas et une mèche inconcombustible. On trouva dit-on, une de ces lampes en Italie, sous le pontificat de Paul III dans l'urne du tombeau de Tullia, fille de Cicéron, où elle avoit été enfermée 1550 ans auparavant. Solin rapporte aussi qu'on trouva dans un sépulchre une chandelle qui brûloit depuis plus de quinze siècles et qui tomba en poussière entre les mains de ceux qui la retirèrent...

Mikes Moréri-től azonban nemcsak az említett adatokat vehette, hanem annál többet: a kritikai szellemet, a kutatás, a tudás szeretetét. Az egyházi szertartásokban keresi a pogány hatást és az istenes Mikes a szentelt gyertyák lobogó lángja mellett ima helyett a pogány rómaiak ceremóniáira gondol. Mikes hite erős, de a szertartások külsőségei nem mindig jelentenek számára áhitatkeltést.

4. Jeruzsálem pusztulása.

Mikes husvét ünnepe és azon esemény alkalmával, hogy a görögök „felprédálák“ kápolnájukat, megemlékezik Jézus Jeruzsálemben való meneteléről, a husvétkor Jeruzsálemben tartózkodó zsidók számáról és Jeruzsálem pusztulásáról (201. lev.). Mikes idevonatkozó levelére Zsoldos Jenő helyesen jegyzi meg, hogy kompiláció, mert a „Jézus haláláról, a zsidók bűnéről és büntetéséről“ szóló elemek közé feltűnően ékelődnek be a peszach ünnepének áldozatai és a város pusztulásának háborús számadatai.⁵³ Zsoldos Josephus Flavius *De bello Judaico* c. művében, illetve annak egyik francia fordításában látja Mikes forrását.

Zsoldos Jenő feltevését azonban megdönti Fleury néhány idevonatkozó adata, melyekhez Mikes könnyen hozzáférhetett.⁵⁴ Mikes számadatai feltűnően eltérőek Josephus Flaviusétól — kivéve a foglyulejtett és meghalt zsidók számát — míg Fleury említett művében a számadatok egy lényegtelen eltérés kivételével pontosan megegyeznek.

⁵³ A biblia, a midrázs és a zsidó Mikes Törökországi Levelében, Bp. 1931. 76. l.

⁵⁴ V. ö. Zolnai Béla: M. T. L. k. 1916, 17. l.

Mikes 201. lev.

... hogy rendszerint húsvét napján két óráig délután kétszáz ötvenöt ezer hatszáz bárányt öltenek meg. Azoknak megételére két milliom ötszáz ötven ezer személyt számláltak.

Cl. Fleury: Histoire ecclésiastique, Paris 1722, I: 199.

L'année suivante soixante et six, à la même fête des azymes, Cestius Gallus, gouverneur de Syrie vint d'Antioche à Jérusalem et voulut savoir le nombre du peuple et l'envoyer à l'empereur: afin qu'il vit que la nation des Juifs n'étoit pas méprisable comme il pensoit. Pour cet effet les sacriificateurs comptèrent les victimes que l'on immoloit le jour de Pâques depuis trois heures après-midi jusques'à cinq: et ils en trouvèrent deux cens cinquante-cinq mille six cens. C'étoit l'agneau paschal: et pour le manger, ils s'assembloient au nombre de dix personnes au moins, et quelques fois jusques à vingt. A dix personnes seulement pour chaque victime, c'étoit deux millions cinq cens cinquante six mille personnes purifiées.

Mikes a megtisztult zsidók számát 2,550.000-ben, Fleury 2,556.000-ban jelöli meg. Itt van az említett lényegtelen eltérés a két szöveg között, mely nyilvánvalóan Mikes tévedésén alapszik. A Jeruzsálem ostromakor eltemetett és a város elfoglalása után eladott zsidók száma Fleurnél is, Mikesnél is megegyezik.

Mikes, 201. lev.

... midőn Titus megszállá Jeruzsálemet, a míg megvevé, addig a városban tizenegyszázezer embert temetének el. Hogy pedig megvevé és elpusztítá, kilencvenhétezer embert tett rabbá.

Fleury, Hist. eccl. Paris 1722, I. p. 269.

On compte jusques à onze cens mille Juifs morts en ce siège et quatre-vingt-dix-sept mille vendus.

Ez utóbbi adat Cl. Fleury művében kérdés és felelet alakjában is előfordul. Mikesnek a 201. levelében a zsidókra vonatkozó felfogásán meglátszik Fleury hatása. Mikor Mikes „Jézus haláláról, a zsidók bűnéről és büntetéséről” szóló elemek közé⁵⁵ vegyítette a húsvéti áldozati bárányok és a megtisztult zsidók számát, vagy Jeruzsálem ostromakor a meghaltakét és a város elestekor a rabságba jutottakét, — Fleury eljárását követte.⁵⁶

⁵⁵ Zsoldos Jenő: i. m. 76. l.

⁵⁶ Cl. Fleury: Hist. eccl. Paris 1722. I. 199—269. l.

5. Keresztes-háborúk.

Mikes enciklopedikus érdeklődése a keresztes háborúkra is kiterjedt. Itt is, mint legtöbbször, emlékezetből ír, nevekre nem emlékszik, de az olvasott művek alapján jól megjegyzi azt az erkölcsi konkluziót, hogy „a keresztes hadnál elfajultabb had nem lehetett mindenben“. Jellemző, hogy Mikes kihangsúlyozza ezen állításánál: „akik erről írnak nyilván felteszik“ (80. lev.). A keresztes háborúk története különösen Mikes korának volt kedves témája. Fleury *Histoire ecclésiastique* című művében gyakran esik róla szó, csak nem egységesen, hanem a történeteket az író a dátumok szerint különféle eseményekbe állítja be minden logikai kapcsolat nélkül. Éppen azért arra kellett gondolnunk, hogy Mikes Rákóczi könyvtárán kívül is olvasott a keresztes háborúkról olyan művet, amely egységesen adja a nagy mozgalom történetét. Itt elsősorban csakis Louis Maimbourg *Histoire des Croisades* (Paris, 1675, 2 vol.) c. művére lehet gondolni, amely annakidején bátor és sokszor egyházellenes megállapításai miatt hirhedt, de közkedvelt volt, annyira, hogy Moréri és Bayle gyakran idézik adatait.

Louis Maimbourg francia történetíró Nancy-ban született 1610-ben és Párisban halt meg 1686-ban. 16 éves korában a Jézustársaság tagja lesz. A janzenistákkal való polemizálása nevét közismertté teszi. Élete vége felé *Traité historique des libertés de l'Eglise de Rome* (1685) c. teljesen gallikán szellemű művével a pápát is magára haragítja. Rendjétől meg kell válnia, de királya nem feledkezik meg róla, évjáradékot ad neki, hogy biztosítsa hátralevő napjait. Voltaire mondja róla: kezdetben nagyon ismerték s aztán nagyon elfeledték. Bayle pedig elismeri kiváló tehetségét a történelmi tanulmányok iránt: Il y répandoit beaucoup d'agréments, plusieurs traits vifs et quantité d'instructions incidentes.⁵⁷ *Histoire des Croisades* etc., (Paris, 1677,) c. művét sokáig valóságos műalkotásnak tekintették. S hogy éppen Maimbourg előbb említett művét tartjuk Mikes forrásai egyikének, állításunkat nemcsak a mű közismertségére alapítjuk, hanem egy jónehány olyan motívum egyezésére is, amelyek a mű ismerete

⁵⁷ Művei közül ismertebbek: *Traité de la vraie Eglise* (1671); *Histoire de l'arianisme* (Amsterdam, 1682, 3 vol.); *Histoire du luthéranisme* (1680); *Histoire de Saint Léon* (1687).

mellett szólnak. Mikes a 71. levelében ír a Szent János-ispotály vitézeiről, ami sok vonásban megegyezik Maimbourg-nak ugyan erről a rendről írt soraival.

Mikes 71. lev.

Egy Gerardus nevű francia 1112. esztendőben Jeruzsálemben a jövevények és zarándokoks számokra egy nagy ispotályt építtetett, amelyet nevezze Keresztelő szent János ispotályának.

Louis Maimbourg: Histoire des Croisades etc. (az 1667-es kiadásban I. könyv 387. l., az 1682-es kiadásban I. könyv 287—288. l.)

Gerard.... qui étoit Maître des Hospitaliers, lorsque Jérusalem fut prise par les Sarasins, bâtit environ 1112 un troisième Hospitale, sous le nom de Saint Jean Baptiste et y logea ses nouveaux chevaliers, qui commencèrent, peu de temps après, à former le dessein de suivre une conduite et une forme de vie plus sévère encore et plus parfaite que celle de leurs anciens confrères.

Mikes 71. lev.

... és nevezék őket jeruzsálemi Szent János ispotálya vitézinek. Ezeknek fekete köntöst kellett viselni és a köntösökön nyolc szegletű fehér kereszt volt varrva.

Maimbourg, 1682, livre III. p. 288).

Depuis ce temps-là pour se distinguer ils s'appellèrent les chevaliers de l'Hospitale de Saint Jean de Jérusalem et prirent la Croix blanche octogone sur un habit noir.⁵⁸

Mikes a keresztes hadjáratokról minden rendszer nélkül ír. Az előbb említett motivumokon kívül van még levelében — a keresztes háborúkkal kapcsolatos — egynehány olyan motivum is, amely megvan Maimbourgnál. Megtaláljuk pl. a Mikes által név nélkül említett franciaországi barátot (Pierre l'Hermite⁵⁹), megtalálható azonkívül mint motivum: a pápa engedelme, a barát prédikációjának hatása, a keresztes had elfajulása.⁶⁰ Az utóbbi motivum a következőképpen van meg Maimbourgnál (Histoire des Croisades etc. Paris, 1677, I. kötet, 46. l.):

Il est vrai que comme il n'y a rien de si saint et de si parfait, dont la faiblesse ou la méchancheté des hommes ne puisse abuser,

⁵⁸ V. ö. Zolnai Béla: M. T. L. k. 13. l.

⁵⁹ Histoire des Croisades etc. p. 46.

⁶⁰ U. o., 47—48. l.

il y eut au commencement de cette guerre sainte d'étranges désordres, qui en eussent bientôt rendu le succès très malheureux . . . Car une multitude innombrable de Paisans, avec leurs femmes et leurs enfans . . . abandonnant la culture des terres voulurent être de ce voyage qu'on appeloit communément la voye de Dieu. Les uns s'y engagèrent par la vanité, les autres par la légèreté d'esprit; ceux-ci pour avoir le plaisir de voyager; ceux-là pour accompagner leurs amis; plusieurs pour se délivrer des poursuites de leurs créanciers en jouissant du bénéfice de la trêve . . .

Mikes teljesen magáévá tette a keresztes hadjáratoknak ezt a kritikai motiválását és materiális magyarázatát. (V. ö. Zolnai Béla, *Minerva* 1925 : 28.)

Meg kell még emlitenünk Maimbourg formai hatását is. Maimbourg a keresztes háborúk történetének bevezetésében ír a szaracénokról „qui s'estoient rendus Maitres de toute la haute Asie et de l'Egypte, possédoient la Terre Sainte“⁶¹ és ír a máltaai vitézekről, valamint a templáristákról.⁶² Mikes sem mulaszthatja el annak megemléését, hogy a Szentföldet a „szaracénusok bírták“ (80. levél) s hogy a „máltaai szerzet, és a templáristák . . . a zarándokok oltalmára“ állíttatott fel.

6. Templáristák.

A templáristák története érdekelhette Mikest, mert megvan benne a valóság és a mese, a nagyság és az alacsonyság, a hűség és a bukás különös keveréke.

A templáristák szerzetét 1118-ban, Jeruzsálemben kilenc francia nemes alapította. Rövid idő alatt Európa egyik leghatalmasabb és leggazdagabb szerzete lett, amely mind többször feledkezett meg azokról az ideális célkitűzésekről, melyeknek megalkulását köszönhette. Kapzsiságukról, erkölcstelenségükről szállóigék keletkeztek. Gazdagságukkal hamar felkeltették a hatalmasok irigységét. Szép Fülöp két templárista vádjá alapján Franciaországban letartóztatja a templáristákat és vagyonukat elkobozza, később a pápát is ráveszi, hogy a rendet oszlassa fel. A templáristák történetét megemlíti a XVII. században megjelent csaknem minden történeti mű, de nagyon sok van olyan is, amely egyene-

⁶¹ Histoire des Croisades etc. Paris, 1667, tome 3, livre 1, p. 7.

⁶² U. o. p. 375.

sen az történetüket választja ő témául. Mikes 71. levelében ír a templáristákról és levele végén megemlíti, hogy „erről egynehányféle könyvet olvastam“. Lehetne arra gondolni, hogy Mikes talán a tudóst akarta játszani, de ezt a feltevést megdönti a kis levélbe prëselt motívumok sokasága. Egyetlen olyan műre sem akadtunk, amely a Mikes által megírt motívumok összeségét adta volna.

Rákóczi könyvtárában csak két olyan mű van, amely foglalkozik a templáristák történetével. Az egyik Louis Le Gendre *Nouvelle Histoire de France* etc. (Paris 1718, 3 vol.), a másik Claude Fleury *Histoire ecclésiastique* (Paris 1715, 36 vol.) c. műve. Még egy harmadik, Rákóczi könyvtárában meglevő mű is lehetett Mikes forrása: *Histoire militaire*, 7 tomes⁶³, amelynek pontos címét azonban nem tudjuk. Zolnai Béla Pierre Hélyot és Maximilien Bullot *Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires...* (Paris, 1714—1719, 8 vol.) c. művében sejtí a *Histoire militaire* címmel jelzett mű megfelelőjét, azonban Mikesnek a templáristákról szóló levele és Hélyot műve között semmiféle egyezés sem mutatható ki. Ez indított Mikes levelével kapcsolatba hozható, ismeretlen szerzõtől származó mű keresésére. A Bibliothèque Nationale fotográfált katalógusa nyomán találtam egy olyan ismeretlen szerzõtől származó művet⁶⁴, amelyből Mikes — a motívumok feltűnő egyezése bizonyítja — közvetlenül vagy közvetve feltétlenül merített.

Egy-egy hiányzó motívum kutatásánál felhasználtuk azokat a forrásműveket, amelyeket Fleury egyháztörténete a templáristák története leírásánál megnevez. Így ismertük meg Louis Maimbourg *Histoires des croisades pour la délivrance de la Terre Sainte* (Paris, 1682, 3. kötet) és Pierre Dupuy *La condamnation des Templiers* (Paris, 1685), valamint Baronius *Annales ecclesiastici* (Coloniae Agrippinae 1629, 12 kötet) c. művét, amelyek igen érdekes részletekkel járulnak Mikes szövegének megvilágításához. A templáristák megalakulásának történetét a legtöbb történetíró egy ősforrás alapján írta meg és a különféle szövegek csak lényegtelen eltérést mutatnak. Például alig

⁶³ V. ö. Zolnai Béla II. Rákóczi Ferenc könyvtára (Bp. 1926) 22. l.

⁶⁴ *Histoire des trois ordres militaires ou des chevaliers des milices séculières et régulières de l'un et de l'autre sexe qui ont été établis jusqu'à présent*. Amsterdam, 1721, 4 vol. — „Ktsz. H. 11068—11071“, a Bibliothèque Nationale-ban.

van különbség Mikes, Fleury, Maimbourg, Dupuy, Baronius bevezető sorai között.

Mikes, 71. levél.

A templáristák szerzete Jeruzsálemben kezdődék 1118. esztendőben. Nyolc vagy kilenc francia nemes ember egy társaságban lévén a jeruzsálemi pátriarcha előtt fogadást ténének az engedelmességre, a házasság nélkül való életre s hogy minden jószágukat, életökét a szent földre menő zarándokok oltalmára és szolgálatjára fordítják.

Claude Fleury: *Histoire ecclésiastique* (Bruxelles, 1715, XIV. kötet, 365. l.)
Ce nouvel ordre militaire avoit commencé à Jérusalem neuf ans auparavant c'est à dire l'an 1118. [Fleury a történeti események elbeszélésében már 1127. évnél tart és ezért írja: „neuf ans auparavant“.] Quelques chevaliers hommes nobles et craignant Dieu se dévouèrent à son service entre les mains du patriarche et promirent de vivre perpétuellement dans la chasteté, l'obéissance et la pauvreté (comme des chanoines). Leur première promesse et le premier devoir qui leur fut imposé par le patriarche fut de garder les chemins contre les voleurs et les partisans, principalement pour la sûreté des pèlerins.

Louis Maimbourg: *Histoire des Croisades etc.* (Paris, 1677, I. könyv, 375. l.)
Quelques temps après, environ l'an onze cens dix huit, neuf Gentils-hommes français, dont les deux principaux étaient Hugues de Payens et Godefroy de Saint Omer s'allèrent présenter à Guarimond Patriarche de Jérusalem, entre les mains duquel ils firent Voeux de Chasteté, d'Obéissance et d'employer leur vie pour tenir les passages et les chemins libres aux pèlerins de la Terre Sainte.

Pierre Dupuy: *La condamnation des Templiers* (Paris, 1685, 8. l.)
Il est constant entre tous les historiens que les templiers commencèrent en l'an de notre Seigneur 1118 et que les premiers furent Hugues de Payens et Geoffroy de Saint Anmer et sept personnes se dédièrent du tout au service de Dieu à la façon des chanoines réguliers firent profession de garder les trois voeux entre les mains du Patriarche de Jérusalem. Le seul but de cette société étoit de défendre les pèlerins de la cruauté et barbarie des infidèles et tenir les chemins de la Terre Sainte nets de tous mauvais rencontres pour ceux qui entreprendront les voyages etc.

Baronius *Annales ecclesiastici* stb. c. művében (Coloniae Agrippinae, 1629, 12 köt.) Wilhelmus Tirius *De bello sacro* (lib. 12, c. 7) c. művének a templáristákra vonatkozó részét szintén megemlíti. Mi is idézzük, mint a templáristák történetének egyik ősforrását.

Eodem anno, nempe millesimo centesimo decimo octavo quidam, nobiles viri de equestri ordine Deo deuoti religiosi et timentes Deum in manu domini Patriarchae Christi seruitio se mancipantes, more

Canonicorum Regularium in castitate et obedientia et sine proprio velle perpetuo vivere professi sunt. Inter quos primi et praecipui fuere viri venerabiles Hugo de Paganis et Gaufredus de Sancto Ademaro. (XII. könyv, 136. l.)

A szövegek egybevetésénél kitűnik, hogy Mikes bevezető sorainak („a templáristák szerzete Jeruzsálemben kezdődék”) elsősorban Fleury szövege felel meg. Mikes „nyolc vagy kilenc francia nemes embert”, Fleury pedig „quelques chevaliers hommes nobles”-t említ, majd így folytatja: „ils n'étoient encore que neuf”. Mikes szövegének jobban megfelelő kifejezés Fleurnél másutt fordul elő.⁶⁵ M a i m b o u r g határozottan „neuf Gentilshommes françois”-ról szól. D u p u y idézett szövege különbözik Mikesétől. Mikes további sorainak („Baudounius jeruzsálemi király nekik a templom mellett lakóhelyt adott és ezért templáristáknak nevezék”) megfelelőjét már csak Fleurnél és Maimbourg-nál találtuk meg.

Fleury. — Le roi de Jérusalem leur donna un logement dans le palais qu'il avait près le temple: de là leur vint le nom de Templiers, Maimbourg I, p. 376. — Le roy Baudouin leur donna un logement dans son palais auprès du temple, d'où ils furent appelez Chevaliers du Temple et Templiers.

Fleury Baudouin király nevét itt nem említi, de a Baudouin név művében többször előfordul. Mikes levele további részének megfelelője, amelyben arról van szó, hogy „II. Honorius pápa ezeknek regulát csináltata Szent Bernárddal” s hogy „fehér köntöst kell nekik viselniök” megvan F l e u r y-nél is, M a i m b o u r g-nál is.

Fleury, i. h., 366. l. — Le concil jóngea à propos de leur donner une règle par écrit... On en donna la commission à Saint Bernard. Avec cette règle le Pape Honorius et le patriarche Etienne leur ordonnèrent l'habit blanc.

Maimbourg, Hist. des Croisades, Paris, 1677, p. 376. — Le Pape Honoré II leur fit donner au concile de Troyes une règle avec l'habit blanc.

Annak a motivumnak, hogy „harmadik Eugénus pápa 1146 esztendőben veres keresztet parancsolá, hogy viseljenek”, megfelelőjét csak Pierre Dupuy-nél találtuk meg. „Le concile ordonna qu'ils porteroient à l'avenir l'habit blanc à quoi Eugène

⁶⁵ Fleury, i. k., XIV, 365. l.

III l'an 1146 ajouta une Croix rouge.“ (*La condamnation des Templiers*, Paris, 1685, p. 9). Viszont a templáristák életrendjét, hogy „mindennap misét kellett hallgatni, csak háromszor egy hétben volt szabad húst enniök, több lovat háromnál nem tart-hattak, a vadászat nekik meg volt tiltva, még a madarászat is“ — egyedül Fleury említi. Mikes szövege itt a Fleuryével⁶⁶ csaknem szószerinti egyezést mutat.

A templáristák megalakulásának története zárul itt le Mikes elbeszélésében. A templáristák viselt dolgainak tárgyalására való átmenetet alig vehetjük észre. Mikes lexikonba való rövidséggel írja, hogy „a templáristák sok szép nevezetes hadi dolgokat vittek végbe . . . a nagy hírrel igen sok jószágokat és finceket gyűjtének Európának minden résziben“. E sorok megfelelőit csak M a i m b o u r g-nál lehet kimutatni (1682, I: 365): „Ils s'étoient acquis d'abord une très grande réputation par leur vertu, par leur courage et par les belles choses qu'il faisoient contre les infidèles, leur ordre s'accrut tellement et devint si puissant par les grands biens qu'on leur faisoit par tout qu'ils égalèrent mesme la fortune des plus grands princes . . .“

„De a sok jószág megrontá őket — írja tovább Mikes — és mindenféle mértéktelenségben elmerülének. Főképen a részegségben. Azért is mondják a franciák, hogy úgy iszik, mint egy templárista.“ M a i m b o u r g hasonlóképen írja le a templáristák eltévelyedéseinek okait. „Mais enfin ces grandes richesses, qui furent au commencement la récompense et le témoignage de leur mérite devinrent la cause de leur malheur aiant été l'occasion des désordres qu'on leur reproche avec justice“ (*Hist. des Croisades*, 1677, I, p. 377). Maimbourg nem említi a templáristákról szóló példabeszédet, Fleury-nél azonban megtalálhatjuk: „Le proverbe de *boire comme un templier*, qui dure encore tant de temps, montre qu'elle étoit leur réputation sur cet article.“ (*Hist. eccl.*, I. XIX, p. 122.)

A Mikes levelében előforduló többi motívum nincs meg sem Fleury-nél, sem Maimbourgnál. Maimbourg csak a templáristák megalakulásának a történetét írja meg; Fleury teljes történetet

⁶⁶ „Les chevaliers du Temple entendront l'office divin tout entier du jour et de la nuit. Ils mangeront gras trois fois la semaine. Chaque chevalier pourra avoir trois chevaux et un écuyer. Ils ne chasseront ni à l'oiseau ni autrement.“

ad ugyan, de Mikesétől gyakran különbözött. Mikes szerint a szerzet vesztét két templárista okozta, „akik a szerzetből kiüzetvén a francia király előtt hamisan, vagy igazán . . . bevádolák az egész szerzetet.“ Fleury szerint: „ . . . l'occasion des poursuites faites contr'eux est racontée en deux manières . . . “ (Hist. eccl., 1715, XIX, p. 122) és ezután elmondja, hogy „Squin de Florian Bourgeois de Béziers et un Templier apostat“ közös börtönbe kerültek valami bűn miatt. És ahogyan a tengeren a tengerészek, ha végveszélyben vannak, meggyónják egymásnak bűneiket, úgy gyónta meg a templárista is bűnét társának Squin de Floriánnak, aki a vallomás alapján a királynál bevádolta az egész rendet. Nyilvánvaló, hogy ez nem lehet Mikes forrása. A már említett ismeretlen szerző műve az, amelyben a levél többi motívumainak megfelelőit (a templáristák bevádolásának, elítéltetésének történetét) megtalálhatjuk.⁶⁷ Az ismeretlen szerző művében megvan a templáristákról szóló példabeszéd is, mely feltűnő egyezést mutat Mikes szövegével: „Sous le règne de Philippe le Bel, dit le P. Daniel, Jésuite de ce prince, ils étoient partout universellement décriez et en matière d'ivrognerie quand on parloit d'un homme qui s'abandonnoit excessivement, on disoit en façon de proverbe qu'il beuvoit comme un Templier“ (i. m. I: 362). A templáristák bevádolásának története az ismeretlen szerzőnél a következőképen hangzik, Mikes szövegével teljesen megegyezően: „La disgrâce et le chagrin de deux entre eux donnèrent lieu à la découverte qui s'en fit. L'un étoit le Prieur de Montfaucon, des quartiers de Toulouse et l'autre nommé de Noffodei, Florentin. Le premier avoit été condamné par le grand maître de l'ordre . . . le second par le prévôt de Paris à de rigoureuses peines pour d'autres crimes . . . L'un et l'autre pour se délivrer de leurs misères, dirent que si on leur assuroit l'impunité et leur liberté, ils découvriraient d'étranges secrets de leur Ordre. La chose ayant été rapportée au Roi, il ordonna qu'on les écoutât“.

Mikes a templáristák bűneiről a következő sorrendben ír: 1. Krisztus megtagadása. 2. A kereszt meggyalázása. 3. „Ha az asszonyoktól megtartóztatják is magukat, de más utálatos közösülés közöttük megvagyon.“ Az ismeretlen szerzőnél a templáristák bűneinek felsorolásánál ugyanezt a sorrendet találjuk meg:

⁶⁷ Histoire des trois ordres militaires etc. Amsterdam, 1721.

„Ils déposèrent donc premièrement qu'à leur Réception dans l'ordre, on leur faisoit renier Jésus Christ et cracher trois fois sur un crucifix. Que celui qui étoit reçu baisoit à la bouche celui qui le recevoit, puis au nombril, au dos et à l'anus. Qu'on lui défendoit d'avoir de commerce criminel avec des femmes, mais qu'en récompense, on lui permettoit de s'abandonner avec ses confrères aux plus horribles et aux plus infâmes désordres.“ (I: 365.)

Ki kell emelnünk még annak a motivumnak feltűnő egyezését, amelyben Mikes leírja, hogy „a király a pápának ezeket tudtára adá; de látván, hogy a pápa csak halogatja a dolgot, parancsolatot ada ki titkon, hogy bizonyos napon az országban levő templáristákat összefogják“ (71. lev.). Az ismeretlen szerzőnél: „Le roi lui en donna communication et lui en fit parler encore depuis à Poitiers par ses ambassadeurs . . . Le roi voyant que le Pape ne prenoit pas la chose aussi vivement qu'il l'eût voulu, faisant de plus réflexion sur le grand nombre des Templiers qu'il y avoit en France . . . Il envoya donc une lettre circulaire à tous les juges, avec l'ordre de ne pas ouvrir qu'à tel jour et à telle heure et la lettre ordonnoit aux juges des lieux de s'assurer de la personne des Templiers. Le commendement fut exécuté et tous les Templiers qui se trouvèrent dans le Royaume furent arrêtés.“ A levélnek többi motivuma: a pápa neheztelése a királyra, hetven templáristának a pápánál való kihallgatása, a vienne-i gyűlés határozata, a rend megsemmisítése, az ismeretlen szerzőnél is megtalálható. A pápa neheztelése: „Le Pape ne fut pas content de ce procédé du Roi. Il lui envoya les Cardinaux Bérenger et Etienne pour s'en plaindre et pour lui représenter que les Templiers étoient Ecclésiastiques et Religieux sujets immédiatement au St. Siège: qu'il ne lui appartenoit point de faire saisir leurs biens qui étoient les biens de l'Eglise. Ensuite il évoqua cette affaire à son tribunal et suspendit à cet égard tous les pouvoirs des Archevêques, des Evêques et des inquisiteurs de France“ (I: 368). Fleurnél is találunk hasonlókat: „Le Pape Clément ayant appris par bruit commun la capture des Templiers . . . en fut affligé et indigné principalement contre l'inquisiteur Guillaume de Paris“ (XIV: 365). A hetven templáristának a pápánál való kihallgatása az anonymus-munkában (I: 381): „Le Roi lui envoya les principaux Templiers arrêtez, afin qu'il leur fit lui même prêter l'Interrogatoire. Le Pape en inter-

rogea jusques à 70 et fut fort surpris de l'aveu sincère, qu'ils lui firent des principales choses dont on les accusoit."

Mikes sorai az ismeretlen szerzőével csaknem szósz szerint egyezést mutatnak a „fut fort surpris“ és a „l'aveu sincère“ kifejezésben. A rend megsemmisítése:

C'est pourquoi il (le pape) fit expédier diverses Bulles sur ce sujet, qu'il envoya en Angleterre, en Ecosse, en Allemagne, en Italie, en Espagne, en Hongrie, et dans tous les états où les chevaliers du Temple avoient des Maisons et des revenus. Il ordonnoit par ces bulles aux Evêques et aux Inquisiteurs de faire des informations contre les Templiers et leur marquoit les articles sur lesquels il falloit les faire... Il voulut aussi qu'en France on fit quelques assemblés de Prélats, d'Abbés etc... pour y traiter de cette affaire en attendant le concile générale de Vienne. Ensuite de cette assemblée, le Pape défendit par une Bulle sous peine d'excommunication de donner aucune retraite aux Templiers et ordonna à les mettre entre les mains des Inquisiteurs... Les bulles du Pape avoient aussi mis en mouvement les autres princes sur cette affaire... Tous leurs biens furent saisis et plusieurs convaincus des crimes, dont j'ai parlé, furent exécutés à mort.⁶⁸

Mikes befejezésében igen ügyesen összegezi az általa olvasott műveknek a templáristák elítéléséről való véleményét. Kiemeli, hogy „némelyek azt tartják, hogy igazságosan bántak velek, némelyek pediglen, hogy nem kellett volna oly kegyetlenül bánni velek... és, hogy a jószágokért voltak annyi ellenségi“. Ugyanezt az összegező eljárást megtaláljuk az ismeretlen szerzőnél is, aki hasonlóképen kiemeli a történetírók véleményeinek különbözőségét:

Les crimes dont on accusa les Templiers sont si atroces et ont même si peu de vraisemblance, que ce n'est peut être pas sans raison, que divers Historiens, sans en excepter même quelques Français ont donné une grande liberté à leurs conjectures sur les intentions de Philippe le Bel à cet égard. Plusieurs croient que les crimes dont on accusa ces chevaliers n'étoit qu'un artifice des Puissances qui vouloient envahir leurs biens lesquels en effet étoient extraordinaires et au delà de ce qu'il semble que des particuliers en doivent posséder. Ce soupçon paroît confirmé par les paroles mêmes du Concile de Vienne.⁶⁹

⁶⁸ Histoire des trois ordres militaires, Amsterdam, 1721, I. k. 370. l.

⁶⁹ U. o., 393. l.

Befejezésül idézzük még Louis Le Gendre művének néhány idevonatkozó sorát, melyeket Mikes olvashatott és amelyek Mikes befejező sorainak megírásában szintén szerepet játszhattak: „Le grand maître Molai et le prieur de Normandie s'écrièrent fondant en larmes qu'ils avoient racheté leur vie aux dépens de leur conscience; que leur ordre n'étoit point fouillé des abominations dont eux-mesme l'avoient chargé et que c'étoit à la persuasion et du Pape et du Roi qu'ils avoient déposé de si horribles faussetez”.⁷⁰

II. Kleopátra története.

Mikes leveleiben két helyen is (az 56. és 96. levélben)⁷¹ elmond egy-egy érdekes történetet Kleopátráról, az ókor legcsodálatosabb asszonyáról. Paul Stappfer⁷² kimutatta, hogy Kleopátra életét két latin, 16 francia, 6 angol és 4 olasz tragédia dolgozza fel. Talán nem felesleges megemlítenünk egynéhány Kleopátráról szóló francia tragédiát: Jodelle, Cléopâtre captive (1552); Belliard, Délicieuses Amours de Marc-Antoine et de Cléopâtre (1578); Nicolas Montreux, Cléopâtre (1594); Benserade, Cléopâtre (1636); La Thorillière, Marc-Antoine (1677); Chapelle, La mort de Cléopâtre (1680); Marmontel, Cléopâtre (1750); Alexandre Sommet, Cléopâtre (1824); Girardie, Cléopâtre (1847). Antonius és Kleopátra története annyira egyedülálló, megindító, tragikus, hogy a költészet sem tud hozzáadni semmit, de még Shakespeare művészete sem.⁷³

Mikes Kleopátra életének egyik epizódját a 96. levélben dolgozza föl, játékos kedvvel, meglepő egyszerűséggel és drámaisággal. Forrása lehetett Brantôme, aki *La vie des Dames Galantes* c. művében Pliniust használja. Kleopátráról szóló elbeszélésének bevezetésében meg is említi, hogy ezt az epizódot Plinius-

⁷⁰ Louis Le Gendre: Nouvelle Histoire de France, depuis le commencement de la monarchie jusqu'à la mort de Louis XIII, Paris 1718, 3 vol. liv. II. p. 448. — V. ö. Zolnai Béla: Rákóczi könyvtára, 1926, 20. l.

⁷¹ Király Gy., A törökországi levelek forrásaihoz, 1909, 30. l.

⁷² Shakespeare et les tragiques grecques, 1901, 62. l.

⁷³ V. ö. Anatole France: La vie littéraire, IV: 111.

tól vette. Brantôme és Plinius szövegei között van egy lényeges különbség: Brantôme az actiumi ütközetet nem említi fordításában. Különben Brantôme fordítása megfelel Mikes szövegének. Érdeességük miatt mind a két szöveget idézzük:

Brantôme. — Pline fait un conte d'elle que je trouve fort beau et, par ce, je le répéteray icy un peu. C'est qu'un jour, ainsi qu'elle estoit en ses plus gaillardes humeurs, et qu'elle estoit habillée à l'advenant et à l'avantage, et surtout de la teste d'une guirlande, de diverses fleurs convenante à toute paillardise, ainsi qu'ils estoient à table, et que Marc Antoine voulut boire, elle l'amusa de quelque gentil discours, et cependant qu'elle parloit, à mesure qu'elle arrachoit de ses belles fleurs de sa guirlande, qui néanmoins estoient toutes semées de poudres empoisonnées, et les jettoit peu à peu dans la coupe que tenoit Marc Antoine pour boire; et ayant achevé son discours, ainsi que Marc Antoine voulut porter la coupe au bec pour boire, Cléopâtre luy arreste tout court la main, et ayant apposté un esclave ou criminel qui estoit là près, le fit venir à luy, et luy fit donner à boire ce que Marc Antoine alloit avaler, dont soudain il en mourut: et puis, se tournant vers Marc Antoine, luy dit: „Si je vous aymoies pas comme je fais, je me fusse maintenant défaite de vous, et eusse fait le coup volontiers, sans que je voys bien que ma vie ne peut estre sans la vostre.“ Cette invention et cette parole pouvoient bien confirmer Marc Antoine en son amitié, voire le faire croupir davantage aux costez de sa charnure.

Plinius, *Naturalis Historia* lib. XXI, 3–9. — ... Scelerata Cleopatrae sollertia, namque in apparata belli Actiaci gratificationem ipsius reginae Antonio timente nec nisi praegustatos cibos sumente fertur pavore eius lusisse extremis coronae floribus veneno inlitis ipsaque capiti imposita; mox procedente hilaritate invitavit Antonium, ut coronas biberent. quis ita timeret insidias? ergo conceptam in scyphum incipienti haurire opposita manu: en ego sum, inquit illa, Marce Antoni, quam tu nova praegustantium diligentia caves; adeo mihi, si possim sine te vivere, occasio aut ratio deest! inductam custodiam bibere iussit ilico expirantem.

Ha Brantôme szövegéből nem hiányozna a már említett fontos motívum, az actiumi ütközet, Brantôme szövegét kellene elfogadnunk Mikes forrásául. De az is lehet, hogy Brantôme szövege mintául szolgált Mikesnek, hogy miképen lehet egy tömör, száraz elbeszélést a humor mosolykeltő színeivel átszíni, kedvessé tenni.

III. Gazdasági ismeretek.

Mikes, mint a legtöbb Nyugatot látott ember, értékesíteni szerette volna mindazt, amit látott, tapasztalt és olvasott. Ha erre módja nem is igen volt, leveleiben azért, itt-ott, szívesen ír a leányok (27. lev.), az ifjak (62. lev.) neveléséről, a káposzta gyógyító hatásáról (56. lev.), a búzatermelésről (69. lev.), a gyapotról (60. lev.), a selyemhernyótenyésztésről (60—61. lev.). Mikes gyakorlati érzékének kifejlődését nagyban elősegítette a rodostói könyvtárban meglévő *Dictionnaire oeconomique*, Noel Chomel francia közgazdász műve (Lyon, 1709, 2 vol.), amely a mindennapi életben gyakran előforduló gyakorlati irányú kérdésekre adott hasznos feleleteket. „A búzaszaporításról, a selyemhernyótenyésztésről, a káposzta gyógyító hatásáról (56., 76. lev.) itt kapott levél-témát” — írja Zolnai Béla.⁷⁴

Legyen szabad ezt a megjegyzést a következőkben alátámasztanunk.

1. A káposzta, mint „drága orvosság”.

Mikes 56. levelében írja, hogy a káposztáról könyvet szeretne írni. Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy „azok a híres rómaiak, nem tudom mi okból az orvosdoctorokat a városból kitiltották és kétszáz esztendeig káposztával gyógyítottak mindenféle betegeket”. Ugyanezeket a sorokat olvashatjuk Chomel szótárában is.

Dictionnaire oeconomique Lyon, 1709, liv. I, p. 42. — Les romains en ont fait si grand cas qu'après avoir chassé les médecins hors de Rome, l'espace de cent cinquante ans, n'usaient d'autre médecine que de choux en toute maladie.

A két szöveg között csak az évek számában van eltérés, mely Mikes téves visszaemlékezésének az eredménye.

Ugyancsak a káposztáról olvashatunk Mikes 76. levelében, amelyben azt írja, hogy „drága orvosság”, a káposztaleves gyógyította meg. Gyógyszerét erdélyi orvosságnak nevezi, de a káposzta levének gyógyító hatását Franciaországban is éppen olyan jól ismerték, — Chomel szótára tanulsága szerint — mint Erdélyben:

⁷⁴ V. ö. Zolnai Béla: II. Rákóczi Ferenc könyvtára, Bp. 1926, 18. l.

Chomel, Dictionnaire oeconomique, liv. I, p. 82. — Dans la médecine il n'y a que sa graine qui soit en usage; on se sert ordinairement de celle de choux communs pour faire mourir les vers etc. Les cendres de choux, mêlées avec le blanc d'oeufs guérissent les brûlures etc.

Mikes, ha erdélyi orvosságnak is nevezi a káposztát, de a vele való gyógyítási eljárást Chomel szótárából tanulhatta. Ugyanezen levélben Mikes tréfásan írja: „Egy nagy könyvet akarok írni a káposztáról... mert ugyanis ha az aranyról, ezüstről és egyéb metallumokról, drágafüvekről írnak, miért nem írhatnék a káposztáról?” Mikes ezeket a sorokat Plinius hatása alatt írta. Plinius megjegyzi, hogy a káposztát régóta dicsérik, mint hasznos növényt, így Chrisippus orvos külön könyvet írt róla.

Caii Plinii secundi *Naturalis Historia*, Parisiis 1685, liber vicissimus, XXXII. C., IV. köt. 31. l.

Brassicae laudes longum exsequi cum et Chrisippus medicus privatim volumen ei dicaverit, per singula membra hominis digestum et Dieuchus ante omnes autem Pithagoras et Cato non partius celebrarint. Caius sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur qua medicina usus sic annis DC. Romanus populus.

Hogy Mikes, e levele megírásánál, Plinius művét valóban felhasználta, bizonyítja még a Kleopátra gyöngyéről ugyancsak e levélben megírt történet, amely szintén megtalálható Pliniusnál.⁷⁵ De Mikesnek a fentebb idézett mondatát is („ha az aranyról, ezüstről és egyéb metallumokról, drágafüvekről írnak...”) Plinius művére való célzásnak vehetjük.

2. A selyemhernyó tenyésztése.

Szilágyi István⁷⁶ Madame Gomez *Les journées amusantes* c. művének német fordítása alapján kimutatta, hogy Mikes Madame Gomez említett művéből merítette a selyemhernyóra vonatkozó ismeretét; a német fordításnak a selyemhernyóról szóló része szinte szószerinti egyezést mutat Mikes szövegével (60–61. lev.). Átnéztük a *Journées amusantes* francia kiadását⁷⁷: selyemhernyóról nincs benne szó. Inkább valószínű tehát, hogy Mikes Chomel

⁷⁵ V. ö. Király György, T. L. F. 30. l.

⁷⁶ Figyelő, V. k. 167. l.

⁷⁷ Madame Gomez: *Les journées amusantes*, Paris, 1723, tome 8.

szótárának adatait használta fel levele megírásánál. Azok a szempontok ugyanis, melyek szerint Mikes megírja kis értekezését a selyemhernyóról, megvannak Chomel szótárában is.⁷⁸

Mikes röviden megemlíti, hogyan került el Kinából Európába a selyemhernyó, azután ír eledeléről, házáról, a tojás kiköltéséről, táplálékáról, etetéséről, a levélszedésről, az értelmes gondozó szükséges voltáról, a hernyó fejlődéséről, betegségről és begubózásáról (60. lev.). A 61. levélben leírja a selyemhernyó előkészületeit a begubózáshoz, átalakulását, a lárvá elpusztítását, a „hím és nőstény“ lepkét, a selyem felgomolyítását.

Chomel szintén megemlékezik a szerzetesekről, akik először hozták Európába a selyemhernyó tojásait, azután ír a selyemhernyóról (*manière de gouverner et nourrir les vers à soie*)⁷⁹, majd arról, hogy miképen kell kiköltetni (*pour faire éclore la graine à vers*), hogyan kell nevelni a kikelt hernyókat (*manière d'élever des vers qui viennent d'éclore*), a hernyók táplálékáról (*conditions requises à la feuille de meurier, pour être bonne et propre à la nourriture des vers à soie*), a levélszedésről, az értelmes gondozásról (*comment on doit cueillir la feuille, du tems que l'on doit observer pour cueillir la feuille*), a selyemhernyó lakásáról (*du logement qu'il faut donner aux vers à soie*), majd megint ír a selyemhernyó etetéséről és neveléséről (*manière ou régime pour bien nourrir et élever les vers à soie*), betegségről (*maladies des vers à soie et leurs remèdes*), hogyan kell a selyemhernyó helyét előkészíteni begubózása idején (*ateliers des vers à soie, lors qu'ils veulent faire leur soie ; de quelle manière il faut ramener les ateliers*), leírja a lepke elpusztítását (*moien pour éviter que les papillons ne percent le cocon*), a gubók selymének legomolyítását (*pour bien tirer la soie de toutes sortes de cocons*), a lepkék tojztatását, a tojás megőrzését (*manière de faire la graine et semence de vers à soie ; moyen de conserver la graine des vers à soie*).⁸⁰

Ha az itt felsorolt mozzanatokat Mikeséivel összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy különbség a mozzanatok sorrendjében alig van.

⁷⁸ V. ö. Zolnai Béla, II. Rákóczi Ferenc könyvtára, Bp. 1926, 18. l.

⁷⁹ Noel Chomel : Dictionnaire oeconomique, Paris—Lyon 1718, tom. 2 ; liv. II. p. 1310—1313.

⁸⁰ I. h., 1315—1322. l.

Tartalomban a két leírás között lényeges eltérés nincs. A feltűnőbb egyezéseket érdekességük miatt idézzük.

Mikes, 60. lev. — Legelsőbbben is egy tiszta házat kell számukra elkészíteni, ... ahová az egerek sem más egyéb állatok ne mehesse-
nek, a szél se érje.

Noel Chomel, Dictionnaire oeconomique, Paris—Lyon 1718, tome 2, p. 1314. — L'on choisira le lieu qu'on leur donnera selon le climat... et en un climat froid et par toute la France aux chambres des premiers et deuxième étages bien closes, les trous et crevasses bouchées, afin que la pluie, le vent, le froid ne les endommagent point et que les rats et autres vermines ne les mangent point...

A „tisztá” szó hangsúlyozása is megvan Chomelnél: „...vous dresserez vos ateliers dans la chambre que vous trouverez la plus propre” (1318. l.). A „selyemesztő bogár” tojásának kiköltésére vonatkozólag érdekes a következő egyezés: „Azért vegyük elő azt a papirosat és adjuk oda valamely kövér lánynak, aki aztat a kebelében tevé, a melytől egy kevés idő múlva ott életre kapnak”. Chomelnél: „Pendant le jour vous la tiendrez (t. i. la graine) dans vos poches, les filles et les femmes dans leur sein...” (1312. l.). Legfeltűnőbb egyezést a következő mondatban lehet kimutatni: „Mihent azt észreveszik, hogy mozganak, a papirosra gyenge levelecskéket tesznek, már megmondottam micsoda fának a levelét.” Chomelnél: „Aussi-tôt que vous verrez vos vers éclos sortir à travers le papier... sur le papier mettez des feuilles de meurier des plus tendres...” (u. o.). Érdekes egyezést találunk még a következő sorokban: „De legelsőbbben is arra kell vigyázni, hogy ezeknek olyan dajkát kell adni, ki munkás és értelmes legyen.” Chomelnél: „Il est nécessaire que celui qui la cueillera ou fera cueillir, ait la même intelligence à élever des vers à soie, que celui qui les gouvernera...” (1313. l.). Mikes: „... s ha látja (t. i. a dajka), hogy eső leszen, még előre kell gyűjteni.” Chomel: „Quand l'on verra quelques jours sombres et couverts et qu'il y aura apparence de pluie, faites cueillir de la feuille pour deux jours” (1314. l.).

A 61. levélben is vannak csaknem szószerint egyező részek: „Legelsőbbben is — írja Mikes — azokat a kis tojás formákat lágyemeleg vízbe vetik, hogy az enyv megolvadjon — azután egy kevés seprű szállal habarni kezdik, azért, hogy a selyem szál a seprűre tekerődjék, de csak hat szálát tekernek együvé.” Megfelelője Chomel szövegében: „Vous mettrez sur un fourneau

un chaudron rempli d'eau claire et nette, que vous ferez chauffer . . . alors vous jetterez vos pelotons dedans que vous remuerez et agitez avec un petit balai . . . Les cocons se dévidant, leur fil tiendra à ce balai . . . et alors selon la soie que l'on désirera faire . . . il faut prendre les brins de six pelotons . . .“ (1320. l.).

3. A búzaszaporítás.

Mikes a búzaszaporításról való ismereteit (71. lev.) szintén Chomel szótárából vette. „Példának okáért egy véka búzát főzessen meg ked jól, de sok vizet kell reá tölteni . . . Amidőn pedig a búza jól megfőtt, a vizet szüresse le ked róla és melegen hadd töltsék a kádban levő búzára és azt jól be kell földni, ha látja ked, hogy a búzaszem kezd dagadni és a vizet jól beitta, akkor küldje a mezőre ked s hadd vessék el valamely jó földbe; de mentől ritkában lehet“ (71. lev.). Chomelnél: „On prend un boisseau de blé . . . on le met dans un grand vaisseau de cuivre; on verse dessus cinq seaux d'eau il faut faire brouillir cela sur le feu, jusqu'à ce que le blé soit crevé et que l'eau soit imprégnée du sel essentiel du grain, on passe cette eau par un linge . . . Cela fait, prenez une grande cuve de bois et mettez dedans la quantité de froment . . . versez par dessus votre liqueur qui doit être tiède et qui doit passer de quatre doigts au dessus du grain, parce qu'il se gonflera bientôt. Couvrez bien le tout . . . Laissez-là votre blé vingt quatre heures, afin qu'il se charge de ce sel de fécondité, de ce baume . . . car enfin c'est le grand mécanisme de la multiplication. Quand le germe se commence apparaitre un peu ou qu'il est enflé . . . on le semera . . . on cherche de bonne terre . . . on sème chaque graine éloigné de l'autre d'environ trois doigts.“ (Lyon, 1709, I: 324.)

Feltűnő egyezések a két szöveg között: „egy véka búzát“ (un boisseau de blé)⁸¹; „a vizet szüresse le ked róla“ (on passe cette eau par un linge); „melegen hadd töltsék a kádban levő búzára“ (versez par dessus vorte liqueurs qui doit être tiède); „valamely jó földbe“ (on cherche de bonne terre).

⁸¹ Chomelnél a búza szó „quantité de froment“ kifejezésben később fordul elő s hogy Mikes a „blé“ szót búzának fordította, az az ő önkényes eljárása.

4. A gyapottermelés.

Mikes gyakran talált levéltémát a rodostói könyvtárban meglevő *Lettres édifiantes*-ban is. Innen veszi exotikus ismereteit és a gyapottermelés leírását. A *Lettres édifiantes* a jezsuiták által különböző világrészekből küldött levelek gyűjteménye. Ez a gyűjtemény a maga korában rendkívül közkedvelt olvasmány lehetett; ezt bizonyítja a nagyszámú megújított kiadás is. Érdekessége főképpen távoli, exotikus földrészek, népek megismertetésében volt. Műformája, abban az időben (XVII. és XVIII. század) egyébként is elterjedt műfaj, a levélforma volt. A levélíró szerzetes egy-egy levelében elmondja azokat az eseményeket, kalandokat, amelyeket átélt. Abban az időben a távoli országokban élő jezsuiták egy-egy levele a szenzáció erejével hatott. A jezsuiták leveleinek nagy irodalmi hatását, különösen az exotikus irodalmat illetően, még most sem mutatták ki kellőképpen. Gilbert Chinard méltán kiált fel egyik művében: „Quand on parcourt aujourd'hui les relations des Jésuites, on ne peut s'empêcher de demander comment la critique a pu si longtemps ignorer des documents de cette importance.”⁸² Nem lehet tehát véletlennek mondani, hogy a *Lettres édifiantes* a rodostói könyvtárban megvolt s hogy Mikes érdeklődését is felkeltette.⁸³ A *Lettres édifiantes* első gyűjteménye 1702-ből való és még 1776-ban is jelent meg kiadása. Két kiadást néztem át⁸⁴, és mind a két kiadásban megtaláltam a gyapottermelésről szóló, Mikesével (60. lev.) részben megegyező leírást. A két kiadás szövege között elég sok eltérés van. Jellemző eltérés főképpen a Mikes által is említett „kerék” leírásában van. Idézem az 1707—15-ös kiadásban talált leírást (XI, p. 263):

La récolte du coton demande moins de soin et de fatigues. Le jour mesme qu'ils ont moissonné leur blé, ils sement le coton dans le mesme champ et ils se contentent de remuer avec un râteau la surface de la terre. Quand cette terre a été humectée par la pluye ou par la rosée, il se forme peu à peu un arbrisseau de la hauteur de deux pieds. Les fleurs paraissent au commencement, ou vers le

⁸² L'Amérique et le rêve exotique dans la littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècle. Paris 1913, p. 122.

⁸³ Zolnai Béla M. T. L. k. Bp. 1915, 24—25. l.

⁸⁴ *Lettres Édifiantes et curieuses écrites des Missions étrangères par quelques Missionnaires de la compagnie de Jésus.* Paris. 1713, 12 vol.; *Lettres Édifiantes etc.* Paris, 1730, 23 vol. stb.

milieu du mois d'Aoust: d'ordinaire elles sont jaunes et quelques fois rouges. A cette fleur succède un petit bouton qui croist en forme d'une gousse de la grosseur d'une noix. Le 40e jour depuis la fleur cette gousse s'ouvre d'elle mesme et se fendant en trois endroits, elle montre trois ou quatre petites enveloppes de coton d'une blancheur extrême, et de la figure des coques de ver à soye. Elles sont attachées au fond de la gousse ouverte, et contiennent les semences de l'année suivante. Alors il est temps de faire la récolte: néanmoins quand il fait beau temps, on laisse le fruit encore deux ou trois jours exposé au Soleil; la chaleur l'enfle, et le profit en est plus grand.

Comme toute les fibres du coton sont fortement attachées au semences qu'elles renferment, on se sert d'un rouet pour les en séparer. Ce rouet a deux rouleaux fort polis. L'un de bois et l'autre de fer de la longueur d'un pied et de la grosseur d'un poulce. Ils sont tellement appliquez l'un à l'autre, qu'il n'y paroist aucun vuide: tandis qu'une main donne le mouvement au premier de ces rouleaux et que le pied le donne au second, l'autre main leur applique le coton, qui se détache par le mouvement, et passe d'un côté, pendant que la semence reste muë et dépouillée de l'autre. On carde ensuite le coton ou le file et l'on en fait des toiles.

A jezsuita atya leírása nem sokban különbözik Mikesétől. Mikes is, a jezsuita atya is dióhoz hasonlítják a gyapot termését és mind a ketten „kerék“-nek (un rouet) nevezik a gyapot elválasztásánál használatos eszközt. A legfeltűnőbb a két szöveg között a termelési eljárás menetének pontos megegyezése. A jezsuita atya leírásában a következő egységeket vesszük észre: 1. A gyapot elvetése. 2. A gyapot növekedése. 3. A gyapot virágzásának leírása. 4. A gyapot érése. 5. A „kerék“ alkalmazásának oka a gyapotszedésben. Mikes leírásában ugyanezeknek a mozzanatoknak kiemelését találjuk. Az egyezést nem lehet tulajdonítani sem a közös tárgynak, sem a véletlennek.

A *Lettres édifiantes* exotikus részletei Mikes számára szintén nem idegenek és azoknak hatása a Törökországi Levelekben több helyen föltehető.⁸⁵ A *Lettres édifiantes* gazdag témakörénél és mémoire-természeténél fogva Mikesnek a levélírásban mintaképül is szolgálhatott.

85 V. ö. Zolnai Béla M. T. L. k. 1915, 25. l.

* * *

A Törökországi Levelek témakörének kiszélesítését — a fentiek alapján elmondhatjuk — nagyban elősegítette Rákóczi könyvtára, amely nagyszámú, vallási kérdésekkel foglalkozó művei miatt egyoldalú volt ugyan, de témaanyagában rendkívül gazdag. Mikesre különösen Claude Fleury hatott, akinek műveiben nemcsak a szentekről, a püspökökről, a patriarchákról, a pápákról, a császárokról, a keresztes háborúkról, Jeruzsálem pusztulásáról, a templáristákról olvasott, hanem arról is, hogy hogyan kell a megpróbáltatás napjaiban imádkozni és önmagával és a világgal megbékélni.

A föltehető források (Pouget, Noël Chomel, Louis Maimbourg, Baronius, Brantôme, a *Lettres édifiantes*, Plinius stb.) Mikes leveleinek értékéből mit sem vonhatnak le. Ellenkezőleg még csak jobban megismerjük Mikesben a modern embert, aki minden „emberi dolgok iránt érdeklődik”⁸⁷ és aki még rodostói magányában is képes arra, hogy korának humanista szellemével lépést tartson.

Madácsy László.

⁸⁶ Zolnai Béla i. m., 32. l.

GLÓRIÁS ASSZONYOK

Kávéházban, uccán, baráti körben
nők jönnek-mennek előttem, köröttem,
ismerősök... egy korszak: egy család...
Nők, híres nők... S minduntalan eszembe
jut a férfi, aki őket szerette,
egy híres költő, egy halott barát.

Ilyenkor mindig elrémít az élet:
egy-egy vacogó, testtelen kísértet
emlékét érzem minden ittmaradt
lányban, asszonyban, kedves ismerősben,
halottaimét, akik egyre többen
porladnak már a férges föld alatt.

S őket látom, a férfiakat, őket;
az elment férjeket és szeretőket,
roncs vázak forró pillanatait,
a hús melegét, háláját, bizalmát,
vágyukat, mellyel e nőket akarták,
s a borzalmat, hogy minden elmulik.

És szólok (némán s ahogy egy bolond szól):
— Mit őriztek, nők, halottaitokból?
Hogy mersz élni, feleség, szerető?...
És nézem őket, (ahogy egy bolond néz)
s látom, hogy nyul feléjük sok halott kéz
s hogy vetkőzik csontvázzá a jövő.

S úgy fáj a halál, hogy bűn lesz az élet.
És már vádolva és gyűlölve nézek
rátok, szegény, glóriás asszonyok,
s a máglyát hívom, a keleti máglyát...
Aztán kijózanodom: — Eh, számárság!...
És mosolyogva kezet csókolok.

Vigasztalj, ész! és te, önzés!... A kézcsók
azt súgja, hogy sok gyönyört, sokat és jót
kaptak ők (igen, jót is) töletek...
Nézlek, nők, mint isten közvetítőit,
ki mindig csak az élettel törődik,
és megbocsátom a bűnösöket.

(Budapest).

Szabó Lőrinc.

KÖRÖSKÖRÜL, A RENGETEGBEN

Akartam élni e világon ittasultan is,
De minden újjam tompa már és minden bódulat hamis.

Nem is tudom, hogy élek-e, nem is tudom, hogy merre járok,
A dolgokat akartam eldadogni bárhogy.

A zűrzavarban is külön-külön kerengenek a Rendelések
És teljes Gondolat felé forognak mind a gyenge részek.

A zűrzavarban is van törvény és elég ok,
Mert válni jó, de megmaradni még jobb.

Lehelleted folyton tágitja mellem és a láng szemembe olvad,
A dolgok kezdetétől a dolgokkal együtt Benned így vagyok rab.

Megcsöngetem a földet s minden csöngetésben
Csak arra várnak műveid, hogy megragadjam őket és megértsem.

Amerre nézek, minden fényesebb lesz s egyre közelebb a végső értelemhez,
Lassanként eljutok kimért helyemhez.

Lassanként látok én a mélybe is, hol nyújtózik a holt vas
És lelkem már a dolgok bensejében olvas.

Igy várjuk egymást én és műveid, így küldözöl köröskörül a rengetegben,
A tárgyak így tapadnak életemhez és folyton keresnek engem.

Hát boldogan bolyongok én is, boldogan szorongok, merre lépek.
És minden tájakon igen jó műveid kísérnek.

Igen jó műveid őrizd meg, én Uram, vezess egymáshoz minket és Magadhoz!
Ha Lelked működik mibennünk, hogy lehet világod és a változó anyag rossz?

Okos vonásaid kerítsenek be minket, a tökéletes rend
Mértékeden sugárzó műveidből édesen zeng.

Mértékeden futok Feléd, a Korlátok között esengek.
Isten Báránya, aki elveszed világod bűneit, parancsold rám e rendet!

(Budapest).

Horváth Béla.

A DALNOK BÚJA

Szavaim végén nem tehetek pontot.
Szellő továbblengeti, patakká duzzad a
gyenge szó, visszafut, elfut előlem,
okát keresi, nem vagyok ura többé.

Magamon is már sokszor nevetek,
ha versem kigördül: itt van, fölneveltem,
boszorkánypille sorsát is te óvod,
Uram, ezt is a te árvaságodra hagyom.

Ha bánatodat elmondtad — no és aztán?
kevesebb lesz a bánat, hogyha többen
gajdolják utánad? Tán a keszkenőnek
nem mindegy, hányszor mossák s mennyi könnyet szárít?

Bajoddal mindvégig oly rettenetes mód
egyedül állasz, költő, mint a sarkon
a forgalmi rendőr, ki szétméri útját
rendre mindeneknek, s ő magába' fázik.

Nincs itt rokon szív; apád, anyád, a testvér,
barát és szerető, mind megöleli
egy-egy percedet, de idegenül
s elrémülve állják majd sírod körül.

Duruzsolj csak magadnak. Járj térdig rőt avarban
télnek évadján a szigeten, s vigyázzad
hogy esi meg, mint éri bőröd egy fánfelejtett
falevél, mely arcodra hullván, megcsörög:

Ó tél, hullajts arcomra egy árva falevelet, hogy
még egyszer érezzem tovatűnt nyaram, s szellő, azután
kapd el arcomról gyorsan, s rajtam át még utólszor
így ösmerjen magára a változó világ.

(Budapest).

Rónai Mihály András.

ESZMETÖREDÉKEK

BERZEVICZY ÉS ADY

Van abban szimbolikus jelentőség, hogy Berzeviczy Albert koporsóját egy sárosmegyei faluba vitték: a megszállt területek Trianon után is termőföldjei és ősi kriptái maradtak a magyarságnak. Talán éppen a legjobbjaink abból a földből vétettek, amely nem tartozik a magyar állam politikai területéhez. Egy ország, amelynek súlypontja önmagán kívül van, amely a Hunyadiak, Rákócziak óta Arany János és Ady Endre koráig onnan kapja legnemzetibb erőforrásait, ahonnan száműzték. Mintha a francia nemzet kiválóságai Belgiumból és Svájcból támadnának...

Berzeviczy ravatalánál nemcsak két magyar haza ölelkezik, hanem két korszak is egymásra talál. Gyászolja őt a régi Magyarország, de sokat veszít benne az a modern magyarság, amelyhez Berzeviczy közelebb állott, mint az utána következő türelmetlenül konzervatív nemzedék. Berzeviczy a patriarchák nyugalmával és a született előkelőség liberalizmusával nézte Ady korát. Csak az, akinek magyar volta természetes adottság, nem pedig meghódított élmény, csak az tud fejedelmien türelmes lenni az újtörőkkel szemben. Aki ősi magyarságban gyökerezik és nem tegnapi generációja a magyar kultúrának: meg nem ingathatónak érzi a hagyományok talaját és nem félti sem a maga pozícióját, sem a magyarság örök folytonosságát a fiataloktól. Herczeg Ferenc akkor lett igazán és megtámadhatatlanul, belső titkos lelkeségétől többé meg nem kísértetve, magyarrá, mikor ki tudta mondani a bűvös, történelmi ígét: *Szeretem Ady Endrét.*

Berzeviczy Albertben a történelmi magyarság ösztöne sejtette meg az Ady-val való ősi rokonságot: az ő közeledése, kéznyújtása, békeszózata őszinte és nagyúri gesztus volt, nem pedig a hátsó gondolatok diplomáciai taktikája, amely csak azért békülékeny, hogy dokumentálja: nem rajta múltott az ellentétek kibékíthetlensége.

Berzeviczy magyarsága sohasem szorult rá, hogy túlhevítse érzését és tökélet kovácsoljon abból, ami nem érdem, hanem természetes és egyetlen lélekalkat. Európai volt, mert magyar volt, ellentétben azokkal, akik tudatalatti nem-magyar származásukat Európagyűlölettel és türelmetlen magyarsággal kompenzálják...

(Szeged.)

Zolnai Béla.

MÓRA FERENC EMLÉKEZETE

Részletek egy előadásból,
amelyet a szerző a Rotary
klubban tartott

Magyarországon nagyon szépen tudnak temetéseket rendezni. Móra Ferencnek is szép volt a végtisztessége. A kultúrpalota előtt feketéllett a tömeg, egymásután sorakoztak föl a ravatal mellé a hivatalos szónokok, akik méltatták őt mint író, tudós és embert. A koporsót beláthatatlan tömeg kísérte utolsó útjára. De voltak már nagyobb temetések is Magyar-

országban. És mégis, a temetést követő napokon az volt az érzésem, hogy ez a temetés valamiben különbözött a többiektől. Íróként ebben az országban még nem kísérték utolsó útjára úgy, hogy spontánabb lett volna a részvét megnyilatkozása és hogy közvetlenebbül érezte volna az az ezerfajta tömeg, amelyet olvasóközönségnek neveznek, hogy az irodalom mellett valami pótolhatatlan, egyéni veszteség is érte.

Lehet valaki igen nagy írásművész, lehet a gondolatokban páratlanul gazdag, lehet az írása cizellált zománc, de éppen azért hiányozhatik belőle a közvetlenség, az embertársához beszélő, érző, élő, eleven embernek melegsége, delejes varázsa.

Meggyőződéseim szerint itt kell keresni Móra Ferenc páratlan írói népszerűségének titkát és valahogyan ezen a vonalon kell eljutnunk irodalmi helyének kijelöléséhez és irodalmi értékének megállapításához is. Stílusművészeket nagy számmal mutat fel a magyar irodalom és Móra Ferenc, mint stílusművész, a legelsőek közül való. Egyben azonban még a legelsőek közül is kiemelkedik. Ez hangjának abszolút őszintesége és közvetlensége. Akik személyesen ismertük őt, akik össze tudjuk hasonlítani írását élő beszédével, mindig azt érezzük, mintha nem az ólombetűk barázdáját szántanánk végig a szemünkkel, hanem mintha ő maga állna a betűk mögött és úgy beszélne hozzánk. Nincs magyar író, akinek az írása közelebb állna az élő beszédhez, mint az övé.

Senki sem mondhatja, hogy ez csak külsőség. Ez olyan mélyen fekvő titoknak a megnyilatkozása, mint az az erő, amely a fát növekedésre és a virágbimbót kifésülésre készíti. Ez maga a lényeg. Látszólag a közvetlen hang, a valóságban egy belső, dinamikus erő teszi, hogy a publicista Móra Ferenc írásaiban az élet legnagyobb problémái az ő — és rajta keresztül minden olvasója — személyes problémái gyanánt lüktetnek. Ugyanakkor a lírikus Móra Ferencnek teljesen szubjektív, a legszűkebb családi körön belül zsongó érzései, amelyeket másoktól talán irodalomnak el sem fogadnának, mindnyájunk mélységesen emberi érzéseivé táguznak és magasodnak. Tíz esztendővel ezelőtt, a mainál sokkalta több villamossággal teltt légkörben is, ez biztosított neki exterritoriális helyet a magyar publicisztikában. Az utolsó tíz esztendő alatt pedig, mikor írói egyénisége teljesen kibontakozott, ez vitte őt döbbenetesen közel olvasóinak ezreihez.

Nem tudok tévesebb jellemzést elképzelni Móra Ferenc írói egyéniségére, mint mikor külsőségek alapján — hogy itt élt Szegeden, hogy írásaiban sokszor szerepelt a tanyai paraszt, aki nem egyéb, mint jeltelen gyöp az Uristen magyar dominiumában és hogy hamisíthatatlanul tiszta, zamatos magyarsággal írt — alföldi írónak próbálják őt elskatulyázni. Móra Ferenc az Alföldről magasodott ki, az Alföldről hozta magával azt a csodálatosan élő nyelvet, a képeknek, a jelzőknek, metaforáknak azt a csodálatos gazdagságát, amely a *buzamezők énekét* egyedülálló kincsévé teszi irodalmunknak. De alföldi írónak mondani őt, annyit jelent, mint összetéveszteni az eszközt a tartalommal, mint exotikummá devalválni azt, ami egyetemesen emberi.

Móra Ferencnek csak a nyelve volt az Alföld magyarjának irodalmi magaslatra emelt szűztiszta nyelve. Móra Ferencnek csak a parasztja volt a Tisza mellékének, a kiskunok országának, Csanád vezér népének hamisítatlan magyar parasztja. Világszemlélete egy művelt intellektusnak életmeglátásából és hitéből fakadt. A legragyogóbb intellektusok, a legszelebb területeket átfogó humanista szellemek közé tartozott irodalmunkban. De humanizmusát a legmagasabb, mindent megértő és mindent megbocsátó humor aranyozta be és az Alföld szívárványa ragyogott fölötte.

Talán szabad megmondanom, hogy egyénileg hozzáam az *Aranykoporsó* áll legközelebb. Ennek a könyvnek minden lapjáról a már megfehéredett hajú embernek az életbölcslete sugárzik, az az életbölcslet, amely nem engedi meg, hogy egy történelmi regény szereplői koturnusban járjanak. Épen olyan érző, szenvedő, szerető, gyűlölködő, tépelődő és hívő emberek, mint mi vagyunk. Titanilla és Gránátvirág éppen úgy játszadoznak Baiae síma vizének tükre mellett, mint akiknek szíve ma találkozik. Lactantius és Bion éppen úgy tépelődnek a világ mulandóságáról és minden emberi törekvés hiábavalóságáról, mint ahogy mi ingadozunk Spengler sötét filozófiája és a mindent kiengesztelő Szeretet bizakodása között. Nonnus éppen úgy tanítja a nebulókat a császári apródok iskolájában, mint ahogy az embercsemeték ma elsajátítják a hasznos tudományokat. Éppen úgy vannak szegények és gazdagok, mint manapság. Puteoli kocsmájában éppen úgy politizálnak, mint a mostani külvárosi csapszékekben és a hatalmasokat ugyanazok a féltékenységek, hiúságok, önzések mozgatják, mint a világ mai sorsának intézőit. Emberek voltunk, vagyunk és maradunk, ez a Móra Ferenc filozófiája.

Regényt akart írni Katona Józsefről, de nem az irodalomtörténet melodramatikus színezésében, hanem ahogy az alügyész úr valószínűleg élte napjait híros-városi úri társaságának körében. Készen volt *Hobiárt basáról* szóló regényének a meséje, a törökvilágkorabeli Szeged életével. Meg akarta írni regény formájában a Tisza kiöntései között élő csókaíő ember életét, de küzködött a problémával, hogy miként adja vissza meghatóan kezdetleges ősrünk beszédét, akinek szókincse és mondatfűzése bizonyára sokkal szegényesebb volt a miénknél. És végül állandóan foglalkoztatta Attila fiának historiája, de nem a Csaba királyfié, aki a hadak útján tér vissza, hogy megmentse népét, hanem azé a hun királyfié, aki római szolgálatba állt és önmagában élte végig a hun nép pusztulásának tragédiáját...

*

Móra Ferenc elment. Tul van már mindenem, ami elválasztja a láthatatlan innt a láthatatlan túltól. A kulturpalota elhagyott termeiben estéknként megzörrennek a nehéz ajtók, suhognak a nehéz föliánsok elsárgult lapjai, életre kelnek az üveglapok alá préselt sokszínű virágok, megbibbentik szárnyukat a himporos pillangók, kilépnek a rámájukból Munkácsy, Vágó és Nyilassy képei, pattognak a faragott kövek, sorakoznak a Fehértő, Kunágota és a szőregi halom csontvitézei, mert felelni alkarnak neki, mert úgy érzik, hogy az ő lelke beszél hozzájuk. És szárnyalva jönnek az üzenetek mindenfelől, Kassáról, Ungvárról, Nagy-

váradról és Erdély bércei közül, ahova elvitte Móra a magyar szó zengését és ahova odavarázsolta az Alföld délibábját, pipacsos és buzavirágos mezőit. És csillognak a megemlékezés gyémánt-cseppjei mindazok szemében, akik adósok lelkének és szívének ajándékáért s akik benne nemcsak az író, nemcsak az ősök ismerőjét, az igazgató urat, hanem a barátot és az embert is elvesztették.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.

D'ORS ÉS A BAROK

Eugenio D'Ors életrajzi regénynek nevezi könyvét.* Ha ezt a meghatározást elfogadjuk, akkor az új regénynek azzal az alfajával van dolgunk, melyet „esszé-regény” névvel jelölhetnénk. D'Ors munkája azonban ebben az alfajban is alfaj, mégpedig igen érdekes és eredeti, mert míg az esszé-regény eddigi képviselői (elég, ha most Huxley-re és Giraudoux-ra emlékeztetünk) az iskolás értelemben vett regény felől indulnak el egy lazább, az esszé-szerű kezelést is megengedő formához, addig D'Ors a hagyományos értelemben vett esszé keretébe von be regényszerű elemeket. Módszerét saját maga az anekdota kategóriává való emelésének nevezi; az anekdota ebben az esetben mindenféle novellisztikus elemet jelent. A könyvregény-jelleget különben nemcsak ez a csírájában Sainte-Beuve-nél is megtalálható módszer adja meg, hanem a már említett önéletrajzi elemek is. A szerző azt mondja el, hogy mikép lépett be a barok probléma életébe és hogyan alakult a kérdéssel való felfogása (D'Ors esetében inkább azt a szót kellene használnunk: átélése) huszonötéven keresztül. Siessünk elmondani, hogy itt nem egy filológus vagy műtörténész okos tanulmányi jelentéséről van szó, mert D'Ors kétségtelen dilettantizmusa ellenére (vagy talán ép ezért) a nagy rendszeralkotásokat megelőző szeszélyes szubjektív képzettársítások felhasználásával is dolgozik, sokszor csak ezzel s így egy szellemtörténeti jelenségbe való belemélyedés mély pszichológiáját adja. Az egész könyvet magashőfokú líra fűti át, D'Ors úgy szalad a barok után, mint mások fiatal lányok után szoktak és ez az utóbbi kép nem véletlenül jutott eszünkbe: a könyv gerincét egy igen précieux, hogy ne mondjuk barok ötlettel éppen egy lovagi torna leírása képezi, ahol a lovagok a különböző barok-felfogásokat képviselő szellemtörténészek, a meghódítandó hölgy pedig maga a barok... Ebben a részben ismerkedünk meg D'Ors barok-felfogásával, melyre különben az újabb német elméletek is alaposan hatottak. A barokot a klasszicizmussal ellentétes életérzésnek fogja fel; klasszikus neki a racionalizmus, az etatizmus, a kör, a háromszög és az idealizmus; barok a pantheizmus, a dinamizmus, az ellipszis, az élőfa és a realizmus. Már ebből a felsorolásból is látszik, hogy D'Ors számára úgy a barok, mint a klasszicizmus nemcsak a tizenkettedik századot jellemző megnyilvánulá-

* Eugenio d'Ors: *Du Baroque*. Version française de Mme Agathe Rouardt-Valéry. Paris, é. n., Gallimard, 12° l.

sok, hanem kereshetők az őstörténetben; a középkorban vagy a világháború utáni években. Így vél felfedezni pl. Gauguin és Marcel Proust műveiben barokk jelenségeket, sőt még a nemzeti-szocialista Németország berendezésében is... A fogalom kiszélesítése természetesen nem használ a könyv világosságának, de merészsége igen gondolatébresztő olvasmányá teszi.

(Páris.)

Baróti Dezső.

MAGYAR ÍRÓ KÜLFÖLDI SIKEREI

A Széphalom (IX: 26) megemlékezett már arról a tüneményes és irodalmunk történelmében páratlanul álló sikerről és lelkesedésről, amely külföldön — mondhatnók mind az öt világrészben — ifj. Hegedüs Sándor szépirodalmi és kritikai műveit fogadta. Nem múlik el hónap, hogy a sajtó ifj. Hegedüs Sándor újabb külföldi hódításáról ne számolna be. A legfrissebb ilyen beszámolókat itt közöljük:

Ifj. Hegedüs Sándor sikere Egyiptomban. A Kairóban megjelenő La Patric, a La Bourse Egyptien (sic!) és a The Egyptien News közlik ifj. Hegedüs Sándor elbeszéléseit, a „Három szál gyöngyvirág”-ot, „Az apróhirdetés”-t, „Roxane”-t, „A győzelem”-et Armande L. Saillard és Claudine Descôtes fordításaiban. Jelentős siker, hogy egy magyar írónak az egyiptomi lapok francia, angol és arab nyelven egyidejűleg közlik elbeszéléseit. A siker Joseph Harfouche nagybefolyású, magyarbarát egyiptomi érdeme, aki minden áldozatot meghoz, hogy a magyarok iránti szeretetét bebizonyítsa és a magyar-egyiptomi barátságot kíméltse.

Ifj. Hegedüs Sándor meghívása Hágába. Van Vredenburg báró, a „Nederland Hongarie” egyesület elnöke, az amszterdami egyetem meghívásával kapcsolatban felkérte ifj. Hegedüs Sándort, hogy tartson előadást Hollandiában való időzése alkalmával az ő irodalmi körükben. A meghívásnak megfelelően Hegedüs január 27-én Hágába megy és ott a holland-magyar egyesület estélyén bemutatja két elbeszélését, a „Vén betyár”-t és a „Régi bábú”-t, amelyek eddig husz, illetőleg huszonegy különböző nyelven jelentek meg.

Hozzátehetjük még mindehhez, hogy ifj. Hegedüs Sándor Londonban is tartott előadásokat a helybeli egyetemen, a megjelent magyar követség és a nagyszámú előkelő közönség zajos helyeslése mellett.

(Makó.)

Békes Csaba.

VISSZHANG

Hóman Bálint parlamenti nyilatkozata: „Teljesen osztom azt a fölfogást, hogy sérelmes volna kiváló katolikus tudósokat háttérbe szorítani, de megállapítom, hogy ilyen eset egyáltalában nem fordult elő. Azt viszont, hogy az egyetemen kizárólag katolikus professzorok adjanak elő, igérni annál kevésbbé lehet, mert az egyetemet az állam tartja fenn, a katolikus eredetű alapok még a theologiai kar költségeinek is csak egy részét fedezik.“

*

„Az én elképzelésem az emberi totalitás elvéről az, hogy egyszerre látjuk meg az emberben az indulati elemeket, a gondolkozó hajlandóságot, az egyéni vonásokat és a társadalmiakat.“ (Thomas Mann budapesti nyilatkozatából.)

*

„Letesznek a koporsód mellé egy üdvözlő, — mondotta Feleký Géza Móra Ferenc temetésén — annak az újsághasábnak az üdvözlését, amelyen előtted Ady Endre sorai zengtek a régi Vildág olvasói felé.“

*

„Iztésünk tiltja, hogy ezekből az útszéli förmedvényekből, ezekből a bárdolatlan, igazságtalan, gyűlölettől tajtékzó pamfletekből, ezekből a sokszor egészen naiv és elfogult lelkesedésekből vagy sértő és trágár káromkodásokból csak egyetlen sort reprodukáljunk, mert ezeknek bárminő formában való ujranyomtatása is káros és veszélyes.“ (Kállay Miklós kritikája Ady Endre Jóslások Magyarországról c. posthumus könyvéről.)

*

A Magyarság (1932, jan. 16) vezércikkéből: „Az Eötvös-Collegium egy kis zárt szigete volt a magyarság szellemi arisztokráciájának, amely a német tudományos iskola egyoldalúságával, gyakran kasztszerű tudósi fölényével és nehézkességével szemben olyan forrásokból merítette önképzéseinek és tevékenységeinek irány- és formaeszméit, amelyek a Szajna partján fakadtak. Akkor is, mikor egész kulturéletünket elöntötte a német szellemi termékek szolgai másolásának és kritikátlan átvételének járványa, az Eötvös-kollégium falain mindvégig érződött valami a latin iskola legnemesebb szabadelvűségéből és szellemi egyensúlyának vonzó atmoszférájából. Az elhunyt Bartoniek Géza hűséges őre volt és sáfára ennek a maga által megteremtett, sajátosan magyar zamatú nyugati kulturformának, amely egy pillanatra se szakadt el annak az intézetnek és annak a léleknek ősforrásaitól, amelyek — Anatole France szavait idézzük — a római nőstényfarkas emlőjéig vezettek.“

*

„A francia irodalom szelleme távol áll sok akadémikustól“ — írja a Candide c. irodalmi hetilap (1936, 651. sz.).

*

„Sajnos, az egyetemi tanári állás elveszítette vonzó erejét. A legkitűnőbb szakemberek sem hajlandók felcserélni meglevő állásukat egy egyetemi katedráért. Így történhetik, hogy nem mindig a legalkalmasabb személyek nyerik el a katedrát. Nagy baj továbbá a megfelelő segédtan-személyzet s a tantermek hiánya. Végül talán a legmélyebb oka a hibáknak a közéletben divó protekciós rendszer.” (Vitéz Moór Gyula beszédéből.)

*

Somogyi József mondotta az Aquinoi Szent Tamás-Társaságban: „A világ térbeli végessége mellett legfőljebb valószínűségi érveket hozhatunk föl. Az időbeli végességnek kérdését pedig annak a kérdésnek nehézsége súlyosbítja, hogy bizonyítható-e a világ kezdete. A görög bölcselek s a kereszténység gondolkodói, köztük Szent Tamás nem tartották önmagában lehetetlennek a kezdet nélküli örök világot. Az Egyház azonban nem foglalt állást a világ kezdetének észokokkal való bizonyítása mellett. Isten számára az sem lehetetlen, hogy teremtő tevékenységével kezdet nélküli örök világot tart fenn.”

*

Pekár Gyula a Rádióélet munkatársának adott interjuban állítólag azt mondotta, hogy 2897 témája van, amikből 640-et már földolgozott.

*

Jacques Maritain, a „világhírű francia katolikus filozófus” budapesti nyilatkozatából: „A marxizmusnak rengeteg jó oldala van és egy jó katolikusnak nem szabad vakon elítélnie a marxistákat... A középkor szellemét kell visszahozni modern társadalomban, ha azt akarjuk, hogy az emberiség kikerüljön a válságból.”

*

A Nouvelles Littéraires írja: „VIII. Eduárd király nem szereti különösebben az irodalmat. Kedvenc olvasmánya a detektív-regény.”

*

Ravasz László mondotta az Akadémia ülésén: „Legyen és maradjon az Akadémia az, aminek nagy alapítója szánta és ami mindig volt százéves pályafutása alatt: az egész magyar nemzeti műveltség egybefogó és megszire tündöklő, betetőző kupolája.” (A gondolat szép, de vajjon lehet-e „egész” magyar műveltségről beszélni, ha kirekesztjük Kosztolányi Dezsőt, Babits Mihályt, Surányi Miklóst. Schöpfung Aladárt, Eckhardt Sándort, Imre Sándort, Sik Sándort, Halasy-Nagy Józsefet, stb., stb.?)

*

Halasy-Nagy József írja a Nemzeti Figyelőben (márc. 28): „A pápai enciklika nagyon sokat jelent a jövő frontok kialakulásában. Részemléket bennünket, hogy voltaképpen nem népek és nemzetek, hanem világnéze-

tek harcáról van ma szó. Kereszténység és pogányság, Isten és Sátán, Rend és Káosz készülnek a döntő ütközetre."

*

„Léda nélkül elképzelhetetlen az a poézis, ahogyan Ady költészetét ismerjük. Léda rendkívüli karakteréről, sugalló nagy kulturáltságáról, bonyolult, Ady líráját nyugtalanító egyéniségéről volna még sok mondani-valóm..." (Révész Béla nyilatkozatából, Délmagyarország, 1934 dec. 25.)

*

Szombattfalvy György írja Bibó Istvánról szóló nekrológiájában (Társadalomtudomány, 1935: 180): „A háború előtt és alatt két táborban voltak a szociológusok. Az antinacionalisták táborában a radikálisok, a másik táborban a nacionalisták, akik azonban sem a reformgondolatoknak nem mertek szemébe nézni, sem az elméleti szociológiába nem mélyedtek el. A háború után mindkét tábor zászlaja porba hullott. A nemzetköziek táborát fölfalta a vörös forradalom, s ezzel az antinacionális radikalizmus soha ki nem heverhető sebet kapott. A sárbahullott zászló magát a szociologia tudományát is évekre kompromittálta. A másik tábor is begöngyölte lobogóját s 1920-ben nem volt többé magyar szociológia, elnémult a tudomány, amely az aléltságából ébredező nemzet társadalmának magáraeszmélését, önmegfigyelését lett volna hivatva szolgálni. Ekkor állott elő Bibó István és körültekintő szervező munkával megindította folyóiratunkat: a Társadalomtudományt."

*

Brisits Frigyes írja Alszeghy Zsoltról az Életben (XXV. évf. 11. l.): „Első föladatának tartotta tisztázni a katolikus szépirodalom s kritika lényegét. Irodalomelméleti, de ugyanakkor irodalomnevelői szempontból ezt tartjuk Alszeghy szerkesztői munkássága történelmi jelentőségű tényének s beláthatatlan fontosságú érdemének. Így, csakis így sikerült neki egy katolikus esztétikai tudományosságot mint kísérő, kritikai, ellenőrző elvszerűséget, maga mellett kitermelő és táplálni tudó, minden ízében művészi értékű szépirodalmat megteremteni."

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

Benito Mussolini: *Négy beszéd a korporatív államról*. Róma, 1935, 8° 124 l. — A kötetet négy lapnyi bibliográfia zárja be.

Fasti Regiae Universitatis Litterarum Hungaricae Budapestiensis a fundatore Petro Pázmány nominatae anno MCMXXXIV—MCMXXXV. scholastico, fundationis eius CCC.—o in publicum propositi. Budapestini, 1935, 8° 127 l.

Vayer Lajos (ifj.): *Pázmány Péter ikonográfiája*, Bpest, 1935, 8° 54 l., több illusztrációval.

Zentai Károly: *A nemek együttes nevelésének kérdése*. Szeged, 1936, 8° 95 l. — „A komoly munka mellett más megvilágításban látja egymást a két nem, mint az ifjúkor mámoros fantázia-képeiben.”

A magyarság tárgyi néprajza. Sajtó alá rendezte Czákó Elemér. Írta: Bátky Zsigmond, Gyórfy István, Viski Károly. Budapest, é. n., 4° 435 l.

Magyar földrajz. Magyarország tájrajza. Írta Prinz Gyula. A magyar éghajlat és a folyók vízjárása c. fejezetet írta Cholnoky Jenő. Budapest, é. n., 4° 394 l.

Reitzer Béla: *A proletárnevelés kérdéséhez*. Szeged, 1935, 8° 107 l. — Várkonyi Hildebrand előszavából: „A szerző mindvégig megőrizte a teória nyugalmát ezen kritikai tanulmányában, mely a proletárnevelés lélektani, szociológiai és pedagógiai szempontjait veszi éles bírálat alá ... A kritika és tiszta elmélet útján kell törekednünk a tényekkel való minél alaposabb és tisztelvtű leszámolásra. Ez a törekvés segít bennünket abban a törekvésben, hogy az emberi életet minél igazabba, mélyebbé, magasabbrendűvé, az emberi kultúrát valóban a lélek kultúrájává fejleszthessük.”

Vasi Szemle. Folia Savariensia. 1935. évf.

Budapesti Kalauz Marslakók számára. Írta Szerb Antal. Kolozsvár Sándor rajzaival. Bpest, 1935, 4° 30 l. — A 20. lapon: „A Bátyasétányon tábornokok sétálnak és valamikor az ő oldalukon elmélte ki az alapelveket széles kalapja alatt ifjúságunk nagy mestere, Pauler Ákos.”

Heves vármegye, 1935 19. sz. — Gauder Andor „Szolidarizmus” c. alatt: „Ezonymos fajta javaknak köztulajdonba kell átmenniök, mert a birtoklásukkal járó túlságos hatalom a közjóra veszélyes is lehet, ha magánosok kezében marad.”

Diósszilágyi Sámuel: Móra Ferenc, a „tisztelhetbeli makai”. Makó, 1935, 8° 16 l. — A füzet végén megtudjuk, hogy „a kecskeméti ember is nagy elismeréssel van a makai hagyomány iránt, a makai ember is becsületben tartja a kecskeméti barackot.” (Igazán megható ez a mélyértelmű irodalmi megállapítás.)

Zoltai Lajos: *Debrecen város könyvnyomdájának XVIII. századbeli működése, termékei*. Adalékok a könyvnyomda történetéhez. Debrecen, é. n., 8° 36 l.

Reuter Camillo: *Az alvás, az álom, és az álmatlanság*. Pécs, 1934, 8° 31 l.

Szinnyei József: *Jó magyarság*. Bpest, Akadémia, 1935. 8° 20 l. — „A nyelv történetéből meglehetősen sok olyan jelenséget lehet kimutatni, amely keletkezésekor vagy beszármazásakor szokatlan volt, ennél fogva minden bizonnyal bántotta az akkoriak nyelvérzékét.”

Polner Ödön Emlékkönyv. Kiadja a Szegedi Egyetemi Luther-Szövetség, 1935, 12° 101 l.

Farkas László: *Kézai és a magyar krónikák*. Szeged, 1935, 8° 92 l. — A Magyar Művelődéstörténeti Intézet kiadása.

Kondor Imre: *Előtanulmányok a tragikum metafizikájához*. Debrecen, 1934, 8° 48 l.

Nagy Jenő: *A „Krisztus-szeretők és szolgák” vallásközösségi alapon szervezett munkája*. Függelék a „Vergődő embervilág! hol az orvos-ság?” c. könyvecskémhez. H. n. (Hódmezővásárhely), é. n., 16° 23 l.

A Szellemi Együttműködés Szövetsége Magyar Egyesületének módosított alapszabályai. Bpest, 1935, 8° 7 l.

Pázmány Péter egyeteme. Budapest, 1935, 8° 6 l. (Felelős kiadó: Baranyai Juszti.) — A füzetből megtudjuk, hogy Pázmány csak teológiát és filozófiát alapított; a jogi kar 1667-ben létesült, az orvosit Mária Terézia szervezte 1770-ben.

Faragó László: A harmadik humanizmus és a harmadik birodalom. Bpest, 1935, 8° 112 l. — A 108. lapon: „Az új birodalom humanizmusának embereszménye azonos a németiség általános emberképével, a közösség-ember ideáljával. Távol áll ez az individuumtól, de nem azonos a szociális nevelési ideálok eddig fölmerült formáinak egyikével sem.”

Corvina, redatta da T. Gerevich e L. Zambra. Budapest, 1935, 4° 120 l. — Az évkönyvből kiemeljük Várady Imre tanulmányát Zsámboky-Sambucus János és az olasz humanizmus kapcsolatáról.

Jeney Endre: Tudománypolitikai feladataink az orvosnevelés terén. Bpest, 1932, 8° 11 l. — „Az orvosnak kulturlénynek kell lennie, aki nemcsak művészettel képes alkalmazni a tudását, hanem érzékkel kell bírnia az élet ideális értékei iránt is. És mégis éppen az orvostanhallgatók azok, akiknek a nevelésében nem történik gondoskodás arról, hogy a logika, az etika, a metafizika tanait, ha csak sűrítve is, megismerjék.”

Erdélyi Múzeum, szerk. György Lajos. Cluj, 1935, 7—9. sz.

Vándor Gyula: Olaszország és a magyar romantika. (Az olasz és a magyar jellem egymáshoz való viszonya a magyar romantika irodalmában.) Pécs, 1933, 8° 105 l.

Destek Jenő: „Ego sum!...” Első könyv. Istenről, — a világról, önmagunkról és az élet értelméről. Bpest, 1935, 8° 144 l. — Amint a kiadó jelenti: „a végső kérdések keresése ez, az emberiség legnagyobb gondolkozói által már annyiszor végigjárt s mégis töretlen úton, melyen a vakmerő vándort lépten-nyomon feneketlen mélységek elnyelése fenyegeti.”

A MEFHOSz Emlékirata a magyar országgyűléshez és a magy. kir. kormányhoz. Bpest, 1935, 8° 32 l.

Magyarország kultúrtörékvései 896-tól 1935-ig. Budapesti Központi Gyógy- és Üdülöhelyi Bizottság kiadása, 1935, 8° 320 l.

Protestáns Tanügyi Szemle, 1935. évf. — A 28. lapon egy külföldi tanulmányútról hazatérő munkatárs tollából a következő naiv sorokat olvassuk Münchenről: „A gondozott parkok egymást érik s úgy díszítik a várost, mint a csillogó és nagyértékű ékszerek az előkelő és szép asszony nyakát. Közöttük a legszebb ékszer a hatalmas Englischer Garten. Ott járva nem mondhatjuk, azt: rövid ideig sétáltam az Englischer Gartenben. A rövidre tervezett séta hosszúra nyúlik, ha megakad tekintetünk a magukat mutogató természeti szépségeken: az égbe kívánczó faóriásokon, a smaragdszínű réteken és a bukdácsoló patakokon. Én mindjárt az első percben szívémbé fogadtam Münchent. Nem tudom, mi volt az oka, talán a csípős frissességű alpi (?) levegő, talán a kertek fái vigan hancúrozó mókusok, vagy inkább a szoros és szabályos glédába merevedett fenyőfák, hogy annyit gondoltam szülőföldemre...”

Tomori Viola: A parasztság szemléltetésének alakulása. Szeged, 1935, 8° 123 l.

Délsziget. Vörösmarty Irodalmi Társaság kiadása, Ujpest, 1935.

Mátrai László: Humanizmus és romantika. Bpest, 1935, 8° 14 l. — Az Apolló-Füzetek 2. száma.

Simon Emil: A magyar szavak i hangjának története. Szeged, 1935, 8° 46 l. — A szegedi egyetem magyar és finnugor nyelvészeti intézetének kiadványa.

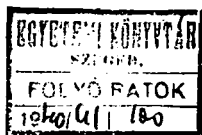
Pető Dezső: Széchenyi képzelete. Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1935, 8° 48 l.

Louis Sípós: Soldats français dans la guerre de l'indépendance hongroise de 1848—49. Budapest, 1935, 8° 6 l.

Szmrecsányi Marianne: A novai templom és talképei. Bpest, 1935, 8° 83 l.

TARTALOM.

	Lap
BARÓTI DEZSŐ: D'Ors és a barokk	77
BERCZELI A. KÁROLY: Bartók György Filozófia-története	17
" " " Sziklasír (Magyar László regénye)	19
BÉKÉS CSABA: Két világhírű író	26
" " Magyar író külföldi sikerei	78
ÉDES GERGELY: Magyarosan	28
g. p.: Joó Tibor könyvéről	32
g. p.: Berczeli Anzelm Károly drámájáról	31
HÁZY ALBERT: Kétség és remény (Jelentés tanulmány Madáchhoz)	12
HORVÁTH BÉLA: Köröskörül, a rengetegben (Vers)	72
JEZERNICZKY MARGIT: Az első magyarországi francia nyomtatvány	15
MADÁCSY LÁSZLÓ: Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz	33
NÉMETH ISTVÁN: A magyarországi francia települések	3
PERKÁTAI LÁSZLÓ: Négy évem városa, Szeged (Vers)	9
" " Ut a tó mellett (Vers)	10
RADNÓTI MIKLÓS: Kortárs utlevelére (Vers)	11
RÓNAI MIHÁLY-ANDRÁS: A dalnok búja (Vers)	73
SZABÓ LÖRINC: Glóriás asszonyok (Vers)	71
TONELLI SÁNDOR: Móra Ferenc emlékezete	74
ZOLNAI BÉLA: Berzeviczy és Ady	74
z. b.: Szentkuthy Miklós könyvéről	30
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	30, 82
ESZMETÖREDÉKEK	12, 74
ROSTA	26
VISSZHANG	22, 79
Csodabogár	29
Levelestár	28

SZÉPHALOM

SZERKESZTI

ZOLNAI BÉLA

	Lap
NÉMETH ISTVÁN: A magyarországi francia telepek . . .	3—8
PERKÁTAI LÁSZLÓ: Négy évem városa: Szeged. (Vers) .	9—10
PERKÁTAI LÁSZLÓ: Út a tó mellett. (Vers)	10
RADNÓTI MIKLÓS: Kortárs útlevelére. (Vers)	11
ESZMETÖREDÉKEK. — Kétség és remény. Házy Alkért. —	
Az első magyarországi francia nyomtatvány. Jezer-	
niczky Margit. — Filozófia-történet. Berczeli A. Ká-	
roly. — Sziklasír. Berczeli Anzelm Károly. — . . .	12—21
VISSZHANG	22—25
ROSTA. — Két világhírű magyar író. Békés Csaba. —	
Magyarosan. Édes Gergely. — Levelestár. — Csoda-	
bogár. —	26—29
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	30—32

SZEGED

[1936]

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM-KÖR, SZEGED

Felelős szerkesztő és kiadó: ZOLNAI BÉLA.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927. január elsején

SZÉPHALOM

címmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ó és új magyarság” színtézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oldh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Maróti Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózsi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gildrty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Székfi Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Ragambsi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Györffy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Szitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózsi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Ölvédi László, Alakssa Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márer Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zlinszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trosler József, Arady Zsolt, Eckhardtné Huszár Irén, Édes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás, Korponay Mária, Baranyai Erzsébet, Jó Tibor, Földessy Gyula, Hunyady Ferenc gróf, Mécs László, Vida Péter, Hainiss Elemér, Peter Wust, Eckerdt Elek, Gedeon Jolán, Böszörményi Jenő, Sik Sándor, Iványi Béla, Petur László, Birkás Géza, Gy. Juhász László, Kárpáti László, Olay Ferenc, László István, Fögel Sándor, Undi Imre, Moravcsik Gyula, Rolla Margit, Fehér Tibor, Dános Árpád, Ybl Ervin, Seibert János, Berzy András, Bibó István, Trencsényi W. Imre, Fedák Ágota, Miskolczy Dezső, Mályusz Elemér, Balogh István, Mohai Ágnes, Steiger-Kazul Dezső, Jeney Endre Szemkő Aladár, Radnóti Miklós, Bartók György, Boross Mihály, Osztójcs Eugenia, Preszly Lóránt, Acsády Károly, Madáchy László, Rónai Mihály András, Csanádi János. Tóth József, Csekey István, Petri Mór, Jezerniczky Margit, Halász Gábor, Elisabeth Bidou, Benkő Katinka, Sebestyén Károly, Miskolczy Ferenc, Négyesy László, Bobula Ida, Galyasi Miklós, Kühbacher Ferenc, Remedelli Pál, Somogyi József, Szegzárdy-Csengery József, Gerhauser Albert, Institoris Gyula, Tolnai Gábor, Hegedus Lóránd, Baló József dr., Boross Jenő, Kratochvíl-Baróti Dezső, H.-F. Grenet, Gál László.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENT. REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANC-IOSEPH
Sectio : Philosophica. Tom. IV. Fasc. I. Red. Georg de Baitók et Alexander Imre

IRODALOM és BIEDERMEIER

Irta : Zolnai Béla.

Kiadja : A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem és a Rothermere-alap
támogatásával az Egyetem Barátainak Egyesülete.

Ára : 5 pengő.

Csekey István: *Északi írárok*. A bibliofil kiállítású, 230 lap terjedelmű, illusztrált kötet ára 10 P helyett a szerzőnél 5 P. (Szeged, Horthy Miklós-u. 4.)

„Aki téli estéin okos és szép gondolatokkal akar megismerkedni és aki egy csepp olajat akar önteni a mécsesbe, mely az északi fenyők alá a magyar eszme és a magyar nemzet szolgálatában él, az vegyen egy példányt Csekey könyvéből, melyet a tudós, magyar elődei példája nyomán a maga filléreiből adott ki; ezzel a hazának tesz szolgálatot, melynek távol őrői között Csekey a legnehezebb órállásban a legszebb sikerrel működik”. (Horváth Jenő a „Magyar Külpolitika”-ban.)

„Csekey könyve nemcsak érdekes, hanem igen sok tekintetben értékes is: sokszor szeretné az ember, ha mások mirőlunk is így írhatnának, mint ő északi testvéreinkről”. (Tolnai Vilmos a „Protestáns Szemlé”-ben.)

„Kitűnő, élvezetes és tanulságos könyv ez. Csekey István *Északi írárok* című könyvét mindenki vegye meg, aki magyar ember létére ki akar nézni és széjjel akar tekinteni a világon”. (Surányi Miklós a „Nemzeti Ujság”-ban.)

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

8. *Les impressions en français de Hongrie. (1707—1848.)* Par Margit Jezer-niczky. 1933.
9. *Les séjours en Suisse, en France et en Belgique du comte de Zinzendorf d'après son Journal (1764—1770).* Par Magda Langfelder. 1933.
10. *Un poète cosmopolite du 18e siècle: Michel Csokonai et la littérature française.* Csokonai Mihály és a francia irodalom. Par Erzsébet Pelle. 1933.
11. *La fortune intellectuelle de Verlaine (France, Allemagne, Autriche, Hongrie.)* Par Jolán Gedeon. 1933.
12. *Une femme de lettres du second empire. La comtesse Julie Apraxin. Sa vie, ses oeuvres.* Par Katalin Barna. 1934.
13. *Les premiers imprimés en français de Vienne (1521—1538). Avec un Supplément à la bibliographie française de Vienne.* Par Olga Droszt 1934
14. *Un disciple de Michelet: Ch.-L. Chassin (1831—1901).* Par Vera Bach.

ÉRTEKEZÉSEK A SZEGEDI EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBŐL

Szerkeszti SIK SÁNDOR.

11. Tolnai Gábor: *Erdély magyar irodalmi élete*. 1933.
12. Demeter Alice: *Tóth Árpád költészete*. 1934.
13. Kratochvíl-Baróti Dezső: *Dugonics András és a barokk regény*. 1934.
14. Radnóczy-Radnóti Miklós: *Kafka Margit művészi fejlődése*. 1934.
15. Ortutay Gyula: *Tömörkény István*. 1934.

A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMÁNAK (SZEGED, TISZA LAJOS KÖRUT 37.) KIADÁSÁBAN MEGJELENT:

1. Buday György: *Boldogasszony bucsuja*. (A Szeged-Alsóvárosi Havi Bodogasszony-napi népi bucsu emlékezete.) 15 fametszet. Megjelent mindössze 100 számozott példányban. Ára 4.— P. A fametszetsorozat kiadványunkat a Magyar Bibliophil Társaság az 1931. évben megjelent három legszebb magyar könyv közé sorozta és kitüntette. Első kiadás elfogyott, harmadik kiadás ára 2.50 P.
2. Tolnai Gábor: *A szabadvers és a lírai formák válsága*. (Formatörténeti tanulmány.) Ára 2.— P.
3. Hont Ferenc: *A színjáték*. Diszlettervekkel. (Tanulmány.) Ára 2.50 P.
4. Berczeli A. Károly: *Utitledrsak*. (Tavaszi dal 1 felvonásban.) Ára 1.20 P.
5. Ortutay Gyula: *Mondotta . . .* Buday György 8 fametszetével. (Nyíri balladák, betyárnéta.) Ára 3.— P.
6. Radnóti Miklós: *Lábadozó szél*. Verskötet. (Dóczi György címlapjával.) Ára 2.— P.

Zsebnaptár formában jelent meg:

1. Az 1929. évi kis szegedi Székely Naptár. (12 régi székely vadrózsával és Buday rajzaival), valamint az
2. 1930. évi Szegedi Kis Kalendárium. (13 tanyai népi szöveggel és illusztrációkkal.) Teljesen kifogyott.
3. 1931. évi Szegedi Kis Kalendárium. 15 régi, eddig publikálatlan szegedi és környéki népi dal kottájával és 17 szöveggel. (Bálint Sándor gyűjtése.) Buday György 18 rajzával. Ára 1.20 P.
4. 1932. évi Szegedi Kis Kalendárium. 13 régi, addig jórészt kiadatlan kiskunhalasi tanyai parasztdal és betyárnéta, kottájával és szöveggel. (Salló György gyűjtése.) Buday György 13 illusztrációval. Ára 1.20 P.
5. 1933. évi Szegedi Kis Kalendárium. Hódmezővásárhelyi parasztdalok. (Pészely Attila gyűjtése, Buday illusztrációi. Sajtó alatt.) Ára 1.20 P.
6. Baróti Dezső: *Juhász Gyula*. (Tanulmány.) Ára 2.— P.

Előkészületben:

- Szalai Imre: *A filmművészet erőpróbája*. (Néma vagy hangos?) Ára 2.— P.
Kárász Judit: *15 km.* (Fotokönyv, melyben a városi és tanyai élet dialektikája jut kifejezésre a szociofoto reális eszközeivel.) Ára 3.— P.
amatőr 8.— P.

Kiadványaink kaphatók vagy megrendelhetők minden könyvesboltban.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI

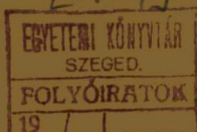
ZOLNAI BÉLA

	Lap
MADÁCSY LÁSZLÓ: Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz	33—70
SZABÓ LÖRINC: Glóriás asszonyok. (Vers)	71
HORVÁTH BÉLA: Köröskörül, a rengetegben. (Vers)	72
RÓNAI MIHÁLY-ANDRÁS: A dalnok búja. (Vers)	73
ESZMETÖREDÉKEK. — Berzeviczy és Ady. Zolnai Béla. — Móra Ferenc emlékezete. Tonelli Sándor. — D'Ors és a barok. Baróti Dezső. — Magyar írók külföldi sikerei. Békés Csaba	74—78
VISSZHANG	79—81
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	82—83

SZEGED

[1937]

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM-KÖR, SZEGED

Felölös szerkesztő és kiadó: ZOLNAI BÉLA.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

címmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánzsky Béla, Balogh József, Husztin Révhegyi Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György. Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gilárt Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Székfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czako István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Györffy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Szitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitész Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Matyasovszky Erzsébet, Wolf Rózi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Főgel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Ólvedi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márer Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zlinszky Aladár, Kasner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trostler József, Arady Zsolt, Eckhardtné Huszár Irén, Edes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás, Korponay Mária, Baranyai Erzsébet, Jóó Tibor, Földessy Gyula, Hunyady Ferenc gróf, Mécs László, Vida Péter, Hainiss Elemér, Peter Wust, Eckerdt Elek, Gedeon Jolán, Böszörményi Jenő, Sik Sándor, Iványi Béla, Petur László, Birkás Géza, Gy. Juhász László, Kárpáti László, Olay Ferenc, László István, Főgel Sándor, Undi Imre, Moravcsik Gyula, Rolla Margit, Fehér Tibor, Dános Árpád, Ybl Ervin, Szeibert János, Berzy András, Bibó István, Trencsény W. Imre, Fedák Ágota, Miskolczy Dezső, Mályusz Elemér, Balogh István, Mohai Ágnes, Steiger-Kazal Dezső, Jeney Endre Szemkő Aladár, Radnóti Miklós, Bartók György, Boross Mihály, Osztójcs Eugenia, Preszly Lóránt, Acsády Károly, Madáchy László, Rónai Mihály András, Csanádi János. Tóth József, Csekey István, Petri Mór, Jezerniczky Margit, Halász Gábor, Elisabeth Bidou, Benkő Katinka, Sebestyén Károly, Miskolczy Ferenc, Négyesy László, Bobula Ida, Galyasi Miklós, Kühbacher Ferenc, Remedelli Pál, Somogyi József, Szegárdy-Csengery József, Gerhauser Albert, Institoris Gyula, Tolnai Gábor, Hegedüs Lóránd, Baló József dr., Boross Jenő, Kratochvíl-Baróti Dezső, H.-F. Grenet, Gál László, Madácsy László, Németh István, Perkátai László.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENT. REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANC.-IOSEPH
Sectio: Philosophica. Tom. IV. Fasc. 1. Red. Georg de Bartók et Alexander Imre

IRODALOM és BIEDERMEIER

Irta: Zolnai Béla.

Kiadja: A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem és a Rothermere-alap
támogatásával az Egyetem Barátainak Egyesülete.

Ára: 5 pengő.

Csekey István: *Északi írárok.* A bibliofil kiállítású, 230 lap terjedelmű, illusztrált kötet ára 10 P helyett a szerzőnél 5 P. (Szeged, Horthy Miklós-u. 4.)

„Csekey könyve nemcsak érdekes, hanem igen sok tekintetben értékes is; sokszor szeretné az ember, ha mások mirőlunk is így írhatnának, mint ő északi testvéreinkről”. (Tolnai Vilmos a „Protestáns Szemlé”-ben.)

„Kitűnő, élvezetes és tanulságos könyv ez. Csekey István *Északi írárok* című könyvét mindenki vegye meg, aki magyar ember létére ki akar nézni és széjjel akar tekinteni a világon”. (Surányi Miklós a „Nemzeti Ujság”-ban.)

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

8. *Les impressions en français de Hongrie.* (1707—1848.) Par Margit Jezer-niczky. 1933.
9. *Les séjours en Suisse, en France et en Belgique du comte de Zinzendorf d'après son Journal* (1764—1770). Par Magda Langfelder. 1933.
10. *Un poète cosmopolite du 18e siècle: Michel Csokonai et la littérature française.* Csokonai Mihály és a francia irodalom. Par Erzsébet Pelle. 1933.
11. *La fortune intellectuelle de Verlaine* (France. Allemagne. Autriche. Hongrie.) Par Jolán Gedeon. 1933.
12. *Une femme de lettres du second empire. La comtesse Julie Apraxin. Sa vie, ses oeuvres.* Par Katalin Barna. 1934.
13. *Les premiers imprimés en français de Vienne* (1521—1538). Avec un Supplément à la bibliographie française de Vienne, Par Olga Droszt. 1934.
14. *Un disciple de Michelet: Ch.-L. Chassin 1831—1901.* Par Vera Bach. 1935.
15. *Les colonies françaises de la Hongrie.* Par Étienne Németh. 1936.
16. *Clément Mikes et les sources françaises de ses Lettres de Turquie.* Par Ladislav Madácsy. 1937.

ÉRTEKEZÉSEK A SZEGEDI EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBŐL

Szerkeszti SIK SÁNDOR.

11. Tolnai Gábor: *Erdély magyar irodalmi élete*. 1933.
12. Demeter Alice: *Tóth Árpád költészete*. 1934.
13. Kratochvíl-Baróti Dezső: *Dugonics András és a barokk regény*. 1934.
14. Radnóczi-Radnóti Miklós: *Kafka Margit művészi fejlődése*. 1934.
15. Ortutay Gyula: *Tömörkény István*. 1934.

A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMÁNAK (SZEGED, TISZA LAJOS KÖRUT 37.) KIADÁSÁBAN MEGJELENT:

1. Buday György: *Bodogasszony bucsuja*. (A Szeged-Alsóvárosi Havi Bodogasszony-napi népi bucsu emlékezete.) 15 fametszet. Megjelent mindössze 100 számozott példányban. Ára 4.— P. A fametszetsorozat kiadványunkat a Magyar Bibliophil Társaság az 1931. évben megjelent három legszebb magyar könyv közé sorozta és kitüntette. Első kiadás elfogyott, harmadik kiadás ára 2.50 P.
2. Tolnai Gábor: *A szabaders és a lírai formák válsága*. (Formatörténeti tanulmány.) Ára 2.— P.
3. Hont Ferenc: *A színjáték*. Diszlettervekkel. (Tanulmány.) Ára 2.50 P.
4. Berczeli A. Károly: *Utítársak*. (Tavaszi dal 1 felvonásban.) Ára 1.20 P.
5. Ortutay Gyula: *Mondotta . . .* Buday György 8 fametszetével. (Nyíri balladák, betyárnóták.) Ára 3.— P.
6. Radnóti Miklós: *Lábadozó szél*. Verskötet. (Dóczi György címlapjával.) Ára 2.— P.

Zsebnaptár formában jelent meg:

1. Az 1929. évi kis szegedi Székely Naptár. (12 régi székely vadrózsával és Buday rajzaival), valamint az
2. 1930. évi Szegedi Kis Kalendárium. (13 tanyai népi szöveggel és illusztrációkkal.) Teljesen kifogyott.
3. 1931. évi Szegedi Kis Kalendárium. 15 régi, eddig publikálatlan szegedi és környéki népi dal kottájával és 17 szövegével. (Bálint Sándor gyűjtése.) Buday György 18 rajzával. Ára 1.20 P.
4. 1932. évi Szegedi Kis Kalendárium. 13 régi, addig jórészt kiadatlan kiskunhalasi tanyai parasztdal és betyárnóta, kottájával és szövegével. (Salló György gyűjtése.) Buday György 13 illusztrációval. Ára 1.20 P.
5. 1933. évi Szegedi Kis Kalendárium. Hódmezővásárhelyi parasztdalok. (Pészely Attila gyűjtése, Buday illusztrációi. Sajtó alatt.) Ára 1.20 P.
6. Baróti Dezső: *Juhász Gyula*. (Tanulmány.) Ára 2.— P.

Előkészületben:

Szalai Imre: *A filmművészet erőpróbája*. (Néma vagy hangos?) Ára 2.— P.
Kárász Judit: *15 km.* (Fotokönyv, melyben a városi és tanyai élet dialektikája jut kifejezésre a szociofoto reális eszközeivel.) Ára 3.— P.
amatőr 8.— P.

Kiadványaink kaphatók vagy megrendelhetők minden könyvesboltban.